

Πολιτιστικά δρομικά

ΤΡΙΜΗΝΗ
ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ
ΕΚΔΟΣΗ
της
ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΒΕΡΟΙΑΣ

Αρ. έκδοσης 31

Ανοιξη 2001

ISSN 1106 5354

ΚΕΝΤΡΟ ΤΟΠΙΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ Κ.Ε.Π.Α. Δ. ΒΕΡΟΙΑΣ
Ψηφιακή Βιβλιοθήκη Τοπικής Ιστορίας

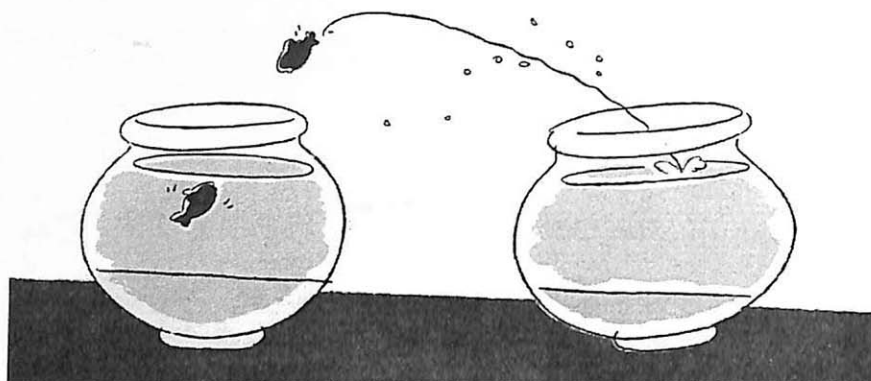
Πολιτιστικά
δοκίμια
ανοιξη 2001

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

- 2 Σημείωμα της σύνταξης
- 3 Ν. G. L. Hammond Ο Ιστορικός της Μακεδονίας και της Ηπείρου
Στέλλα Δρούγου
- 4 Το περίστροφο της σιωπής
Γιώργος Μύαρης
- 6 Ποίηση του Θανάση Μαρκόπουλου
- 7 «Περνώντας βιαστικά ανάμεσά μας»
Στέλλα Βογιατζόγλου
- 11 Υδροκίνητες εγκαταστάσεις των αρχών του αιώνα στη Βέροια
Κλεοπάτρα Θεολογίδου
- 16 Πολεοδομικοί και αρχιτεκτονικοί μετασχηματισμοί (16^{ος}-20^{ος} αι.) στη Νάουσα
Αλέξανδρος Γ. Οικονόμου
- 23 Επιστολή σε φίλο για θέματα πολιτισμού
Κοκοζίδης Βασίλειος
- 27 Παιδικό βιβλίο «Τα παιδιά του σύμπαντος» της Όλγας Μυλωνά
- 29 Ψυχολογία: Η ατομική μου Ταυτότητα...
Ειρήνη Αναγνώστου
- 31 Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια (β' μέρος)
Π. Γ. Παπαδημητρίου
- 39 Βιβλιοπαρουσιάσεις
Βούλα - Κοτσάλου Πάππη

Εαρινά περάσματα

Περισσότερο από κάθε άλλη εποχή - αν υπάρχουν ακόμη έτσι διαχωρισμένες - ορίζει τον άνθρωπο η Άνοιξη. Ορίζει τη ζωή του, τη συνέχεια του, τονίζει τα ορμέφυτά του, με στόχο την κατίσχυση της ζωής. Η φειδωλή Άνοιξη, σαν κάθε επόμενη, φαίνεται σκληρότερη από κάθε προηγούμενη. Περισσότερο κι απ' τις καθημερινές και τις κοινωνικές ήττες, μικρές και μεγάλες, στο αρνητικό αυτό ισοζύγιο μετράνε οι απώλειες. Κι είναι τόσες πολλές, π' ανάθεμά τις! Μόνη αντιπρόταση και παρηγοριά, εκτός από τα θεία που είναι υπόθεση πολύ προσωπική, πιστεύουμε, παρά την παρα - κοσμική τους έκφραση κι επιβολή, η Τέχνη και το Πνεύμα, πάγια παρακαταθήκη και κληρονομιά κι ευχή των Παλιών μας και μόνιμη πηγή ρέουσα, άντλησης φρονήματος για να συνεχίζουμε να ζούμε "θανάτω θάνατον πατώντες", για να χρησιμοποιήσουμε το δάνειο από τον Χριστιανισμό επειδή ο γράφων θεωρεί κοινή την πηγή όλων των θρησκευτικών δογμάτων...

Και σ' αυτό το τεύχος, τελευταίο μιας περιόδου των «Δρώμενων» τα θέματά του «τρέχουν» τη ζωή, αντλούν από τις δραστηριότητές της, «ταιγκλούν» το πνεύμα ερμηνεύουν καλλιτεχνικές τάσεις, συνεχίζουν τη «βουτιά» στον Αριστοτέλη, κανακεύουν τις Μούσες, τις Τέχνες, τα Γράμματα. Δύσκολες οι ασκήσεις του Νου, όταν όμως στοχεύουν στην επάρκεια των Αιθήσεων και η ανησυχία του πνεύματος αποσκοπεί στη γαλήνη της ψυχής, όσο πιο «δύσκολες» οι ασκήσεις τόσο πιο πολύ φανερώνεται η Άνοιξη. Καλή ανάγνωση.

Η σύνταξη

N.G.L. HAMMOND Ο ΙΣΤΟΡΙΚΟΣ ΤΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΗΠΕΙΡΟΥ

Γράφει η Καθηγήτρια Αρχαιολόγος κ. Στέλλα Δρούγου

Πριν από λίγες μέρες έφτασε στη Βιβλιοθήκη του Τομέα της Αρχαιολογίας του ΑΠΘ ο 95ος τόμος (2000) του αγγλικού αρχαιολογικού περιοδικού. Περιελάμβανε ένα κείμενο του N. Hammond για την Ηπειρο και την Ανω Μακεδονία. Θαυμάσαμε που ο άγγλος ιστορικός μεγάλωνε ακόμη το ήδη μεγάλο έργο του. Στις 28 Μαρτίου ο N.G.L. Hammond πέθανε στο Cambridge σε βαθιά γεράματα αφήνοντας ένα τεράστιο γραπτό έργο, αλλά και μια ανάλογη πλούσια δράση στην Ελλάδα και την πατρίδα του.

Υπήρξε από χρόνια γνωστός στους αρχαιολόγους και τους ιστορικούς, αλλά το ευρύτερο ελληνικό και ξένο κοινό τον γνώρισε όταν συνδέθηκε το όνομά του με τη Βεργίνα και τον καθηγητή Μ. Ανδρόνικο. Το 1976, πριν ακόμη έρθουν στο φως οι μεγάλοι ασύλητοι τάφοι της Μ. Τούμπας Βεργίνας, ο αρχαιολόγος Ανδρόνικος "ξεκλείδωνε" το αίνιγμα της Μ. Τούμπας και των σπηλιών που βρέθηκαν εκεί με μια παλιότερη άποψη του ιστορικού Hammond για τη Βεργίνα και την αρχαία πόλη των Αιγών. Από τότε ο Μ. Ανδρόνικος δε παρέλειπε να αναφέρεται στον άγγλο ιστορικό που με τη σειρά του μας επισκεπτόταν συχνά στη Βεργίνα, ενώ ήταν δεκάδες τα κείμενα και οι διαλέξεις με τα οποία υπερασπίστηκε το θέμα της Βεργίνας. Σήμερα φαίνεται πια μοιραία η συνάντηση των δυο αυτών ανθρώπων καθώς βρίσκονται στην αρχή και τη γέννηση ενός από τα πιο μεγάλα γεγονότα της έρευνας του αρχαίου ελληνικού κόσμου, της ανασκαφής της Βεργίνας και της ιστορίας της Μακεδονίας. Είναι το ότι ο θάνατος του N. Hammond συνέβη σχεδόν την ίδια μέρα που έφυγε πριν από εννέα χρόνια ο Μ. Ανδρόνικος υπογραμμίζει με τον τελευταίο αυτό κρίκο των γεγονότων τη σχέση των δύο ερευνητών.

Ο N. Hammond γεννήθηκε το 1907 στη Σκωτία και σπούδασε αρχαία ιστορία στο Cambridge. Από το 1930 ως το 1945 υπήρξε μέλος του κολλεγίου Clare του Cambridge ενώ από το 1954 ως το 1962 διετέλεσε διευθυντής σπουδών στο κολλέγιο Clinton και τέλος καθηγητής ως το 1973 στο Bristol. Ένας από τους πλέον παραγωγικούς και δραστήριους ιστορικούς του 20ου αιώνα συνδύασε με έξοδο τρόπο τη γνώση των αρχαίων κειμένων με την αμεσότητα της προσωπικής παρατήρησης, αφού ταξίδεψε, σχεδόν "περπάτησε" τις χώρες της επιστημονικής του έρευνας, ιδιαίτερα τη Μακεδονία και την Ηπειρο, γεγονός που τον ανέδειξε ως έναν από τους μεγαλύτερους αλλά

και τους τελευταίους του είδους αυτού της έρευνας. Περισσότερο από μισόν αιώνα ο ιστορικός ανίχνευσε και αναζήτησε τα λείψανα της ιστορίας στον ορεινό όγκο της Πίνδου και των πεδιάδων της Μακεδονίας, πολλές φορές έσωσε θησαυρούς πληροφοριών από τις περιοχές αυτές στα πολυάριθμα γραπτά του. Η μακρόχρονη αυτή απασχόληση τον έκανε βαθύ γνώστη των περιοχών αλλά συγχρόνως δημιούργησε μια στενή σχέση του ανθρώπου με τους τόπους αυτούς. Είναι το 1943 - 1944 εμφανίζεται στα βουνά της Πίνδου ως συνταγματάρχης Eggs και για μήνες υπηρετεί ως σύνδεσμος στην ελληνική αντίσταση. Πριν από μερικά χρόνια στο χωριό Πεντάλοφο όπου έδρασε για μήνες, κατά τη διάρκεια της αντίστασης, τιμήθηκε ο Hammond με μια ημερίδα και έναν τιμητικό τόμο (εκδ. της Εταιρείας Μακεδονικών Σπουδών 1997).

Το γραπτό έργο του N. Hammond είναι τεράστιο και ποικίλο. Ξεκχωρίζουν ο τόμος για την Ηπειρο (1967) και η τρίτομη ιστορία για τη Μακεδονία (1972 - 1987) που έγραψε σε συνεργασία με άλλους ιστορικούς και τέλος ο Ατλαντας των ελληνικών και ρωμαϊκών τόπων στην αρχαιότητα. Από εκεί και πέρα εμφανίζεται με μια μεγάλη σειρά έργων για τη Μακεδονία, τους βασιλείς της και ιδιαίτερα τον Φίλιππο και τον Αλέξανδρο, και τους θεσμούς της. Σπουδαίο έργο του υπήρξε η συνεισφορά του στην περίφημη αρχαία Ιστορία του Cambridge (I-IV 1970 - 1991).

Όλα αυτά τον ανέδειξαν ως έναν από τους μεγαλύτερους ιστορικούς του 20ου αιώνα αλλά συγχρόνως και ως έναν συνειδητό και θερμό φιλέλληνα που οι θέσεις του δεν έβγαιναν από τον συνηθισμένο υποκειμενικό συναισθηματικό, αλλά από τη βαθιά γνώση του τόπου. Ανθρώπος ήρεμος αλλά με μεγάλη αίσθηση του χιούμορ και με φαντασία εκφραζόταν με έναν ωραίο λόγο χαρακτηριστικό που συναντούσε και πάλι τον Μ. Ανδρόνικο.

Ερχόταν συχνά στη Βεργίνα, ακόμη και μετά τον θάνατο του Μ. Ανδρόνικου και χαιρόταν εκεί να συναντά και να μιλά με τους αρχαιολόγους και να ακούει με το ίδιο ενδιαφέρον για τα νέα ευρήματα, χωρίς να παραλείπει, όπως και στα γραπτά του, να αντιπαρατεθεί προς αυτά την δική του άποψη.

Ο N. Hammond τιμήθηκε από την ελληνική πολιτεία με την ελληνική ιθαγένεια και την Ακαδημία Αθηνών, όμως σε όλα αυτά φαίνεται να προβάλλει ο φιλέλληνας του, ιδιότητα που όλο και λιγότερο συναντά κανείς στο διεθνή κόσμο και μάλιστα της συγγενούς έρευνας.

Γιώργος Κ. Μύαρης

ΤΟ ΠΕΡΙΣΤΡΟΦΟ ΤΗΣ ΣΙΩΠΗΣ

Λόγος και σιωπή στην ποίηση του Θανάση Ε. Μαρκόπουλου

"ακούγεται να 'ρχεται από μακριά σκοπός βαρύς από
κλαρίνο μακεδονίτικο" ("Ο ξεχασμένος νεκρός", 1991)

Ο Θανάσης Ε. Μαρκόπουλος γεννήθηκε το 1951 στα Κρανίδια Κοζάνης. Σπούδασε Αρχαία και Νέα Ελληνική Φιλολογία στο Πανεπιστήμιο της Θεσσαλονίκης. Εργάζεται ως φιλόλογος στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση της Βέροιας. Έχει εκδώσει τις ποιητικές συλλογές: "Απόπειρα εξόδου" (1982), "Του ανταποκριτή μας" (1985), "Μοντέλο σώματος" (1988, 1989), "Ανοιγμένη φλέβα" (1991), "Το περίστροφο της σιωπής" (1996). Επίσης έχει δημοσιεύσει τις μελέτες: "Τα πρόσωπα του δράματος στο πεζογραφικό έργο του Μάριου Χάκα" (1995), "Βιβλιογραφία Νίκου-Αλέξη Ασλάνογλου 1948-1996" (1996).

Με βάση τις συμβατικές γενεαλογήσεις της μεταπολεμικής λογοτεχνίας (ιδίως όπως προσδιορίζονται αυτές στις κριτικές προσεγγίσεις του Αλέξανδρου Αργυρίου, Αλέξη Ζήρα, Βαγγέλη Κόσσου, Ηλία Κεφάλα, Ανέστη Ευαγγέλου) μπορεί ο Θ. Ε. Μαρκόπουλος να ενταχθεί στους οψιμογενείς της γενιάς του 1970. Το έργο του επιτρέπει την προσέγγιση πτυχών της ποίησης των γενεών του '70 και του '80. Είναι χαρακτηριστικό της ποίησής του το ότι η ανυποφάνη ιδεολογική ένταξη της πρώτης φάσης της δημιουργίας του (Απόπειρα εξόδου, του ανταποκριτή μας, Μοντέλο σώματος) παραχώρησε τη θέση της κατά τη δεύτερη φάση (Ανοιγμένη φλέβα) σε μια βαθύτερη και ουσιαστικότερη πολιτική διάσταση, ως έκφραση των μεταπολεμικών περιπετειών, διαψεύ-

σεων και καταρρεύσεων της αριστερής ιδεολογίας. Με "Το περίστροφο της σιωπής" ολοκληρώνεται η μετάβαση από τη μεγαλόφωνη ποίηση, την έντονα κοινωνική, στην ποίηση των ένδον καταστάσεων με χαμηλούς τόνους και υψηλά αποτελέσματα, όπου στριχία κοινωνικού ρεαλισμού και υπερρεαλισμού συναντούν τον προσωπικό μεταμοντέρνο λυρισμό.

Οι 33 ποιητικές συνθέσεις της συλλογής "Το περίστροφο της σιωπής" ως συνέχεια των προηγούμενων προσπαθειών συγκροτούν μια αξιοσημείωτη προσωπική ποιητική αντίσταση - λυτρωτική για τον ποιητή και τον αναγνώστη - στην περιρρέουσα κοινωνική και πνευματική ευτέλεια. Εμφανώς πρόκειται για μια απόπειρα διαφορετική από την πληθώρα τυπωμένων "ποιημάτων" υπέρ των "δημοσίων σχέσεων" και η οποία, επίσης, δεν επωφελείται της δήθεν "ανοχής" ορισμένων προς τους δημιουργούς της επαρχίας.

Η θεματική της συλλογής μοιάζει ομόκεντρη με αυτή της Ανοιγμένης φλέβας, αλλά είναι οπωσδήποτε πιο πλούσια. Η έμπνευση πηγάζει από τη σύνθετη πραγματικότητα, από τα ψυχικά αδιέξοδα που αυτή γεννά και από τα έγκατα της ευαισθησίας του Θ. Ε. Μαρκόπουλου. Ο ποιητής πονά τον άνθρωπο. Κινείται ως σκεπτόμενο πρόσωπο, χωρίς θεωρήσεις απόλυτες. Ειρωνεύεται τη δακτυλοδεικτούμενη ελληνική μετανεοτερικότητα. Σαρκάζει, γυμνώνει και γυμνώνεται. Διψά και γεύε-

ται την αγάπη, τη στοργή, την ψυχική επαφή ως θηρευ-
 τής της προσωπικής και κοινωνικής αισθαντικότητας,
 σε δόσεις μικρές. Ο έρωτας δηλώνεται ως εκρηκτική
 αναμονή ("Εκδοχή ατυχήματος"), ως απωθημένο στοι-
 χείο ("Οι καλές μαθήτριες"), ως απόλυτη ομορφιά
 ("Συλλέκτης οστράκων"), ως πραγμάτωση ("Μεταερω-
 τικό πρόσωπο", "Ο Βράχος και η θάλασσα").

Η ηθική και η δεοντολογία της ευαισθησίας δυναμι-
 νουν τον ποιητή στην εφόρμηση εναντίον του παρολογι-
 σμού και της καθημερινότητας. Ο ποιητής κρατά γερά
 το δικό του μίτο, αλλά πορεύεται προς τα έσω. Έχει,
 βεβαίως, επίγνωση του ότι η "μέσα" εξορία, η υπαρ-
 ξιακή, είναι αιχμηρή ("άγρια μοναξιά" έγραφε κι ο Ν.-Α.
 Ασλάνογλου). Εξορία στην οποία ο ποιητής, με τις αδυ-
 ναμίες του, τραγικά πιστός στον άνθρωπο, αγωνίζεται
 γενναία χωρίς προσφυγές σε λυτρωτικά δεκανίκια με-
 ταφυσικών βεβαιολογιών. Η διαπάλη αυτή επηρεάζει κι
 έναν ακόμη ιδιαίτερο θεματικό πυρήνα της ποίησής του,
 την επαρχία: είναι παρούσα ως φύση και μικρή πατρίδα
 ("Διάλειμμα Απριλίου"), ως ομορφιά της φύσης ("Κασ-
 σάνδρα '91"), ως στέρψη και νηνεμία πολιτιστική ("Οι
 λευκές ισοπαλίες", "Αντίδοση").

Ορισμένα στοιχεία της τεχνικής του - όπως λ.χ. η δόμη-
 ση των ολιγόστροφων ποιημάτων σε δύο ενότητες, η
 ευρεία χρήση των παρελθοντικών χρόνων και επιρρη-
 μάτων, οι απρόσμενες μεταφορές και παρομοιώσεις, η
 υποβολή επιτρέπουν να σκεφτούμε τις γόνιμες συναντή-
 σεις με το έργο μεταπολεμικών αλλά και σημερινών ποι-
 ητών. Κυρίως στη θεματική των ποιημάτων (και σε τίτ-
 λους) η συχνότητα των εκφράσεων αναδίπλωσης του
 θανάτου, σίχου έμπλεοι πείσματος, αξιοπρεπούς κι ευ-
 γενικής εγκαρτέρησης αποκαλύπτουν επιδράσεις των
 Μ. Αναγνωστάκη, Πρ. Μάρκογλου, Ν.-Α. Ασλάνογλου
 και άλλων σύγχρονων ποιητών ιδίως της Θεσσαλονί-
 κης. Ο Θ. Ε. Μαρκόπουλος, αμετανόητος στην εποχή
 της υποκρισίας, αντιδρά στη γενικευμένη συμβατικότη-
 τα. Διεκδικεί την ιδιοπροσωπία του ως τεχνίτης του σί-
 χου με τη σύμπλεξη υπαρξιακών ανησυχιών και κοινω-
 νικών προταγμάτων: συντριβή, απώλεια εν μέσω εθνι-
 κισμών της ανθρωπιάς, θρυμματισμός οραμάτων, κα-
 ταπάτηση δικαιωμάτων τον απασχολούν στα ποιήματα
 "Το επόμενο ψέμα", "Επαρση σημαίας", "Το περίστροφο
 της σιωπής", "Η Μικέλε λατρεύει τις κούκλες". Κρατά
 τις αποστάσεις από την πρωτοκαθεδρία της ιδεολογίας
 και συνεχίζει να αναζητά την ελπίδα ("Όψεις τεφρές της
 ερημιάς", II). Η βιοσοφία του διαλέγεται με το παρελθόν
 και το παρόν (ιδίως στα ποιήματα "Απόψε", "Επιζών",
 "Ανταπόκριση"), με την αναζήτηση του χαμένου χρόνου
 της νεότητας άμεσα ("Οι φίλοι", "Ανταπόκριση") αλλά
 και έμμεσα ("Μέρες του 1964 μ.Χ.", "Τα γράμματα του

πατέρα", "Οικοδόμος εν αποστρατεία"). Μετεωρίζεται
 μεταξύ αισιοδοξίας και απαισιοδοξίας για το μέλλον με
 εφόδια την παιδικότητα και τα λυρικά συναισθήματα ("Ο
 δρόμος με τα φεγγάρια", Συλλέκτης οστράκων", "Διά-
 λειμμα Απριλίου", "Η ηλικία της αθωότητας").

Στους στίχους της συλλογής αυτής ο Θ. Ε. Μαρκόπου-
 λος, με τη συνύφανση νόησης και συναισθήματος, ανα-
 συγκροτεί και εμπλουτίζει την κοσμοθεώρησή του. Έχει
 θραύσει το γυάλινο πύργο της λογοτεχνίζουσας αποτύ-
 πωσης της ιδεολογίας. Δε διατείνεται πιά ότι "ένα ποί-
 ημα / είναι ένα φλογερό βέλος" με ιδεολογικά συμπα-
 ρομαρτούντα, όπως στην Απόπειρα εξόδου. Ενδιάμεση
 η Ανοιγμένη φλέβα μετέφερε "τον καημό ισόβιο ναυαγό
 / στα βάθια των ματιών του", επιβαρύνοντάς τον με "τη
 συμφόρηση των λέξεων στο κεφάλι του ποιητή" ("Λε-
 κτικό επεισόδιο"). Τον απασχολεί έντονα η ποιητική ως
 ομοίωμα ζωής. Πλέον ο επανέλεγχος προθέσεων, στό-
 χων, απωλείων επιβάλλεται για τους "συντρόφους της
 σιωπής", καθώς η ποιητική τέχνη γίνεται στάση ζωής.
 Ακόμη το σύμβολο των κοινωνικών και πολιτικών αγώ-
 νων αποκτά, μέσω της οικείωσης και της αγαπτικής
 σχέσης, την υπόσταση του ποιητή στις "Υποθήκες του
 ποιητή Τσε": "Να χτυπάς και να φεύγεις / σαν ήχος τυ-
 μπάνου / σαν έρωτας / Σα φράχτης". Διαφοροποιημέ-
 νη η αντίληψη για την ποιητική τέχνη: το ποίημα ως
 ανταρσία. Συγκλονίζει η "Αίτηση χάριτος" του καταδι-
 κασμένου ποιητή που "δέντρο στη γύμνια του" διεξάγει
 ισοβίως αγώνα ζωής με το σίχο.

Ο ποιητής γνωρίζει ότι καθίστανται οδυνηρά δυσεύρε-
 τες η ευθύτητα και η γνησιότητα, ακόμη και στις εκδη-
 λώσεις εκθρόνισης. Γι' αυτό προφυλάσσει ως κόρη
 οφθαλμού το ήθος της ποίησης από τα συναλλακτικά
 ήθη της εποχής, αντιμέτωπος με τη ρευστότητα των αν-
 θρωπίνων καταστάσεων ("Οικοδόμος εν αποστρατεία",
 "Λευκές ισοπαλίες", "Οι καλές μαθήτριες"). Αμύνεται
 στις επιθέσεις του ασήμαντου και του μέτριου, που η
 ανθρώπινη καθημερινότητα κουβαλά ("Όψεις τεφρές
 της ερημιάς", "Βρέφη στην ιστορία - κι όχι μόνο στην
 ελληνική - η θυσία του Λεωνίδα κι οι θερμοπύλες, αν
 θεωρηθεί μη πλήρως ητλημένη ή, σε κάποιο βαθμό,
 επιβληθείσα σ' αυτόν; Πως θα ήταν, συνεπώς, ύψιστο
 υπόδειγμα αυτοθυσίας χάριν της πατρίδος; Αν εκτιμηθεί
 ότι η ιστορική τιμή συναρτάται, κατά το πλείστον, προς
 το βασιλικό αξίωμα, δεν δικαιούμαστε να παραβλέψου-
 με το πλήθος των ηγετών που δείχτηκε ανάξιο των κρί-
 σιμων περιστάσεων. Μ' άλλα λόγια, στον ηρωισμό και
 την αυτοθυσία δεν οδηγεί, ασφαλώς, το αξίωμα.

Θα μου είναι ευχάριστη η συνέχιση του διαλόγου επ' αυ-
 τών και άλλων θεμάτων, σε κάθε ευκαιρία.

Ποίηση του Θανάση Μαρκόπουλου

Περ. Νέα Εστία 1729 (Δεκέμβριος 2000)

ΣΤΟ ΓΥΡΙΣΜΑ ΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

Τι κρίμα στο γύρισμα του αιώνα και να μην έχω ακόμα ξεστομίσει κι εγώ το βαρυσήμαντο λόγο πάλι με πρόφτασε ο Χάρης οικεί άλλωστε στα ορεινά του άστεως κι ως γνωστόν εκείθεν διέρχονται όλα τα ρεύματα μπορεί λοιπόν να βλέπει εκ του μακρόθεν που πάει να πει με τη δέουσα ψυχραιμία που απαιτεί η τέχνη στοίβες δακρύων αίματος και δημωνιές τα κόκαλα στα ράφια των μάρκετ. Ο αιώνας μου φεύγει φεύγουν κι οι κάμερες κι εγώ απομένω κουρέλι μονάχο να περιεργάζομαι τα πηγάδια που άνοιξαν οι έσχατες βόμβες να συναρμολογώ αποσπάσματα τρυφερών σωμάτων που βόσκουν το θάνατο στη θάλλουσα χλόη να μετρώ με το μάτι τις κατακόρυφες ανόδους που σημειώνει η πρόοδος στα έγχρωμα ραβδογράμματα ρισκάροντας καινούργιο πιάσιμο στο σβέρκο άπελπισ μέχρι σκασμού μέχρι σκασμού δοσμένος που στο γύρισμα του αιώνα κι ακόμα να βγει απ' το βατράχι ο πρίγκιπας.

ΔΗΛΩΣΗ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Είδα κι απόειδα νύχτες και νύχτες να διασχίζω τραίνο μονάχο τις παγωμένες εκτάσεις του λευκού πήρα λοιπόν τα μάτια τα σπασμένα μου δόντια στη χούφτα και ήρθα.

Βεγγαλικά ανέρχονται παγόνια στον ουρανό στίλβουν προσόψεις μάτια χαμηλωμένα σαν άδεια ποτήρια σάχλα κανάλια μπάρμπεκιου κι ο χρόνος στο πλευρό Αλιάκμονας ποταμός πλατάνια και βελάσματα και μουλωχτό ρουμάνι κορίτσια διαβαίνουν στα ρηχά της λεωφόρου σηκώνοντας τα σκοτάδια όνειρα ατέλειωτα στο μήκος της ώρας.

Αϊ σιχτίρ εγκράτεια είπα και χάρηκα που μπόρεσα κι εγώ να κάψω τη μέρα κι επιβάτης του σώματος να φτάσω νύχτα στην όχθη του ύπνου.

ΤΟ ΠΑΙΔΙ ΚΑΙ ΤΟ ΚΟΤΣΥΦΙ

Στον Γιώργο Κ. Μαρκόπουλο (1948-1998)

Αγόρι άγριο χουγιάζει τη γύμνια του κάτω στο ρέμα με τους σταλαγμίτες της λεύκας και το μαργωμένο κοτσύφι. Δε βρίσκει κλωνάρι ν' ακουμπήσει την κόπωση στο κλειδωμένο τοπίο κι ολοένα γκρεμίζεται μα πάλι ανέρχεται την τελευταία στιγμή επιστρατεύοντας το αδύνατο ώσπου το μάτι χτυπάει μαύρο όπως αίμα η γάζα και χύνεται εντός του σε μια άφεση δίχως επιστροφή ως τα' ακρωτήρια των νυχιών και πέφτει γλυκός ο θάνατος στο πεινασμένο στόμα.

Παρουσίαση βιβλίου

Στέλλα Βογιατζόγλου: «Περνώντας βιαστικά ανάμεσά τους»

Η Δημοτική Βιβλιοθήκη της Βέροιας παρουσίασε μια ακόμη συγγραφέα, δραστηριοποιούμενη στον χώρο των παρουσιάσεων. Οι παρευρισκόμενοι ευτύχησαν να δουν ανάμεσά τους τη δυναμική συγγραφέα Στέλλα Βογιατζόγλου, ανήκουσα στη νέα γενιά συγγραφέων. Μαζί της στην παρουσίαση ο ποιητής Θανάσης Γεωργιάδης και ο ηθοποιός Δημήτρης Καρέλλης, που διάβασαν αποσπάσματα από έργα της. Ειδικότερα, ο Θανάσης Γεωργιάδης, μιλώντας για την συγγραφέα και το τελευταίο βιβλίο της, είπε: "Περνώντας βιαστικά ανάμεσά

τους. Ο Σταύρος, ο Σεραφείμ, η Κασσάνδρα, ο Παπαταζιάρχης, η Ειρήνη, ο Ανδρέας, η Ραχήλ, ο Αυγέρης, η Καλλίτσα και η Βίκυ. Πρόσωπα ανάμεσα στο χθες και στο σήμερα, τα οποία, καθώς μπερδεύονται οι δεκαετίες, είναι φορές που ενώνονται στα διηγήματα με νήματα αόρατα. Πρόσωπα που η Στέλλα Βογιατζόγλου δεν περνά βιαστικά ανάμεσά τους, όπως συνέβη με τους πολλούς αλλά ακολουθώντας τους και με τη ψήλη τους ακούει, τους κατανοεί, ξέρει να κρατά το καλύτερο από τις εξομολογήσεις τους.

ΜΙΚΡΟ ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΟ

Η Στέλλα Βογιατζόγλου γεννήθηκε στη Θεσσαλονίκη το 1950. Σπούδασε νομικά στο Πανεπιστήμιο της γενέτειράς της, όπου ζει. Εργάστηκε σε διάφορες υπηρεσίες και έκανε εκπομπές λόγου στο ραδιόφωνο. Διηγήματά της και ένα θεατρικό έργο έχουν μεταφραστεί στα γερμανικά.

Ένα διήγημα από το "Περνώντας βιαστικά ανάμεσά τους"

Ο καφές στα χοντρά άσπρα φλιτζάνια κοντεύει να τελειώσει, στο δωμάτιο άρχισε και βραίνει το σούρουπο, ενώ η Ειρήνη, αφότου κουλουριάστηκε στον καναπέ, μοιάζει να 'χει απορροφηθεί στον περιπλανώμενο καπνό του τσιγάρου της.

Στη δοκιμασία που περνά, η Κασσάνδρα δεν την παρεξηγεί, όταν μάλιστα και η ίδια έχει την αίσθηση πως ο Ανδρέας, είτε σκοτεινός είτε εύθυμος, θα εμφανιστεί όπως παλιά.

Ωστόσο, ρουφώντας και την τελευταία γουλιά καφέ, συνεχίζει τον μονόλογό της: «Καταλαβαίνεις; Να' μια ακόμη στην αγκαλιά του και να γυρίσει να μου πει «θα το πεις, γλυκιά μου, και στη Χαρούλα... πως η περιτομή μετρά στα συν του Μορίς;». Ακούς τον μαλάκα; Και εγώ να αναρωτιέμαι, τι κάνεις τώρα, Κασσάνδρα; Μπήγεις τα γέλια ή τα κλάματα;».

Δεν μας παρατάς επιτέλους, ξεσπάει μέσα της η Ειρήνη. Υποτίθεται, ήρθες να με παρηγορήσεις για το πένθος, επειδή στην κηδεία ήσουν πάλι στο εξωτερικό, και κάθεσαι και με πρήξεις με τα επαγγελματικά και τα ερωτικά σου. Φτάνει πιά. Το ίδιο έργο εδώ και τριάντα χρόνια σε στέλνειωτες συνέχειες, με μόνη εναλλαγή τον πανικό σου

για τον χρόνο που περνά. Βλέπεις, στον χώρο σου το να μεγαλώνει κανείς θεωρείται κάτι σαν κουσούρι. Και αν κατηγορείς για επιθετικά και φιλόδοξα τα νεότερα από σένα στελέχη, φωτοτυπία σου είναι, πριν από λίγα χρόνια. «Κασσάνδρα μου, να φέ-ρω κι άλλο καφέ;»

«Σ' το 'ΠΑ; Θα πουλήσω το σπίτι», αλλάζει κουβέντα η Ειρήνη, όταν ξα-νάρχεται με δυο φλιτζάνια φρέσκο καφέ. «Τα παιδιά δεν έχουν αντίρρηση. Αλλά και να είχαν... Με τίποτα δεν αντέχεται ο χειμώνας σ' αυτήν την εξορία πολυτε-λείας.

«Αλλωστε, ο Ανδρέας μπορεί να με κουβάλησε εδώ, αλλά ερχόταν μό-νο για έναν ύπνο. Γι' αυτό και του άρεσε τούτο το μαρμάρινο σεράι, εμένα, όμως, παρά τα τριακόσια τόσα τετραγωνικά του μέτρα, με πνίγει.»

Αφού το φόρτωσε, βέβαια, με ένα κάρο αντίκες, όταν συναγωνιζόσουν σε καμώματα και επιδείξεις τις επιτηδευμένες κυράτσες του περίγυρού σου, συ-μπληρώνει μέσα της η Κασσάνδρα. Μα καθώς ετοιμάζεται να αρχίσει ξανά τα του Μορίς για να μοιράσει το βάρος του εαυτού της μαζί της, χτυπά το τηλέ-φωνο.

Άλλος ένας που έμαθε εκ των υστέρων τον ξαφνικό θάνατο του Ανδρέα.

Η Ειρήνη επαναλαμβάνει και σ' αυτό και στο επόμενο τηλεφώνημα - αυτή τη φορά στο κινητό της - τις ίδιες τυπικές και μάλλον αφηρημένες φράσεις, όταν στον νου της Κασσάνδρας, που την παρατηρεί στα κλεφτά, ξεδιπλώνεται ένας στίχος του Ναζίμ Χικμέτ: «Να ζήσεις, γυναικούλα μου, και ας μου έλεγες πως θα πεθάνεις όταν πε-θάνω». Ε, ναι. Περίμενε και τα έπιπλα να μοιάζουν λυπημένα και βρέθηκε μπροστά σε μια γυναίκα...

Της ξεφεύγει ο χαρακτηρισμός. Σίγουρα, όμως, μια επίμονη θλίψη που έσερνε μαζί της χρό-νια τώρα η Ειρήνη, παρά τη δυσθυμία και τις σιωπές της...

Τι βλακείες σκέφτεται, επειδή δεν θέλει η Ειρήνη να μιλήσει για τον πόνο της. Μήπως ο κάθε άνθρωπος δεν αντιμετωπίζει τον θάνατο διαφορετικά; Όσο για τη στάση απέναντί της... Αυτό Δα έλειπε. Να κρατά μαζί της τα προ-σχήματα μιας τυπικής επίσκεψης παρηγοριάς.

Εδώ που τα λέμε, συνεχίζει τον νοερό διάλογο με τον εαυτό της, ο Ανδρέας μπορεί να είχε κάνει λεφτά, μα κατέληξε ένας φαιδρός τύπος, που καμάρωνε εξοργιστικά για τον εαυτό του. Δεν έκρυβε καν την ανία του για την Ειρήνη, μιας και αφότου του έδωσαν φύσημα ως μικροϋπαλλήλου στο Δημόσιο για τα φρονήματά του και έπεσε με τα μούτρα στον κόσμο των επιχειρήσεων, έδειχνε ανίκανη να τον ακολουθεί στα πετάγματά του. Ωστόσο η Ειρήνη, και όταν τον τσάκωνε να πουλά φούμαρα και όταν της έσπνε καβγάδες για το τίποτα και όταν ακόμη αντιλαμβα-νόταν κάποια απ' τις τόσες του εφήμερες σχέσεις, δεν έπαυε να 'ναι κολλημένη πάνω του. Και να σκεφτεί κανείς πως στα γυμνασιακά τους χρόνια ξεμαλλιάστηκαν για χάρη του, μέχρι που η εγκυμοσύνη της Ειρήνης έδωσε τέλος στο τρίο τους. Τον παντρεύτηκε στα δεκαεφτά της!

Η Ειρήνη στο μεταξύ τηλεφωνεί και νιώθει τη ματιά της Κασσάνδρας να ακτινογραφεί πάνω της τις πιο μυ-στικές της σκέψεις, ενόσω την τρυπούν αιφνιδιαστικά μνήμες και αναμνήσεις. Απ' τον καιρό εκείνο που τους έκανε κέφι με τον Ανδρέα να περνούν ώρες μαζί, σαν μαθητές σε σκασιαρχείο. Τότε που έκαναν συνέχεια έρωτα, άκουγαν μουσική, έπαιζαν τάβλι, αστειεύονταν με τη φτώχεια τους και ονειρεύονταν το μέλλον. Αργότερα, ήρθαν τα τρία παι-διά απανωτά και άρχισε να ασφυκτιά στην περιοριστική αχρηστία του σπιτιού.

Οι τσακωμοί τους, τα διαβάσματά τους, οι στοίβες απ' τα άπλυτα, οι ίδιες άχαρες κινήσεις για το νοικοκυ-ριό... Δεν έβγαζαν πουθενά. Και να 'χει και την Κασσάνδρα να εισβάλλει ίδιος σίφουνας στο στενόχωρο διαμέρισμα της Νουαρίνου, για έναν καφέ μόνο, καθώς έλεγε. Πάντα στις μεγάλες της ομορφιές και πάντοτε πνιγμένη από υπο-χρεώσεις. Να της διηγείται στα πεταχτά για τα ταξίδια της τα επαγγελματικά, τους έρωτές της, τις γνωριμίες της με σημαντικούς ανθρώπους...

Αναμφίβολα, στα λίγα λεπτά που έμενε, η Ειρήνη ξαναγινόταν έφηβη. Μετά... Μετά ξεσπούσε στα παιδιά ή υποδεχόταν τον Ανδρέα με την ηλεκτρική σκούπα να βουίζει εν είδει όπλου. Που να ξεσπάσει, αφού ένιωθε απο-κομμένη απ' τη ζωή και ενίοτε είχε την αίσθηση πως παγιδεύτηκε, πως όλα όσα ζούσε ήταν παράλογα. Ίσαμε και ο ρόλος της ως μάνα. Αν και περισσότερο απ' τις καταπιεσμένες της επιθυμίες την τρόμαζε που άλλαζαν τα πράγ-ματα ανάμεσά τους με μια τρομερή ταχύτητα και έτρεμε μήπως τον χάσει. Στον πιο μικρό τους καβγά, ήθελε να τη

βεβαιώνει πως δεν θα την αφήσει ποτέ, παρ' ότι πολλές φορές σχεδίαζε να τον παρατήσει πρώτα εκείνη. Ιδίως όποτε την έφερνε σε «χρήσιμες» κοινωνικές συναναστροφές, όπου και της ανακάτευε το στομάχι ο τρόπος που κολάκευε κάποιες ανόητες, γιατί ήταν γυναίκες μεγαλόσχημων. Ή σαν έδειχνε να βρίσκει εξαιρετικά ενδιαφέρουσες σ' αυτές τις συναναστροφές και τις μαλακίες όσων είχε ανάγκη στις δουλειές του, καχανίζοντας, με μια απερίγραπτη δουλικότητα, ακόμη και σε βλακώδη ευφυολογήματά τους. Και αν ήθελε να του βάλει τις φωνές, «Ανδρέα, μάζεψε πιάτα μυαλά σου», ολοένα και έχανε τη φωνή της, συλλογίζεται.

Εντέλει, μόλις τελειώνει με το τηλεφώνημα, πηγαίνει στην κουζίνα. «Θα φέρω και λίγη πίτα.»

Η Κασσάνδρα μένει μόνη και παρατηρεί μια φωτογραφία του Ανδρέα. Θυμάται που συναντήθηκε τυχαία μαζί του σ' ένα μπαρ και, καθώς ήταν φτιαγμένος, ξέσπασε εναντίον της Ειρήνης. «Αντί για το γελαστό κορίτσι που ερωτεύτηκα με πάθος, τώρα, με υποδέχεται στο σπίτι μου μια ξινή. Μια στύφα που ξημεροβραδιάζεται στα ινστιτούτα καλλονής και αστυνομεί υπόγεια ακόμη και τις επιθυμίες μου. Και ενώ μέσα στη μοναξιά μου, κάποιες στιγμές, επιθυμώ να γίνει όπως και πρώτα η κοινή μας ζωή, έτσι που μ' αναγκάζει να απολογούμαι για τα πάντα, λαχταρώ καθετί πρόστυχο και ξεφτιλισμένο στα μάτια της.»

Και η Κασσάνδρα θα 'θελε να τιμωρήσει, να εξευτελίσει τον Μορίς, αν και είναι περισσότερο θυμωμένη με τον εαυτό της. Πως την παρέσυρε σε τέτοιο βαθμό η επιθυμία της και την έπεσε σ' έναν υφιστάμενό της; Πόσο μάλλον που, αδέξιος και υπερβολικά ντροπαλός, έτρωγε τα νύχια του ως και τις ρίζες τους στα τριάντα του και δεν διέθετε μήτε τον ελάχιστο μαγνητισμό, τουλάχιστον γι' αυτήν. Όσπου σε μία συνεργασία τους... Θες που ένιωσε την ανάσα του στο πίσω μέρος του λαιμού της, θες από οτιδήποτε άλλο, πάντως από κάποια στιγμή δεν άκουγε τι της έλεγε - είχε πάρει ολόκληρη φωτιά. Αλλά αν και τον προκαλούσε με κάθε τρόπο στις μέρες που ακολούθησαν, ο Μορίς δεν έδειχνε να χαμπαριάζει. Και να 'χει και τη βοηθό της, τη Χαρούλα, μια αναιδέστατη νεαρή, με παστωμένα στο ζελέ τα σχεδόν ξυρισμένα της μαλλιά, να επαναλαμβάνει δεξιά και αριστερά πως ο Μορίς της μοιάζει για κρυφά-δερφή. «Αλλά και να μην είναι», καχάνιζε δηκτικά, «δεν θα μπορούσα να πηδηκτώ με δαύτον. Μ' ανατριχιάζει η περτομή του.»

Και στα πιο απαισιόδοξα σενάρια για τη ζωή του δεν είχε φανταστεί τούτο τον πανικό της μοναξιάς που με περιζώνει, συνεχίζει τις σκέψεις της η Κασσάνδρα, και στην Ειρήνη, μόλις μπαίνει στο δωμάτιο με πίτα και το τρίτο φλιτζάνι καφέ, «Ειρηνάκι, είναι ανυπόφορο να μεγαλώνουμε. Ξέρεις, άλλοτε έτρεχα πιο γρήγορα απ' τις μέρες μου. Τα σχέδιά μου με παρασύρανε. Τώρα αποφεύγω να σκέφτομαι τι θα κάνω ακόμη και για τον επόμενο χρόνο. Ο ξαφνικός θάνατος του Ανδρέα... Συνειδητοποίησα ότι ο θάνατος δεν είναι κάτι μακρινό.»

Και μ' ένα χαμόγελο που εκφράζει παράπονο: «Εσύ έχεις και τα παιδιά.»

«Τα παιδιά», τινάζεται ξαφνιασμένη η Ειρήνη. Ίσως γιατί μέσα της υπάρχει μια δαγκματιά, παρ' ότι προσπαθεί να πείσει τον εαυτό της ότι είναι φυσικό να της τηλεφωνούν μόνο, αφού έχουν τώρα τις δικές τους ζωές. Και μαζί του δεν ήταν άραγε μόνη; Μόνη... μόνη... να την τριβελίζει η ζήλια σαν πυρετός μέχρις ότου γυρίσει, ενόσω τη βασάνιζαν τα ερωτικά του συμπλέγματα με άλλες γυναίκες, οι οποίες συνήθως ήταν πολύ νέες. Γι' αυτό και καιρόταν τη φθορά του, την απολάμβανε. Το σώμα του μετά από έξι σχεδόν δεκαετίες, παρ' όλες τις πανάκριβες κολόνιες, εξέπεμπε έστω αδιόρατα μια μπαγιάτικη μυρουδιά, που αυτή τη στιγμή τη νιώθει έντονη όσο ποτέ γύρω της.

«Κασσάνδρα, ήμουν όμορφη, ε;» κόβει κάποτε τη σιωπή, παίρνοντας συνάμα από ένα τραπεζάκι δίπλα στον καναπέ τη νυφική της φωτογραφία. Κι όμως, μετά από χρόνια συμβίωσης μαζί του, είχε καταλήξει να μην έχει σε καμιά εκτίμηση τη γυναικεία της υπόσταση, συλλογίζεται και ξανακοιτά λίγο έκπληκτη τη σπριτάδα που είχε κάποτε το βλέμμα της.

Το τηλεφώνημα τις διακόπτει για άλλη μια φορά.

«Είμαι μια χαρά... Ναι μην ανησυχείτε για μένα», την ακούει να λέει η Κασσάνδρα. Και κατόπιν θυμωμένα, «να πείτε στις θείες ότι θα λείπω. Δυστυχώς, δεν θα μπορέσω, χρυσό μου, να κρατήσω για το Σαββατοκύριακο το μωρό σου. Κατάλαβες;» μουρμουρίζει βροντώντας τη συσκευή... «Να 'ρθουν, λέει, οι θείες του Ανδρέα, να μη νιώθω μόνη... Να ξεσκάσω ακούγοντας για ώρες τις αναλύσεις τους για πίεση, σάκχαρο και όλα τα παρεμφερή... Δεν είμαστε καλά.

Μεγάλο προνόμιο να 'ναι κανείς ζωντανός. Γι' αυτό θα κόψω και τούτο το ρημάδι...» λέει κάπως ξεκάρφωτα λίγο αργότερα, ανάβοντας κι άλλο τσιγάρο, ενώ για

πρώτη φορά την πιάνει εξαπίνης μια σκέψη που την ταράζει. Έχει συνδέσει τον θάνατό του σε μια αόρατη σχέση με την εσωτερική της ελευθερία; Διότι, αν τρέμει η Κασσάνδρα τη φθορά, γι' αυτήν ο κόσμος είναι, θαρρείς, ξανά τόσο καινούργιος, τόσο φρέσκος, σχεδόν όσο και στην εφηβεία της.

«Σιχαίνομαι τον χειμώνα που έρχεται», ακούει την Κασσάνδρα να λέει. «Με ξαναπιάνουν όλες εκείνες οι αγωνίες, που ξεθωριάζουν κάπως το καλοκαίρι.»

Βλέπει στα μάτια της την ερώτηση «σου λείπει;» να διστάζει κι ύστερα να σβήνει άτολμα.

«Τουλάχιστον οικονομικά μ' άφησε εξασφαλισμένη... Ο χρόνος είναι γιατρός, λένε. Στην κηδεία δεν έκλαψα. Αυτά τα πράγματα χτυπούν αργότερα. Θα το αντιμετωπίσω. Και θα μάθω να ζω μόνη...» Και ταυτόχρονα σαν ηχώ μέσα της «επιτέλους μόνη!».

«Κουράγιο, γλυκιά μου», σηκώνεται η Κασσάνδρα. «Ελπίζω να βλέπουμε συχνότερα. Γιατί μπορεί από καιρό να έχουμε άλλες παρέες και άλλα ενδιαφέροντα και να μην ανοιγόμαστε όπως παλιά, αλλά...» Η ατέλειωτη φράση της μάλλον υπονοεί πως στο βάθος πάντοτε η μια θα στηρίζει την άλλη.

«Κουράγιο», της λέει και η Ειρήνη και της χαϊδεύει προστατευτικά το μάγουλο στην πόρτα του κήπου με ξαφνική τρυφερότητα, αν και βιάζεται να μείνει μόνη.

Αφήνω τη «συγκινητική» στιγμή στη μέση – μάλλον βρίσκομαι μπροστά σε μια καινούργια απόχρωση της φιλίας τους – και μπαίνω στο σπίτι, αφήνοντας πίσω μου ένα ρεύμα αέρα. Καιρός για τη δική μου επίσκεψη.

Στο καθιστικό δεκάδες αποσιγήματα στα σταχτοδοχεία, και στην κουζίνα φλιτζάνια με υπολείμματα καφέ. Απ' τα σκοτεινά βόθρους μου νεύουν να τελειώνω – πρέπει επιτέλους να περάσω στην άλλη όχθη. Μα πώς να αποκτήσω την ολύμπιά τους αταραξία, όταν με κυνηγά συνέχεια η τελευταία μου σκηνή; Κοντά στο ξημέρωμα λουμένος στον ιδρώτα απ' τον πόνο στο στήθος, μέσα στην αγωνία μου, την ικετεύω: «Ειρήνη, σώσε με...» αλλά εκείνη... Είναι σίγουρη πως ήμουν με γυναίκα, επειδή γύρισα πολύ αργά. Που να 'ξερε πως είχα πάθει ατύχημα...

Η αλήθεια είναι ότι πράγματι το πρωί είχα ξεκινήσει για το καινούργιο μου μεταλλείο. Στη διαδρομή ο άσχημος καιρός ολοένα και φούσκωνε μέσα μου μια απροσδιόριστη αγωνία. Οι σταγόνες της βροχής χτυπούσαν δυνατά τα τζάμια του αυτοκινήτου και εγώ για έναν όχι ανεξήγητο τελικά λόγο συλλογιόμουν μ' εμμονή ότι ήμουν πια κοντά στο τέλος και όχι στην αρχή. Τότε ακριβώς αντιλήφθηκα δίπλα μου κάποιον φουκαρά παπά. Οδηγούσε ένα απίστευτο σαράβαλο και μιλούσε μοναχός του.

Αυτό ήταν. Άναψε, θαρρείς, την ίδια στιγμή στον νου μου το σκανδαλιάρικο των νεανικών μου χρόνων, στέλνοντας περίπατο και μελαγχολία και αγωνίες. Κόντρα λοιπόν στη λογική μου, του έκανα τέτοια γυμνάσια, ώστε άρχισε να γκαζώνει λες και ήταν να ξεφύγει απ' τον ίδιο τον διάολο, ενώ εγώ, καθώς κόντευα να κατουρηθώ πάνω μου απ' το πολύ γέλιο, έκανα εντέλει αναγκαστικά μια επιτόπου στροφή στον παρακείμενο χωροφύλακτο. Ούτε και το κατάλαβα από εκεί και μετά πότε βρέθηκα μέσα στον βυθό μιας κινούμενης λάσπης, με τις πίσω ρόδες να γυρνούν στον αέρα. Και κατόπιν στο σπίτι, σε κακά χάλια, με την Ειρήνη να ξεφωνίζει σαν δαιμονισμένη, αντί να κάνει κάτι, να τηλεφωνήσει για ασθενοφόρο. Οι τσιρίδες της ηχούν ακόμη και τώρα στ' αυτιά μου, «ως πότε με τα τσουλιά; Ως πότε θα το παίζεις παλικαράκι; Ως πότε θα ανέχομαι τα τερατώδη ψέματά σου; Ως πότε;...».

Ούτε καν η νεκρική ακαμψία, ώρα μετά, δεν την εμπόδισε να μου φωνάζει με λύσσα – τόσο λύσσα – όποια μνησικακία φύλαγε για χρόνια μέσα της.

Ακούω τα βήματά της. Νάτην, προσπαθεί ν' ανάψει το φως, ενόσω έντρομη επαναλαμβάνει νοερά πως αυτός που της μειδιά διφορούμενα, καθισμένος στο ξύλινο τραπέζι της κουζίνας, είναι αποκύημα της φαντασίας της, αποκύημα της ένοχής της συνείδησης.

Δύο εισηγήσεις στο 1^ο Διεθνές
Βαλκανικό Παραδοσιακό Συνέδριο Αρχιτεκτονικής

Υδροκίνητες εγκαταστάσεις των αρχών του αιώνα στη Βέροια

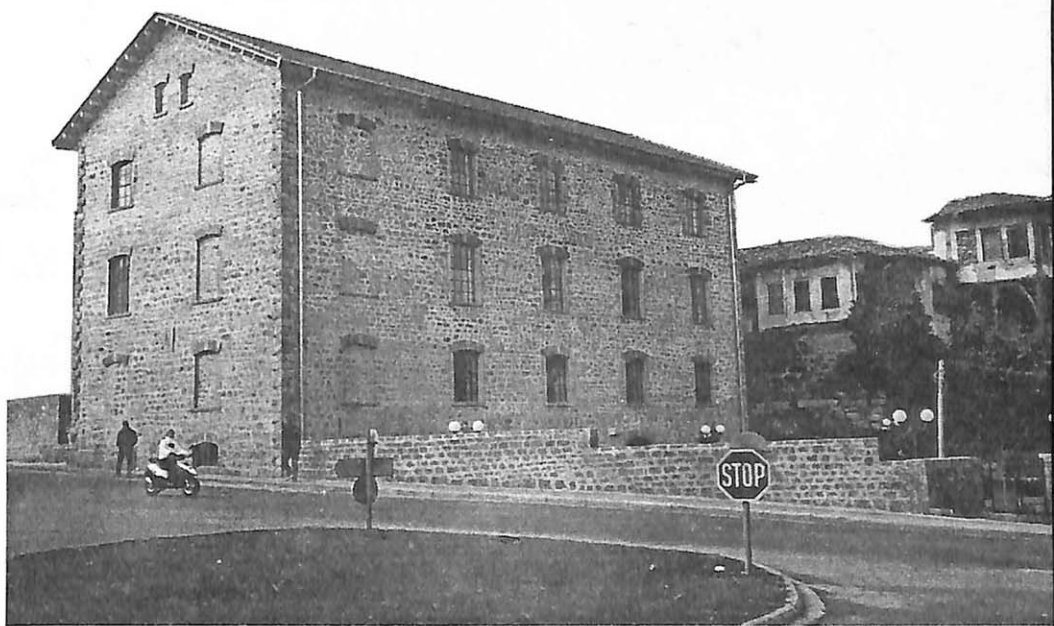
Κλεοπάτρα Θεολογίδου,
Αρχιτέκτων Αναστηλωτής, ΜΑ
ΥΠ.ΠΟ. 11η Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων

1. Πρόλογος.

Αφορμή για την ανακοίνωση αυτή ήταν μια έκθεση που οργανώσαμε το 1999 στο Βυζαντινό Μουσείο της Βέροιας και πρώην υδρόμυλο, στα πλαίσια του εορτασμού «Ευρωπαϊκές ημέρες Πολιτιστικής Κληρονομιάς», με θέμα «Νερό Πηγή Ζωής και Ενέργειας». Μια μικρή ομάδα, που απαρτιζόταν από τους αρχιτέκτονες Ελ. Κουπίδου Τ. Σιδηρόπουλο και την υπογράφουσα, τις σχεδιάστριες Σ. Κακαγιάννη και Μ. Σασκαλίδου με τη βοήθεια του Αν. Καρανάσιου και το φωτογράφο Θ. Παραπόνη, ξεκίνησε μια προσπάθεια καταγραφής, αποτύπωσης και φωτογράφισης, μέσα σε ελάχιστο χρόνο, υδροκίνητων εγκαταστάσεων στη Βέροια. Η παρουσίαση αυτή αποτελεί μια απόπειρα πρώτης επεξεργασίας του υλικού αυτού.

2. Ιστορικό περίγραμμα.

Το νερό υπήρξε ανέκαθεν πηγή ζωής για τη Βέροια. Ο Τριπόταμος, με τα παρακλάδια του εξασφάλιζε ύδρευση

για την πόλη, άρδευση των χωραφιών και ενέργεια των μύλων. Σύμφωνα με τον Γ. Χιονίδη, υπάρχουν μαρτυρίες ότι μύλοι λειτουργούσαν στην πόλη από τους βυζαντινούς χρόνους. Ο Εβλιγιά Τσελεμπή, που επισκέπτεται τη Βέροια το 1668, ίσως με μια δόση υπερβολής, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Συνολικά μέσα στην πόλη υπάρχουν τριακόσιοι νερόμυλοι διαφόρων ειδών. Τα νερά τρέχουν προς τα κάτω από τον ένα στον άλλο. Είναι νερόμυλοι, που παρόμοιοί τους δεν υπάρχουν σε καμιά άλλη χώρα». Αναφέρει ακόμα τα περίφημα προσόψια, τα μεταξωτά σεντόνια και τα άσπρα υφάσματα που φτιάχνονται

με τέχνη. Παρόμοιες περιγραφές για τα προϊόντα υφαντουργίας της πόλης γίνονται και από άλλους περιηγητές. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι στη Βέροια υπάρχει μακρά παράδοση στην υφαντουργία. Η παράδοση αυτή, σε συνδυασμό με τη φθινή ενέργεια από τις υδατοπτώσεις, είναι καθοριστική για την βιομηχανική ανάπτυξη της πόλης στα τέλη του 19ου αι.

Σύμφωνα με τους μελετητές, ήδη από τα μέσα του 19ου αι., αρχίζει στην Οθωμανική Αυτοκρατορία μια περίοδος μεταρρυθμίσεων στα πλαίσια του εξευρωπαϊσμού της. Η περίοδος Τανζιμάτ, όρος με τον οποίο έγινε ευρύτερα γνωστή η περίοδος αυτή των μεταρρυθμίσεων, διήρκε-

σε από 1839 έως το 1877. Εγκαινιάσθηκε με την έκδοση αυτοκρατορικού διατάγματος, το Χάτι Σερήφ του Γκιουλχανέ, με το οποίο προσφέρονταν εγγυήσεις για στοιχειώδη δικαιώματα σε όλους τους οθωμανούς υπηκόους, ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους. Παράλληλα, συνάφθηκαν συμφωνίες με διάφορες Ευρωπαϊκές χώρες, οι οποίες και επέτρεπαν στους ξένους υπηκόους να συναλλάσσονται στην Αυτοκρατορία, με ίσα δικαιώματα με τους οθωμανούς. Το 1856, ο Χάρτης Χάτι - Χουμαγιούν δίνει ίσα δικαιώματα σε όλους τους οθωμανούς υπηκόους στην ιδιοκτησία, την απονομή δικαιοσύνης, τη φορολογία, κλπ και ακολουθείται από μία περίοδο πολλών μεταρρυθμίσεων με έμφαση στην οικονομική ανάπτυξη και την πολεοδομία. Τα παραπάνω διευκολύνουν την ευρωπαϊκή διείσδυση στην οθωμανική αυτοκρατορία και ταυτόχρονα βελτιώνουν τη θέση των μη - μουσουλμάνων. Οι μεταρρυθμίσεις αυτές, οι οποίες συμπίπτουν με τη σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη, δημιουργούν ευνοϊκό κλίμα για την ανάπτυξη σύγχρο-

νων βιομηχανικών μονάδων. «Το 1873 ... με εντολή της Πύλης, ο Βαλής Ισμαήλ πασάς περιοδεύει τη Μακεδονία συνοδευόμενος από δύο ευρωπαίους μηχανικούς, για να ελέγξει τις δυνατότητες που υπάρχουν για βιομηχανικές επενδύσεις (προγραμματίζονται σιδηροδρομικές συνδέσεις και ξένοι κεφαλαιούχοι ενδιαφέρονται για εγκατάσταση βιομηχανιών). Οι πόλεις Βέροια, Έδεσσα και Νάουσα συγκεντρώνουν το ενδιαφέρον επειδή προσφέρουν με τις υδατοπτώσεις φθινή ενέργεια.... Τα κίνητρα που θεσπίζονται στο τέλος του αιώνα για την ίδρυση βιομηχανιών, και η σιδηροδρομική σύνδεση της Θεσσαλονίκης με Βέροια, Νάουσα, Έδεσσα, Μοναστήρι, κλπ. έχουν άμεσο αντίκτυπο στη βιομηχανική ανάπτυξη της Βέροιας, της Νάουσας και της Έδεσσας, οι οποίες ευημερούν και χαρακτηρίζονται ως τα πλέον δραστήρια παραγωγικά κέντρα της Ευρωπαϊκής Τουρκίας». Αξίζει να σημειώσουμε ότι στις αρχές του αιώνα στον τόμο της υφαντουργίας και εριουργίας στη συνολική παραγωγή της περιοχής, η Νάουσα καλύπτει το 50%, η Θεσσαλονίκη το 25%, η Έδεσσα το 20% και η Βέροια το 5%. Παρόλο δηλαδή που η Βέροια συμμετέχει στον τόμο αυτό με το μικρότερο ποσοστό, είναι μία από τις τέσσερις πιο αναπτυγμένες βιομηχανικές πόλεις της περιοχής, ενώ πληθυσμιακά είναι η δεύτερη μετά τη Θεσσαλονίκη.

3. Υδροκίνητες εγκαταστάσεις στη Βέροια.

Δύο μεγάλα νηματοργεία - εριουργία ιδρύονται στη Βέροια την περίοδο αυτή. Των Σωσσιδου - Φάικ (Βέρμιο) το 1902 με 300 απασχολούμενους, και των Σωσσιδου - Χατζηνικολάκη το 1903 με 130 απασχολούμενους. Παράλληλα ιδρύονται δύο μεγάλοι αλευρόμυλοι, που λειτουργούν με κυλίνδρους, του Στέργιου Μάρκου και του Ελαζία Οικονομίδη. Την ίδια εποχή συνεχίζει να λειτουργεί ένας μεγάλος αριθμός αλευρόμυλων που αλέθουν τα σιτηρά με μυλόπετρες και επί πλέον βυρσοδεφεία, ελαιοτριβεία και νεροτριβές (μπατάνια). Οι εγκαταστάσεις αυτές είναι όλες υδροκίνητες και αναπτύσσονται είτε κατά μήκος του Τριποτάμου, είτε κατά μήκος ενός παρακλαδίου του, που ρέει παράλληλα με τη ΝΑ οχύρωση της πόλης και έξω από την περίμετρό της.

Διακρίνουμε λοιπόν δύο κατηγορίες εγκαταστάσεων. Τις μεγάλες για την εποχή βιομηχανίες, οι οποίες ιδρύονται, αξιοποιώντας τις ευνοϊκές συνθήκες της εποχής και τη σύγχρονη τεχνολογία, και τις μικρές βιοτεχνίες, οι οποίες έχουν οικογενειακό χαρακτήρα και συνεχίζουν την παράδοση. Περί τα μέσα της 10ετίας του 1960, το μεγαλύτερο ποσοστό των εγκαταστάσεων αυτών παύει να λειτουργεί. Σήμερα λειτουργούν και αξιοποιούν τις

υδατοπτώσεις δύο μόνο μπατάνια. Τα υπόλοιπα κτίρια εγκαταλείφθηκαν και σταδιακά ερειπώθηκαν. Πολλά έχουν ήδη κατεδαφισθεί και στη θέση τους ορθώνονται σήμερα νέες οικοδομές. Παρόλα αυτά διατηρείται ακόμα ένα κτιριακό απόθεμα και κάποιος εξοπλισμός που δίνουν σημαντικές πληροφορίες ως προς τη δομή, την κατασκευή και τη λειτουργία τους.

4. Η Αρχιτεκτονική.

4.1 Βιοτεχνικά κτίρια.

Στις μικρές εγκαταστάσεις ακολουθείται ο δρομικός τύπος, μονόκωρες δηλαδή, ορθογωνικές, ισόγειες κατασκευές. Τα κτίρια αυτά είναι όλα πέτρινα, λασπόκτιστα και στεγάζονται κατά κανόνα με δικλινή ξύλινη στέγη. Η κατασκευή των κτιρίων αυτών βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια των μαστόρων, που κτίζουν από ναούς μέχρι αποθήκες και βιοτεχνίες, και στις απαιτήσεις που θέτουν οι ιδιοκτήτες. Δεν είναι λοιπόν τυχαία μια κοινή αρχιτεκτονική γλώσσα που διαπιστώνεται και συναντάται στα κτίρια αυτά. Οι οικοδομικοί κανονισμοί για τις βιοτεχνίες είναι ελάχιστοι και περιορίζονται κυρίως σε κανόνες που αφορούν τα υλικά δόμησης για την αποφυγή πυρκαγιάς. Αξίζει να αναφέρουμε το άρθρο 25 του οικοδομικού κανονισμού του 1848, όπου ορίζεται ότι οι τρεις πλευρές των μύλων που θα κατασκευάζονται, στο εξής θα είναι λίθινες.

Από τις μικρές εγκαταστάσεις διασώζονται οι εξής :

4.1.1. Αλευρόμυλοι - νεροτριβεία.

1. Χριστόφορου Παπαρουσόπουλου. Αποτελεί ίσως τον

παισιότερο από τους σωζόμενους αλευρόμυλους. Χτίστηκε το 1894 και πέρασε στο Ελληνικό Δημόσιο ως ανταλλάξιμη περιουσία, όπως καθόριζε η συνθήκη της Γενεύης. Το 1935 αγοράστηκε από το σημερινό ιδιοκτήτη. Είχε τρία ζεύγη από μολόπετρες, που μπορούσαν να λειτουργούν ταυτόχρονα. Αργότερα μετατράπηκε σε υδροτριβείο και λειτουργεί μέχρι σήμερα. Διατηρεί ένα ζεύγος από μολόπετρες, με τον πλήρη εξοπλισμό, έτοιμο για να λειτουργήσει, ύστερα από την απαραίτητη συντήρησή του. Στην κάτωψη του κτιρίου διακρίνεται μέσα στο περίγραμμά της η θέση από τις σωζόμενες μολόπετρες και έξω από αυτή οι νεροτριβές.

2. Δαμιανού Κουϊκόγλου. Βρίσκεται στην οδό Θωμαΐδου. Αλευρόμυλος, ερείπιο σήμερα, το οποίο σώζει όλο τον εξοπλισμό του, κάτω από την πεσμένη στέγη.

3. Των αφών Μπαζάκα. Ήταν στην άνω κοίτη του Τριποτάμου και είχε μαζί και υδροτριβείο. Αγοράσθηκε από τον κ. Κότσουφα και συνεχίζει να λειτουργεί ως υδροτριβείο.

4. Παναγιώτη Κότσουφα. Στην περιοχή «παπάκια», πίσω από του Σαρόγλου. Ήταν υδροτριβείο. Σώζονται οι μεγάλες ξύλινες νεροτριβές.

5. Του Αναστασίου Σαρόγλου. Στην περιοχή Πλατάνια, στο σημερινό πάρκο «παπάκια». Από το 1965 μετατράπηκε σε μπατάνι.

6. Του Χαλατζούκα. Κοντά στους σύγχρονους μύλους Οικονομίδη. Διατηρεί πλήρως τον εξοπλισμό του. Η λειτουργία του διακόπηκε διότι σταμάτησε η παροχή νερού.

7. Του Βλαχογιάννη. Διασώζεται το κτίριο σε επαφή με του Χαλατζούκα.

8. Του Εμμανουήλ Σαράφογλου. Στην οδό Πιερίων. Μετατράπηκε σε μαρμαράδικο.

4.1.2 Λαδόμυλοι

Από τους λαδόμυλους διατηρείται μόνο ένας, του Γεωργίου Σαράφογλου, κάτω από την οδό Πιερίων.

Είναι γνωστοί άλλοι τέσσερις λαδόμυλοι, από τους οποίους οι τρεις βρίσκονταν στην οδό Θωμαΐδου. Η περιοχή αυτή, γνωστή ως περιοχή των λαδομύλων, οφείλει την ονομασία της στα κτίρια αυτά.

4.1.3 Βυρσοδεψεία.

Η Βέροια είχε μεγάλη παράδοση στην κατεργασία των δερμάτων. Μέρος από τις ποσότητες των δερμάτων που κατεργάζονταν εξαγόταν. Υπήρχαν τρία συνολικά βυρσοδεψεία, από τα οποία δεν σώζεται κανένα.

4.2 Μεσαίου μεγέθους βιοτεχνίες.

Θα μπορούσαμε να διακρίνουμε ακόμα μια ενδιάμεση κατηγορία κτιρίων, εκείνα που ακολουθούν μεν τα παραδοσιακά πρότυπα, αλλά είναι μεγαλύτερων διαστάσεων, διώροφα και καλύτερης ποιότητας κατασκευές. Στην κατηγορία αυτή ανήκουν δύο κτίρια.

1. Ο αλευρόμυλος των Αφών Ντάλη. Χτίστηκε το 1900. Μετά την απελευθέρωση αγοράστηκε από τους αδελφούς Ντάλη. Ήταν διπλός μύλος, από τους μεγαλύτερους στη Βέροια, με υψηλές αποδόσεις αλέσματος για κάθε μυλόπετρα (15kgf/min). Διασώζεται σε καλή κατάσταση και έχει μετατραπεί σε νυχτερινό κέντρο.

2. Το υφαντουργείο των Δ. Φάκα - Αφών Γκουγκουλιάνη - Ι. Μέσκα. Στην οδό Πιερίων, στο οποίο παρήγαγαν φλοκάτες. Εγκαταλειμμένο κτίριο σε μέτρια κατάσταση, το οποίο διασώζει και ελάχιστο εξοπλισμό.

4.3 Βιομηχανίες

Στις μεγαλύτερες βιομηχανικές μονάδες διαπιστώνεται ποικιλία μορφών, ανάλογα με τη χρήση, το μηχανικό εξοπλισμό και τη διάταξή του, τις ανάγκες σε φυσικό φωτισμό και εξαερισμό και τις επιδράσεις που δέχονται είτε τα συνεργεία, είτε οι ιδιοκτήτες από τις γύρω περιοχές και από την Ευρώπη. Η κατασκευή βρίσκεται και

σε αυτές τις περιπτώσεις στα χέρια των μαστόρων και στην αντίληψη του βιομηχάνου για το εργοστάσιό του. Παρόλο που από το 1881 λειτουργεί στην Κωνσταντινούπολη Σχολή Καλών Τεχνών, στην οποία εντάσσεται και Τμήμα Αρχιτεκτόνων και Σχολή Πολιτικών Μηχανικών, οι μηχανικοί της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δεν φαίνεται να ασχολούνται την περίοδο αυτή με παρόμοιες κατασκευές. Αντίθετα σε ορισμένες περιπτώσεις τα σχέδια του κτιρίου έρχονται κατευθείαν από το εξωτερικό. Αξίζει να σημειώσουμε ότι σε διαφημιστικούς καταλόγους εταιριών κατασκευής μηχανημάτων περιέχονται προτάσεις για την αρχιτεκτονική των εργοστασίων και τη διάταξη των μηχανών παραγωγής.

Τα κτίρια αυτά ήταν δύο αλευρόμυλοι, που λειτουργούσαν με κυλίνδρους, και δύο κλωστήρια - υφαντήρια:

1. Αλευρόμυλος Ελαζία Οικονομίδη, στην οδό Πιερίων. Εκσυγχρονίστηκε και λειτουργεί μέχρι σήμερα. Σώζεται μόνο ελάχιστος από τον αρχικό μηχανικό εξοπλισμό του.
2. Αλευρόμυλος Στέργιου Μάρκου, επί της οδού Θωμαΐδου. Η κατασκευή του ξεκίνησε το 1908 και ολοκληρώθηκε το 1911, από το Στέργιο Μάρκου, γιατρό, ο οποίος είχε σχέσεις με τη Ρουμανία. Σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, τα σχέδια του μύλου τα έκαναν δύο μηχανικοί από τη Γερμανία, ενώ την υλοποίησή τους ανέλαβε το συνεργείο του Βαγγέλη Λιάκου. Για την κατασκευή του κτιρίου δούλευαν ταυτόχρονα 50 άτομα. Όλα τα μεταλλικά στοιχεία του κτιρίου εισήχθησαν από την Ευρώπη με καράβι και ειδικότερα η ξυλεία από τη

Σουηδία, μια παράδοση που είναι διαδεδομένη όχι μόνο στην περιοχή αυτή της οθωμανικής αυτοκρατορίας, αλλά και στο μικρό νεοελληνικό κράτος, όπου πολλές φορές μεταλλικές και ξύλινες κολόνες ήταν προϊόντα εισαγωγής. Ο μηχανικός εξοπλισμός του εισήχθηκε από τη Γερμανία. Στο ισόγειο βρισκόταν ο άξονας λειτουργίας και τα αναβατόρια, στον 1ο όροφο οι κύλινδροι, στο 2ο όροφο οι αποθήκες υλικού και στον 3ο τα πλασίσια για το κοσκίνισμα και μικρές αποθήκες από σουηδική ξυλεία. Το κτίριο ήταν λιθόκτιστο πολώροφο και στεγαζόταν με ξύλινη δικλινή στέγη. Στο εσωτερικό του μεταλλικός διαμήκης σκελετός στήριζε τα ξύλινα πατώματα. Η όλη κατασκευή ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή και εξαιρετικής ποιότητας. Η ομοιότητά του με άλλα κτίρια της εποχής στη Θεσσαλονίκη και στην Ευρώπη είναι εμφανής. Κήκε αρχές Αυγούστου του 1961. Μετατράπηκε στο Βυζαντινό Μουσείο της πόλης.

3. Νηματοουργείο του Δημητρίου Σωσσιδή, στην περιοχή της Αγ. Τριάδας. Κτίσθηκε το 1902 και ήταν το μεγαλύτερο της Βέροιας. Ήταν ολόκληρο συγκρότημα κτιρίων, όπου εκτός από το εργοστάσιο και τα βοηθητικά κτίσματα, συναφή με τη λειτουργία του, είχε και κατοικίες για το εργατικό προσωπικό. Αντίστοιχα στη Νάουσα, αλλά πολύ νωρίτερα, το 1873, ο Βιομήχανος Λόγγος κτίζει για τους εργάτες του εργοστασίου του κατοικίες, σύμφωνα με τα πρότυπα των βιομηχανικών προαστίων της Αγγλίας. Ο φωτισμός του εσωτερικού χώρου του εργοστασίου γινόταν από πλευρικά παράθυρα και από φωταγωγό που σχηματιζόταν στη στέγη, αντίστοιχα με το φωταγωγό στις τρίκλιτες βασιλικές. Το 1960 το εργοστάσιο αγοράσθηκε από τον Παντ. Πασχαλίδη, εκσυγχρονίσθηκε και λειτουργεί μέχρι σήμερα. Τμήμα από το παλιό εργοστάσιο, αρκετά αλλοιωμένο και ερειπωμένο διατηρείται μέχρι σήμερα, μαζί με ελάχιστο εξοπλισμό.

4. Κλωστοϋφαντουργείο αφών Χατζηνικολάκη, στην περιοχή Μαρίφ. Κτίσθηκε το 1903 και αποτελείτο από το εργοστάσιο και συμπληρωματικά κτίσματα, με συναφείς λειτουργίες. Το σύνολο, αν και εγκαταλειμμένο, διατηρείται σήμερα σε μέτρια κατάσταση. Είναι ισόγειο, ορθογωνικό, με εξαιρετικά τονισμένο τον κατά μήκος άξονα, και στεγάζεται με δίρριχτη στέγη. Δύο σειρές ξύλινων κιόνων στηρίζουν συμπληρωματικά με τις περιμετρικές τοιχοποιίες τη στέγη. Σειρά μεγάλων παραθύρων και στις δύο μακριές πλευρές εξασφαλίζουν το φυσικό φωτισμό και εξαερισμό του χώρου. Είναι εμφανής η ομοιότητά του με το εργοστάσιο του Πρωτοπαππά στον

Πειραιά. Σήμερα ανήκει στους αδελφούς Ουσουλτζόγλου. Διασώζει το μηχανισμό υδροκίνησης. Οι συναυλίες, που έγιναν τα δύο τελευταία χρόνια στον αύλειο χώρο του εργοστασίου, έδωσαν προς στιγμήν ζωή στο χώρο, το γνώρισαν στους νεώτερους και ζωντάνεψαν μνήμες στους παλιότερους.

5. Συμπεράσματα.

Από τα παραπάνω μπορεί κανείς να οδηγηθεί σε πρώτα συμπεράσματα, ως προς κάποια κοινά χαρακτηριστικά της τελευταίας κατηγορίας των κτιρίων, τα οποία αποτελούν συνέχεια των παλαιότερων με ευρωπαϊκές επιρροές.

Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι εφαρμόζονται:

- Αυστηρές γεωμετρικές μορφές.
- Περιορισμένα διακοσμητικά στοιχεία.
- Φυσικός πλάγιος φωτισμός με πολλά μεγάλα παράθυρα, από τα οποία τα περισσότερα είναι τοξωτά.
- Λίθινες κατασκευές καλής ποιότητας με ασβεστοκονίαμα.
- Ξύλινες στέγες.
- Σιδερένια παράθυρα και πόρτες, με κοινή μορφολογία.
- Παρόμοιες επί μέρους κατασκευαστικές λεπτομέρειες.

Πριν να ολοκληρώσουμε αξίζει να αναφέρουμε το υδροηλεκτρικό έργο Βερμίου, το δεύτερο σε παλαιότητα από τα πέντε μικρά υδροηλεκτρικά έργα στην Ελλάδα, που συνεχίζουν τη λειτουργία τους μέχρι σήμερα, του οποίου η κατασκευή ξεκίνησε το 1925.

Οι εγκαταστάσεις αυτές, με τμήμα του αρχικού τους εξοπλισμού, σιγά - σιγά χάνονται. Διατηρούνται ακόμα στη μνήμη των παλιών, ενώ στους νέους είναι άγνωστες. Αποτελούν όμως αναπόσπαστο κομμάτι της νεώτερης ιστορίας της πόλης. Πριν να είναι πολύ αργά εύχομαι να στρέψουμε όλοι το ενδιαφέρον μας προς αυτές τις εγκαταστάσεις, να τις προστατέψουμε και να τις φροντίσουμε, όπως τους αξίζει, ως νεώτερο κομμάτι της ιστορίας μας.

Ολοκληρώνοντας, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους κκ. Ν. Βλάχο, (+) Σ. Μάρκου, Γ. Καλλιγά, Γ. Καμπούρη και Σ. Λιάκο, για τις πολύτιμες πληροφορίες και τη διάθεση φωτογραφιών από το αρχείο τους.

Πολεοδομικοί και αρχιτεκτονικοί μετασχηματισμοί (16ος-20ός αι) στη Νάουσα της Μακεδονίας

Αλέξανδρος Γ. Οικονόμου
Αρχιτέκτων Μηχανικός-Πολεοδόμος

Γεωγραφική θέση

Η Νάουσα, δεύτερη σε μέγεθος πόλη της Ημαθίας, είναι κτισμένη στους πρόποδες του ανατολικού Βερμίου, σε μέσο υψόμετρο 330 μ. από τη θάλασσα, σε μια φυσική αγκαλιά, που σχηματίζεται από διαδοχικά επίπεδα που κατεβαίνουν σιγά σιγά προς τον κάμπο. Το όρος Βέρμιο, που αποτελεί το φυσικό όριο μεταξύ της πεδιάδας της Ημαθίας-Θεσσαλονίκης στ' ανατολικά, και των υψιπέδων της Κοζάνης στα δυτικά, αφήνει ελάχιστες υποχρεωτικές διαβάσεις, στις

σημαντικότερες απ' τις οποίες κτίστηκαν η Βέροια στο νότο και η Έδεσσα βορειότερα. Τ' άφθονα νερά που πηγάζουν στις πλαγιές του σχηματίζουν ποτάμια με μεγάλους και μικρούς καταρράκτες, που χρησιμοποιήθηκαν και χρησιμοποιούνται ακόμη ως κινητήρια δύναμη για τη βιομηχανία. Ειδικότερα για τη Νάουσα, το πιο σπουδαίο ποτάμι είναι η Αράπιτσα, που διασχίζει το κύριο επίπεδο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται η πόλη, και η βαθιά του κοίτη, με απροσπέλαστες όχθες, την χωρίζει σε δύο άνισα μέρη.

Η περιοχή αυτή του Βερμίου κατοικήθηκε απ' τα αρχαιότατα χρόνια. Σύμφωνα με τους αρχαιολόγους η Νάουσα διαδέχτηκε μια σημαντική πόλη της αρχαιότητας που βρισκόταν μεταξύ της Βέροιας και της Έδεσσας, τη Μίεζα. Εκτεταμένα ερείπια αρχαίων κτιρίων υπάρχουν διάσπαρτα στην περιοχή με σημαντικότερα τους μεγάλους Μακεδονικούς τάφους (Λευκαδίων, Λύσωνος και Καλλικλέους, Ανθεμίων, Kinch), τη Σχολή του Αριστοτέλη στο Νυμφαίο της Μίεζας, καθώς και το αρχαίο θέατρο της πόλης. Η ίδρυση της σημερινής πόλης

Αντίθετα με τις γειτονικές Βέροια και Έδεσσα, που έχουν συνεχή παρουσία στο χώρο, στην περιοχή της σημερινής Νάουσας παρατηρούμε ένα σημαντικό χρονικό κενό στην κατοίκηση του χώρου με οργανωμένη μορφή οικισμού. Η αποσύνθεση των αρχαιότερων οικιστικών μορφωμάτων πρέπει ν' αναζητηθεί σε αρκετά προγενέστερες εποχές, με αρχή την όψιμη ρωμαιοκρατία και τους σκοτεινούς χρόνους που ακολούθησαν. Η τοπική παράδοση και άλλες έμμεσες ιστορικές μαρτυρίες τοποθετούν τον ανασυνοικισμό της σημερινής Νάουσας λίγο πριν από την Άλωση της Κωνσταντινούπολης (1453) και λίγα χρόνια μετά την κατάληψη της Βέροιας από τους Τούρκους (1385-86). Αυτό έγινε στα πλαίσια μιας επιχεί-

ρησης επανεγκατάστασης των κατοίκων, που έντρομοι από τις παλιότερες, αλλά και από τις πιο πρόσφατες επιδρομές, είχαν βρει καταφύγιο σε δάση και σε ορεινά απρόσιτα σημεία στο όρος Βέρμιο, όπου αναγκάστηκαν να παραμείνουν για πολύ καιρό σε δύσκολες συνθήκες διαβίωσης.

Με στόχο να γίνει δυνατή η αξιοποίηση των φυσικών πηγών με την οργάνωση του παραγωγικού δυναμικού των κατακτημένων περιοχών, η Οθωμανική κεντρική διοίκηση που αντικατέστησε τη Βυζαντινή, αναθέτει σε έμπειρους στρατιωτικούς να συγκεντρώσουν ξανά τους διασκορπισμένους πληθυσμούς και να επιβάλουν τάξη. Ένα παράδειγμα τέτοιας επιχείρησης που είχε ανατεθεί στον πολέμαρχο Γαζή Εβρενός Μπέη φαίνεται ν' αποτελεί και η συγκρότηση του αρχικού πυρήνα του σημερινού οικισμού της Νάουσας. Ο χώρος ανήκε στο Βακούφι που ο Γαζή Εβρενός ίδρυσε και οι απόγονοί του διατήρησαν στα Γιαννitsά, ο δε αμιγής ελληνικός πληθυσμός που εγκαταστάθηκε πάλι απολάμβανε εξ αρχής ορισμένων ιδιαίτερων σημαντικών προνομίων.

Σύμφωνα με πρόσφατες απόψεις, εικάζεται ότι στην θέση της Νάουσας υπήρχε τα χρόνια της κατάκτησης μικρός οικισμός ελεύθερων καλλιεργητών «προσκαθημένων» στα πλαίσια τιμαρίου (ζευγηλατείου) κάποιου βυζαντινού άρχοντα. Τα κύρια δε προνόμια που παραχωρήθηκαν (μη εγκατάσταση άλλων Οθωμανών πλην των αντιπροσώπων της δικαστικής και διαχειριστικής εξουσίας του βακουφίου) θυμίζουν ιδιωτική συμφωνία καλλιεργητών με γαιοκτήμονα, και γαιοκτήμονα με τον ευνοϊκά διατεθειμένο απέναντί του κύριο και βασιλιά-σουλτάνο του. Πάντως το γεγονός αυτό επέτρεψε την γρήγορη συγκέντρωση ελληνικού πληθυσμού και την ανάπτυξη της χειροτεχνίας (οπλουργία, χρυσοχοΐα, υφαντουργία κλπ) και κατέστησε σύντομα την πόλη σημαντι-

κό οικονομικό κέντρο της κεντρικής Μακεδονίας

Ο αρχικός πυρήνας της πόλης

Ο αρχικός πυρήνας της σημερινής Νάουσας, εντοπίζεται στο ευρύ πλάτωμα μεταξύ της απόκρημνης βόρειας όχθης της Αράπιτσας, που έπαιζε εξ άλλου έναν σημαντικό αμυντικό ρόλο από την πλευρά αυτή, και τριών μεγάλων φυσικών αναβαθμών του εδάφους προς βορρά, προς ανατολές και προς δυσμάς. Ο βόρειος και ανατολικός αναβαθμός χωρίζει το κεντρικό επίπεδο της πόλης από άλλα χαμηλότερα, ενώ ο δυτικός αναβαθμός μεσολαβεί μεταξύ αυτού και ενός υψηλότερου επιπέδου, που καταλήγει στη ρίζα του ορεινού όγκου του Βερμίου. Τα φυσικά αυτά όρια του πρώτου πυρήνα αποτελούν και τα όρια μεταξύ της αστικής και της αγροτικής περιοχής.

Για πρώτη φορά συναντούμε πληροφορίες σχετικά με

την πολεοδομική οργάνωση του οικισμού στις αναφορές των Τούρκων περιηγητών του 17ου αι. Χατζή Κάλφα και Εβλιγιά Τσελεμπή. Η Νάουσα (Agostos στις τουρκικές πηγές) περιγράφεται ως ένα μεγάλο χριστιανικό χωριό, βακούφι, που ανήκε στην οικογένεια του Γαζή Εβρενός Μπέη. Με χίλια σπίτια, αμπέλια, κήπους, αγορά και παζάρι. Παρατηρούμε έτσι ότι ο αρχικός πυρήνας εξελίχθηκε σ' ένα μικρό αστικό κέντρο περισσότερο, παρά σ' ένα μεγάλο χωριό, όπως επιβεβαιώνεται από τον αριθμό των κατοικιών, αλλά και από την ύπαρξη διακεκριμένων πολεοδομικών χρήσεων-δραστηριοτήτων (Αγορά: Μόνιμος τόπος εμπορικών συναλλαγών, Παζάρι: περιοδική συγκέντρωση εμπορικών συναλλαγών σε συγκεκριμένο τόπο-χώρο). Επόμενες αναφορές για την πόλη συναντούμε τον 18ο αι. στη «Γεωγραφία» του Μελετιού (πρώτη έκδοση 1738), όπου αναφέρεται ως "...κωμόπολη, γνωστή διά τον εξαίρετον οίνον της...", και στη συνέχεια, στις αρχές του 19ου αι. στη «Γεωγραφία» του Αθ. Ψαλίδα, όπου μαζί με τη γειτονική Βέροια αναφέρονται ως μικρές πόλεις.

Ο 18ος αι. είναι η εποχή της ακμής της Νάουσας. Αναπτύσσονται εμπορικές και παραγωγικές δραστηριότητες και πλουτίζεται οι οικιστικός της ιστός. Πληροφορίες που καταγράφονται από αυτόπτες ή λίγο μεταγενέστερους μάρτυρες αναφέρουν ότι πριν από την καταστροφή της πόλης το 1822 λειτουργούσαν περί τα 40 βιοτεχνικά καταστήματα (μάλλον πρόκειται για εργαστήρια χειροτεχνίας), ενώ το σύνολο των κατοικιών ανέρχονταν σε δυο χιλιάδες, που κατοικούσαν από χριστιανούς. Η πόλη είναι περιτειχισμένη με πλίνθινο οχυρωματικό περίβολο, ο οποίος κατά τον Leake αποτελεί και την μοναδική τεχνητή άμυνα της πόλης. Σύμφωνα με μεταγενέστερες πληροφορίες το τείχος αυτό φαίνεται να κατασκευάστηκε την περίοδο 1795-1798, για ν' αντιμετωπισθούν οι επιθέσεις του Αλή Πασά των Ιωαννίνων.

Η πόλη καταστρέφεται σχεδόν ολοκληρωτικά από τους Τούρκους κατά την Επανάσταση του 1822. Τότε καταδράζεται και ένα μεγάλο μέρος των τειχών, ενώ αίρονται όλα τα προνόμιά της. (Στα αρχεία του Ιεροδικείου Βεροίας καταγράφονται μεταξύ των άλλων 62 εργαστήρια, 8 αποθήκες, 10 βαφεία, 68 μύλοι, 15 αχυρώνες, 14 χάνια και 981 οικίες που είτε καταστράφηκαν, είτε δημεύτηκαν ή τέλος επεστράφησαν στους ιδιοκτήτες τους μετά την λήξη των πολεμικών συγκρούσεων και την χορήγηση αμνηστίας.)

Νεώτερα στοιχεία για την δημογραφική, οικονομική και οικιστική εξέλιξη της πόλης, μετά την καταστροφή και την επανεγκατάσταση των κατοίκων της, συναντούμε στο βιβλίο του Νικολαΐδη «Les Turks et la Turquie

contemporaine", (Paris 1859), όπου αναφέρει ότι παρά την καταστροφή της πριν 35 χρόνια, η πόλη ακμάζει και έχει τέσσερις εκκλησίες και ένα τζαμί, καθώς και ένα ανώτερο(;) ελληνικό σχολείο. Στα 1886, στις "Οδοιπορικές Σημειώσεις" του μηχανικού του Στρατού Ν. Σκινά η πόλη αναφέρεται να αποτελείται από 900 χριστιανικά και 120 οθωμανικά νοικοκυριά.

Πολεοδομική οργάνωση της πόλης

Είναι πολύ πιθανό ότι η παλιά, πριν από τον 19ο αι., πολεοδομική δομή του αρχικού πυρήνα του οικισμού δεν μεταβλήθηκε αισθητά μετά την καταστροφή της πόλης, παρ' όλο που το σύνολο σχεδόν του οικιστικού υλικού ανανεώθηκε σιγά σιγά. Οι νέες κατασκευές θεμελιώθηκαν, όπως ήταν φυσικό, πάνω στα θεμέλια των παλιών, χρησιμοποιώντας μάλιστα και τα ίδια υλικά. Μέχρι τις αρχές του 20ου αι. ο συγκροτημένος αστικός χώρος περιορίζεται στο πέραν της βορείου όχθης του ποταμού επίπεδο, με μια μικρή και περιορισμένη «απόφυση» προς την απέναντι νότια όχθη, στην περιοχή «Μπατάνια», όπου υπήρχε και η κυριότερη λίθινη γέφυρα που συνέδεε τις δύο όχθες. Οι αεροφωτογραφίες περιοχών της πόλης που τραβήχτηκαν την εποχή του μεσοπολέμου, πριν από την έναρξη υλοποίησης του πολεοδομικού σχεδίου του 1928 παρουσιάζουν ανάγλυφα την διάρθρωση και οργάνωση του παλιού πολεοδομικού ιστού, την κατανομή του πρασίνου κλπ.

Η πόλη διαιρείται από φαρδύτερους ή στενότερους δρόμους σε μεγάλες, μάλλον κλειστές, ακανόνιστες και άνισες μεταξύ τους οικοδομικές νησίδες. Την περίμετρο των νησίδων αυτών καταλαμβάνουν οι κατοικίες κτισμένες "εν σειρά", με όψεις στο δρόμο και κήπους στο πίσω μέρος, προς το εσωτερικό των νησίδων. Το πλέγμα των δρόμων και των δημοσίων χώρων είναι πολύπλοκο, με οφιοειδείς χαράξεις, τοπικές διαπλάτυνσεις και αδιέξοδα. Όλοι οι βασικοί δρόμοι είναι λιθόστρωτοι με "καλντερίμι" κατασκευασμένο από ακανόνιστους λίθους, πλην των κεντρικότερων δρόμων της αγοράς που είναι στρωμένοι με συμπαγή κόκκινα τούβλα.

Με τον τρόπο αυτό σχηματίζονται οι λεγόμενοι "μαχαλάδες" (γειτονιές), που αποτελούνται από περισσότερες από μία οικοδομικές νησίδες μαζί με τους ενδιάμεσους δρόμους, δρομίσκους και αδιέξοδα. Έχουν συνήθως ως κέντρο τον ενοριακό Ναό ή άλλους δευτερεύοντες ναούς ή παρεκκλήσια. Οι μεγάλες αυλές-πλατείες που σχηματίζονται μπροστά ή στο πλάι καθενός από τους τέσσερις μεγάλους ενοριακούς ναούς της πόλης, ή και τους μικρότερους μεμονωμένους ναούς, περιλαμβάνουν χρήσεις όχι αποκλειστικά της άμεσης γειτονιάς, αλλά χρή-

σεις που αφορούν ολόκληρη την πόλη. Τέτοιες χρήσεις είναι το νεκροταφείο (περιοχή Ευαγγελίστριας), το φαρμακείο και το Νοσοκομείο της Κοινότητας (περιοχή Αγ. Θεοφάνους), τα σχολεία (Μεταμόρφωση, Αγ. Μηνάς). Σχεδόν πάντοτε γύρω από τις πλατείες αυτές υπήρχαν μια σειρά μικρών διαμερισμάτων (κελιών), στα οποία διέμεναν φτωχές οικογένειες. Πρέπει να σημειωθεί όμως ότι τα όρια των γειτονιών δεν είναι σε

καμιά περίπτωση απόλυτα προσδιορισμένα στο χώρο, αλλά εγγράφονται και προσδιορίζονται περισσότερο ως τέτοιες στην συλλογική συνείδηση των κατοίκων τους. Σε πολλές όμως περιπτώσεις, ιδιαίτερα στις πιο μεγάλες από τις γειτονίες, διακρίνονται και επί μέρους υποδιαιρέσεις, που έχουν ως σημείο αναφοράς μικρότερες πλατειούλες που σχηματίζονται σε συμβολές δρόμων (π.χ. η "Πουλιάνια"), ή άλλα χαρακτηριστικά σημεία (π.χ. τα "Αλώνια", ή κάποια περιφερειακά παρεκκλήσια, κλπ).

Η ύπαρξη του υδάτινου στοιχείου, σε μικρότερη ή μεγαλύτερη κλίμακα, είναι τυπικό χαρακτηριστικό των οικοδομικών οικιστικών νησίδων της Νάουσας. Οι συνοικίες διασχίζονται από μικρά ρέματα, που δίνουν κίνηση σε μύλους, πριονιστήρια, υδροκόπανους κλπ. και χρησιμεύουν για το πότισμα των κήπων, αποτελώντας ταυτόχρονα ένα αρκετά αποτελεσματικό και υγιεινό αποχετευτικό δίκτυο. Μόλις στα μέσα της δεκαετίας του '80 κατορθώθηκε να γίνουν προσπελάσιμες οι όχθες της Αράπιτσας, του ποταμού που διασχίζει την πόλη, και να ενταχθούν στον ιστό των δημοσίων χώρων της. Μέχρι τότε, η γενική διάταξη των κατοικιών κατά μήκος τους είχε έναν "ιδιωτικό" χαρακτήρα, με τις όχθες απροσπέλαστες και σε απόσταση από τους δημόσιους δρόμους.

Αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά

Στη Νάουσα δυστυχώς ελάχιστα από τα παλιά μεγάλα αρχοντικά συναντούμε πια. Λίγα σχετικά παλιότερα και «ταπεινότερα» κτίσματα έχουν φτάσει μέχρι τις μέρες μας, γλιτώνοντας από την νεοελληνική «αξιοποίηση» που άλλαξε τελείως τη μορφή των επαρχιακών πόλεων κατά την δεύτερη πεντηκονταετία του 20ού αι. Μερικά απ' αυτά σχηματίζουν κάποιες πιο συγκροτημένες ομά-

δες, που εντοπίζονται στις γειτονίες "Αλώνια", μια λαϊκή περιοχή κατοικίας, και "Πουλιάνια" και "Μπατάνια", όπου βρίσκουμε κτίρια πιο αστικού χαρακτήρα και γενικά μεγαλύτερα. Κάποια διαθέτουν ιδιαίτερους χώρους επαγγελματικής-χειροτεχνικής δραστηριότητας (μύλοι, υδροκόπανοι, σπασμελαιοτριβεία, κλπ) καθώς και μεγάλους αποθηκευτικούς χώρους. Μερικά ακόμη σημαντικά αλλά μεμονωμένα παλιά κτίρια, τα περισσότερα των αρχών του 20ου αι.,

υπάρχουν διάσπαρτα στην πόλη.

Τα δομικά χαρακτηριστικά των παλαιότερων κτιρίων των κατοικιών είναι τα τυπικά της μακεδονικής λαϊκής αρχιτεκτονικής, με αρκετές επί μέρους διαφοροποιήσεις ανάλογα με τον ιδιαίτερο χαρακτήρα και την παλαιότητα της κάθε γειτονιάς και τις διαφορετικές ανάγκες και συνθήκες των κατοίκων που καλούνται να εξυπηρετήσουν.

Οι φέροντες τοίχοι του ισόγειου είναι πέτρινοι από πωρόλιθο, μεγάλου πάχους, με λίθους ακανόνιστης μορφής, οριζόντιες ξυλοδεσιές, και εξωτερική επιφάνεια πελεκημένη, διαθέτουν δε ελάχιστα ανοίγματα, πέρα από την μεγάλη κεντρική είσοδο. Όταν υπάρχουν ανοίγματα στους χαμηλότερους ορόφους πάντοτε προστατεύονται με περίτεχνες σιδεριές. Πέτρινοι είναι και οι τοίχοι του επομένου ανώγειου ορόφου, όταν το κτίριο είναι τριώροφο, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις, πέτρινος κατασκευάζεται σ' ολόκληρο το ύψος του ένας από τους εξωτερικούς τοίχους, συνήθως όταν στο πάχος του περιλαμβάνονται οι καμινάδες των τζακιών.

Οι όροφοι κατασκευάζονται με ελαφρά σύνθετη λιθοξυλοκατασκευή, με κατακόρυφα, οριζόντια και διαγώνια ξύλα που σχηματίζουν πλέγμα, το οποίο συμπληρώνεται με μικρούς ακανόνιστους λίθους ή πλίνθους (μπουλμέ), και το σύνολο επιχρίεται. Αρκετές φορές δημιουργούνται εδώ προεξοχές (σακνισιά), που οφείλονται στην προσπάθεια τετραγωνισμού του εσωτερικού χώρου, που στο ισόγειο έχει απομνηθεί για κυκλοφοριακούς λόγους. Ξύλινα είναι επίσης τα πατώματα, οι επιστεγάσεις, οι ηλιακοί, τα στηθαία και τα κουφώματα. Τα τελευταία διατάσσονται εν σειρά στον όροφο, και διαθέτουν ανασυρόμενα υαλοστάσια με καϊτια. Στις εσωτερι-

κές, προς την αυλή όψεις υπάρχουν συχνά ημιυπαίθριοι χώροι (χαγιάτια) που χρησίμευαν ιδιαίτερα στην οικοσίντη μεταξουργία.

Από λειτουργική άποψη, το ισόγειο σχεδόν ποτέ δεν κατοικείται, παρά χρησιμοποιείται μόνο για τον σταυλισμό των οικοσίωντων ζώων και των υποζυγίων, για την αποθήκευση των προμηθειών της οικογένειας, των ζωοτροφών, των ξύλων για την θέρμανση και βεβαίως για την φύλαξη του κρασιού σε μεγάλα βαρέλια. Η οικογένεια ζει συνήθως στους ορόφους, σε μεγάλα δωμάτια, στα οποία υπάρχει πάντα ένα τζάκι για την θέρμανση. Αρκετές φορές υπάρχουν μεταξύ των δωματίων μικρότεροι βοηθητικοί χώροι (παρακέλια). Τα δωμάτια διαρθρώνονται γύρω από μια κεντρική σάλα, η οποία καταλήγει κάποιες φορές σε μικρό εξώστη προς την πλευρά του δρόμου. Στις περιπτώσεις που το κτίριο είναι τριώροφο, υπάρχουν και τα λεγόμενα "χειμωνιάτικα" δωμάτια, με μικρότερο ελεύθερο ύψος, στον πρώτο όροφο.

Τα παλαιότερα κτίρια των κατοικιών έχουν συνήθως τετραγώνη ή ελαφρώς ορθογωνική κάτοψη και στεγάζουν μόνο μία "πατριαρχικού" τύπου οικογένεια. Με την πάροδο όμως του χρόνου οι απόγονοι των αρχικών ιδιοκτητών μοιράζονται το οικοπέδο, η αρχική ιδιοκτησιακή κτίριο διαιρείται κάθετα προς το δρόμο με κατακόρυφο επίπεδο, και δημιουργούνται έτσι δυο στενομέτωπες κατοικίες, με ανεξάρτητη είσοδο η κάθε μια. Με τον τρόπο αυτό εξυπηρετούνται μεν οι ανάγκες που δημιουργούνται από την διεύρυνση των οικογενειών, αλλάζει όμως η εσωτερική λειτουργία του σπιτιού, η κεντρική σάλα υποδοχής, από κέντρο της κοινωνικής ζωής μετατρέπεται σε διάδρομο, και στη συνέχεια οι μεταβολές περνούν και στην όψη του κτιρίου, ανάλογα με τις ανάγκες και τις διαθέσεις πλέον ενός εκάστου των μερών που το διαχειρίζονται.

Πρώτοι πολεοδομικοί σχεδιασμοί

Η πρώτη επίσημη προσπάθεια σχεδιασμού του οικιστικού ιστού της πόλης, με την μορφή ρυμοτομικού σχεδίου χρονολογείται από το 1900. Με πρωτοβουλία του τούρκου διοικητή (Μουδέρη) της πόλης μετακαλείται γνωστός σχεδιαστής (πολεοδόμος;) από τη Θεσσαλονίκη και αναλαμβάνει την εκπόνηση του νέου σχεδίου πόλεως. Το σχέδιο εκπονείται σε διάστημα έξι μηνών, η εφαρμογή του όμως, όπως σημειώνει ο ίδιος ο τούρκος διοικητής στ' απομνημονεύματά του, συνάντησε τις αντιδράσεις των ιδιοκτητών, και χρειάστηκαν διοικητικά μέτρα ώστε να επιτευχθεί κάποια διεύρυνση των παλιών σοκακιών.

Η επόμενη, μετά την απελευθέρωση της πόλης, προσπάθεια σύνταξης νέου Ρυμοτομικού Σχεδίου Πόλεως εντοπίζεται το 1919. Μεσολάβησαν δέκα περίπου χρόνια για την ολοκλήρωση και τελική έγκριση του Σχεδίου, που έγινε το έτος 1928. Με το σχέδιο αυτό ο πολεοδομικός ιστός διαφοροποιείται, με την διαπλάτυνση και την ορθολογικοποίηση των υφισταμένων δρόμων, διατηρώντας όμως γενικά τις βασικές χαράξεις που υπήρχαν, ιδιαίτερα στα πιο πυκνοδομημένα μέρη του οικισμού.

Παράλληλα προβλέπει την δημιουργία νέων ευθύγραμμων αξόνων, οι οποίοι τέμνουν και αποσυνθέτουν τις παραδοσιακές γειτονιές, χωροθετεί δε την κεντρική πλατεία της πόλης στον εσωτερικό κοινό ακάλυπτο χώρο μιας από τις μεγαλύτερες παραδοσιακές οικιστικές νησίδες. Το νέο κέντρο του οικισμού διαμορφώνεται, σύμφωνα με τις νέες τάσεις της πολεοδομίας, με μικρής έκτασης κυκλική πλατεία και συγκλίνοντες ακτινωτά δρόμους. Με τον τρόπο αυτό τα παραδοσιακά τοπικά κέντρα, που συνδέονταν όπως αναφέρθηκε με τους ενοριακούς Ναούς ή τις δραστηριότητες του λιανεμπορίου υποβαθμίζονται, ενώ de facto αποκτούν κύριο ρόλο οι πίσω όψεις των παλιών κτιρίων. Το νέο Κέντρο της πόλης δεν περιλαμβάνει κανένα παλιό σημείο αναφοράς και αφήνεται να διαμορφωθεί κατά το δοκούν, ενώ δεν προβλέπεται επίσης κανένα κτίριο δημόσιου χαρακτήρα.

Έτσι χωρίς να λαμβάνεται καμία μέριμνα για τη διατήρηση της ιστορικής φυσιογνωμίας της πόλης, ή έστω για κάποια ενσωμάτωση στοιχείων υπόμνησής της στο νέο σχέδιο, όπως εξ' άλλου συνέβη και στο σύνολο των βορειοελλαδικών πόλεων που επανασχεδιάζονται αυτήν την εποχή, επιβάλλονται νέες λειτουργικές και αισθητικές αξίες της πολεοδομίας, στα πλαίσια της γενικότερης λογικής και πολιτικής του Κράτους, που έρχεται να υποκαταστήσει τις διευρυμένες εξουσίες της τοπικής αυτοδιοίκησης.

Η επίδραση της βιομηχανικής ανάπτυξης

Η ίδρυση και λειτουργία από το 1875 ακόμη των μεγάλων βιομηχανικών εγκαταστάσεων κατά μήκος του ποταμού έγινε για την αξιοποίηση των διαδοχικών υδατοπτώσεων ως κινητήριας δύναμης. Αυτό ακριβώς συνετέλεσε ώστε η πόλη να επεκταθεί σιγά σιγά και προς άλλες κατευθύνσεις, τόσο εκείθεν του ποταμού, όσο και προς τους δυτικούς αναβαθμούς.

Οι μορφές που χρησιμοποιήθηκαν στην κατασκευή των μεγάλων βιομηχανικών κτιρίων της πόλης και οι οποίες προέρχονταν από τις αντίστοιχες ευρωπαϊκές, επηρέα-

σαν σημαντικά την μορφολογία των υπολοίπων κτιρίων της πόλης, που κατασκευάστηκαν τα περισσότερα μετά την απελευθέρωση του 1912. Έτσι την εποχή αυτή κατασκευάζονται κάποια μεγάλα δημόσια κτίρια (κυρίως σχολεία, αλλά και μικρότερες εκκλησίες), με δωρεές βιομηχάνων της πόλης και άλλων ναουσαίων ομογενών από την Αμερική, στα οποία χρησιμοποιείται ο "βιομηχανικός" τύπος. Είναι ενδιαφέρουσα η σύμπτωση αρχιτεκτονικών μορφών που χρησιμοποιήθηκαν τόσο στα βιομηχανικά, όσο και στα μεγάλα αστικά δημόσια κτίρια και οι αναφορές στον απλοποιημένο νεοκλασικισμό και εκλεκτικισμό της εποχής στην Ευρώπη, αλλά και στην υπόλοιπη Ελλάδα. Ανάλογες μορφές χρησιμοποιούνται και στις νεώτερες ιδιωτικές κατασκευές κατοικιών, από τις αρχές του 20ου αι. ως το μεσοπόλεμο, που έχουν σαφώς διαφοροποιημένα μορφολογικά και λειτουργικά χαρακτηριστικά από τις παλιότερες. Ιδιαίτερα στα πλουσιότερα κτίρια, χρησιμοποιείται ο λαξευμένος τοπικός πωρόλιθος σε μεγάλη έκταση, τόσο για τον σχηματισμό των διαφόρων διακοσμητικών στοιχείων, όσο και για το εξωτερικό τελείωμα των τοίχων, τουλάχιστον στους χαμηλότερους ορόφους.

Στην κατηγορία αυτή θα μπορούσαν να καταταχθούν και μια σειρά χαρακτηριστικά κτίρια κατοικιών της Νάουσας, που έχουν την κύρια όψη τους και μόνο, ολοκληρωτικά ή μερικά, επενδεδυμένα με εμφανείς συμπαγείς οπτόπλινθους, που παράγονται στο μοναδικό κεραμοποιείο της πόλης. Σε αρκετές περιπτώσεις η τούβλινη επένδυση χρησιμοποιείται απλώς ως εξωτερική "επιδερμίδα" του κτιρίου, ενώ διατηρούνται τα "εσωτερικά" παραδοσιακά δομικά χαρακτηριστικά, τα οποία βεβαίως εξακολουθούσαν να εξυπηρετούν τις καθημερινές απαιτήσεις λειτουργικότητας.

Ιδιαίτερα θα πρέπει να αναφερθεί η κατασκευή ορισμένων αρχιτεκτονημάτων, εκτός των εκκλησιών και των σχολικών κτιρίων, που σημάδεψαν την μορφή της πόλης και αποτελούν έκτοτε σημεία αναφοράς, όπως είναι τα Καμπαναριά (Αγ. Γεωργίου το 1869, Μεταμόρφωσης το 1919, Υπαπαντής το 1915), ο Πύργος του Ρολογιού (1895), κατασκευασμένα από λαξευτό πωρόλιθο, καθώς και οι τέσσερις πανύψηλες, κυκλικής διατομής, καμινάδες των εργοστασίων, κατασκευασμένες από εμφανείς οπτόπλινθους.

Η εγκατάσταση των προσφύγων

Η επέκταση της πόλης προς τα δυτικά υψώματα έγινε σχετικά οργανωμένα, μια και αφορούσε στην κατασκευή από το κράτος κατοικιών για την εγκατάσταση των προσφύγων, που ήρθαν στην πόλη μετά την Μικρα-

σιατική καταστροφή και την ανταλλαγή των πληθυσμών που ακολούθησε την Συνθήκη της Λοζάννης. Συνολικά, κατασκευάστηκαν σε δύο φάσεις και δόθηκαν στους δικαιούχους 193 κατοικίες μονώροφες ή διώροφες, σε απαλλοτριωμένη έκταση 52.850 μ². Τα σπίτια αυτά κατασκευάστηκαν προς την δυτική πλευρά της πόλης, κοντά στα νέα εργοστάσια Λαναρά, ανάμεσα στα ήδη υφιστάμενα διάσπαρτα σπίτια των παλιών κατοίκων, συμπληρώνοντας τα κενά του αστικού χώρου. Ένας μικρότερος αριθμός (26) μικρότερων σπιτιών κατασκευάστηκε σε κάποια απόσταση από τον κορμό της πόλης, πάλι προς τα δυτικά και απετέλεσε τον λεγόμενο "Άνω Συνοικισμό".

Έτσι έχουμε και στη Νάουσα την εφαρμογή των στοιχειωδών πολεοδομικών διατάξεων, με βάση τις οποίες σχηματίστηκαν και οι υπόλοιποι προσφυγικοί οικισμοί στο βορειοελλαδικό χώρο, με παραλλαγές απλών ορθογωνικών σχεδίων οικοπεδοποίησης και δύο-τριών τύπων κατοικιών, χωρίς καθόλου πρόβλεψη για κοινόχρηστους χώρους. Η σχετική απόσταση και αυτονομία από τον υφιστάμενο αστικό ιστό δημιούργησε προβλήματα ασυνέχειας και μερικής γκετοποίησης, που μόνο μεταπολεμικά έγινε δυνατόν ν' ανατραπεί.

Επίλογος

Αναφερόμενοι γενικά στις τάσεις επέκτασης της πόλης σε συνδυασμό με την ανάπτυξη των οικονομικών δραστηριοτήτων, είναι εύκολο να διαπιστώσουμε ότι οι αγροτικές εκτάσεις γύρω από την πόλη δεν παραδόθηκαν εύκολα στην αστικοποίηση, και ότι όπου αυτό έγινε δυνατό είναι εκεί όπου οι γαίες ήταν λιγότερο εύφορες ή εκεί όπου μια πιο αποδοτική οικονομική δραστηριότητα επρόκειτο να εγκατασταθεί (π.χ. τα εργοστάσια). Αυτή η "αντίσταση" των αγροτικών γαιών, είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση της πυκνότητας των κατοικιών και την κατάληψη της μέγιστης διαθέσιμης επιφάνειας, χωρίς καθόλου άνετους κοινόχρηστους χώρους.

Με την ένταξη των Νέων Χωρών στον κορμό του Νέου Ελληνικού Κράτους μετά τους Βαλκανικούς πολέμους, ορισμένες πόλεις, όπως π.χ. η Φλώρινα ή το Μοναστήρι, από κέντρα ευρύτατης ενδοχώρας βρέθηκαν ξαφνικά στην περιφέρεια των νέων εθνικών τους συνόρων πράγμα που επηρέασε δραματικά την κατοικινή τους εξέλιξη. Η Νάουσα και οι γειτονικές της πόλεις δεν φαίνεται να διαφοροποιήσαν άμεσα τη θέση τους από το λόγο αυτό, ενώ η εγκατάσταση λίγο αργότερα των προσφυγικών πληθυσμών, η αναδιανομή της γης και η πύκνωση του πλέγματος των κοινοτήτων, καθώς και η χρησιμοποίηση των εξαθλιωμένων προσφύγων ως βιομηχανικών

εργατών με φτηνό μεροκάματο, τους έδωσαν νέα δυναμική και βοήθησαν την παραπέρα εξέλιξή τους.

Έτσι, η Νάουσα, όπως εξ' άλλου και οι περισσότερες ανάλογες ελληνικές πόλεις, εισήλθε στο δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα με μια έντονη τάση ανανέωσης του οικιστικού της δυναμικού, που έγινε στα πλαίσια της όσο το δυνατόν μεγαλύτερης "αξιοποίησης" της ατομικής ιδιοκτησίας της γης, χωρίς καμιά μέριμνα διατήρη-

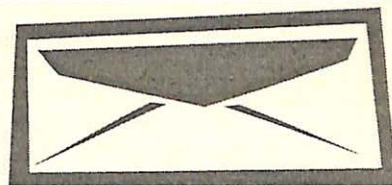
σης των πολεοδομικών, οικιστικών και αρχιτεκτονικών αξιών του παρελθόντος. Τούτο είχε ως αποτέλεσμα, στο τέλος του αιώνα να σώζονται ελάχιστα δείγματα από τον αρχιτεκτονικό αυτό πλούτο, και μάλιστα όχι από τα πλέον σημαντικά κτίρια, που πρώτα αυτά "έπεσαν" στον βωμό της "ανάπτυξης", που επέβαλε η αντιπαροχή, ως εργαλείο στεγαστικής πολιτικής του μεταπολεμικού ελληνικού κράτους!

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλλαμάνη Β.: «Αρχαία Μίεζα, Κοπανός-Λευκάδια -Νάουσα», Αρχαιολογικός οδηγός, εκδ. Νομαρχ. Ημαθίας, Δήμου Νάουσας, ΙΖ ΕΠΚΑ, 1995
- Βακαλόπουλος Α.: Ιστορία της Μακεδονίας 1354-1838, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ 1961
- Βασδραβέλλης Γ.: "Ιστορικά περί Ναούσης εξ ανεκδότου χειρογράφου", στα Μακεδονικά, τ.3 (1953-55)
- Γαβριηλίδης Θ.: «Μερικοί σταθμοί στην ιστορία της Νάουσας» εφημ. «ΛΑΟΣ», Δεκ. 1999 και
- «Ο Ναός της Υπαπαντής της Νάουσας, 1894-1994: Η πρώτη εκατονταετία», περ. "Νιάουστα", τευχ. 72 /1995.
- Δεμίρη Κ.: Τα ελληνικά Κλωστοϋφαντουργεία. Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1991
- Δημητριάδης Β.: Η Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιγιά Τσελεμπή, Θεσσαλονίκη, ΕΜΣ, 1973
- Καλογήρου Ν., Καλογήρου Α., Κουτούπης Γ., Νομικός Μ., Παλάσκας Γ.: "Ειδική Πολεοδομική Μελέτη Παραδοσιακών Οικιστικών Συνόλων Δήμου Νάουσας", Νάουσα, 1985
- Καλογήρου Ν., Νομικός Μ.: "Η Νάουσα της Μακεδονίας, από την αυτόνομη κοινότητα της τουρκοκρατίας στη νεοελληνική βιομηχανική πόλη", στα Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας Νεοελληνική Πόλη, Αθήνα 1985
- Καραδήμου-Γερόλυμπου Α., Καυκούλα Κ., Καλογήρου Ν., Παπαμίχης Ν., Χαστάογλου Β.: "Πόλη και πολεοδομία στη Β. Ελλάδα μετά το 1912", Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου Ιστορίας ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΟΛΗ, Αθήνα 1985
- Κτηματογραφικό Διάγραμμα Αστικού Συνοικισμού Ναούσης: Αντίγραφο του έτους 1957, φυλάσσεται στο Αρχείο του Δήμου Νάουσας
- Κτηματολογικό Διάγραμμα 26 Κρατικών κατοικιών στη Νάουσα: Αρχείο Δήμου Νάουσας
- Μήτσιαλα-Ζεγκίνη Ε.: "Η Νάουσα το 1900. Από τα απομνημονεύματα του Μουδέρη Ταχσίν Ουζέρ", Περιοδικό "Νιάουστα", εκδ. Πολιτιστικής Εταιρείας Νάουσας, τευχ. 79/ 1997.
- Μουτσόπουλος Ν.: "Τα αρχοντικά της Σιάστιας", στην Επιθεώρηση της Πολυτεχνικής Σχολής Θεσσαλονίκης, 1964
- Μπάτσης Δ.: "Νιάουστα, μια πόλη από ευεργέτες", περιοδικό "Νιάουστα", τευχ. 14/1981, 15/1981, 16/1981, 17/1981, 19/1982, 22/1983, 23/1983, 25/1983, 31/1985, 46/1989 .
- Ρωμπούλου Κ. «Λευκάδια-Αρχαία Μίεζα». Αρχαιολογικός οδηγός, εκδ. ΥΠΠΟ - ΤΑΠΕ 1997.
- Στουγιαννάκης Ε.: Ιστορία της Πόλεως Ναούσης, 2η έκδ. Θεσσαλονίκη 1976
- Στουγιαννάκης Ε.: "Νάουσα", Μακεδονικόν Ημερολόγιον 1911
- Σχινάς Ν.Θ.: Οδοπορικοί σημειώσεις Μακεδονίας, Ηπείρου, Αθήνα 1886
- Τερζίδης Κ., Τσιβόγλου Ν., Χαραλαμπίδης Ε.: Νάουσα: Αστικός σχεδιασμός (έρευνα, πρόταση). ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 1986.
- Χαριτάκης Γ.: "Η Τουρκία εις τας αρχάς του ΙΘ' αιώνα υπό Α. Ψαλίδα", Ηπειρωτικά Χρονικά, 1931
- Ancel. J.: La Macedoine, Etude de Colonisation contemporaine, Paris, 1930
- Antoniadis-Biblicou Hel.: "Villages desertes en Grece" dans Villages desertes et Histoire economique, E.P.H.E. Paris 1965.
- Barkan L.O.: "Les deportations comme methode de peuplement et de colonisation dans l' Empire Ottoman", dans la Revue de la Faculte des sciences economiques d' Istanbul (1949-50)
- Cousinery, E.M.: Voyage dans la Macedoine , Paris, Impr. Royale, 1831, vol. I
- Economou A.: "La ville de Naoussa depuis le 19e siecle jusqu' a la deuxieme guerre mondiale" Memoire pour le D.E.A., E.H.E.S.S., Paris 1977
- Leake, M.W.: Travels in Northern Greece, London 1835, vol. III
- Nicolaïdy B.: Les Turcs et la Turquie contemporaine, Paris 1859
- Pouqueville, F.C.H.L.: Voyage dans la Grece, Paris 1821, vol. 3
- Pouqueville, F.C.H.L.: Voyage de la Grece, 2eme edit. Paris 1826-27
- Yediyildiz B.: Institution du "vaqf" au XVIIIème siècle en Turquie, etude socio-historique, E.P.H.E. VIe section, Paris IV, 1975

Επιστολή σε φίλο για δέματα πολιτισμού Ευνοϊκές προϋποθέσεις γόνιμου διαλόγου

Κοκοζίδης Βασίλειος

Σ' ένα από τα εκλεκτά τραγούδια του συμπαθέστατου κι αείμνηστου Ν. Ξυλούρη ακούγαμε: "Και να, αδελφέ μου, που μάθαμε να κουβεντιάζουμε ήρεμα, ήρεμα, ήρεμα κι απλά. Καταλαβαίνουμε τώρα ...Δε χρειάζονται περισσότερα".

Επειδή οι ενδιαφέρουσες θεματικά συζητήσεις μας δεν διεξήχθησαν με τον τρόπο που προσδιορίζεται στο τραγούδι, θεώρησα χρήσιμο να επανέλθω γραπτώς, διότι ο τρόπος αυτός διασφαλίζει την προϋπόθεση του τραγουδιού.

Κατ' αρχήν, ήταν ευνοϊκό για μένα να συνομιλώ μ' έναν "αιρετικό" και μάλιστα με αναθεωρήσαντα παλαιότερες απόψεις του, διότι η αναθεώρηση προϋποθέτει την αμφιβολία γι' αυτές και το "αιρετικό" εκφράζει επιλεκτικότητα, σε αντίθεση με την αποδοχή των προσφερομένων, που δεν είναι παρά προσχώρηση στα παραδεδομένα. Ήταν, όθεν, οι συζητήσεις μας μια ευπρόσδεκτη ευκαιρία.

Κρίνω πρόσφορο, για την επικοινωνία μας, να υπενθυμίσω την επανειλημμένη δήλωσή σου ότι σέβεσαι τις πεποιθήσεις οποιουδήποτε, διότι θεωρώ ότι τούτο συνιστά βάση στέρεη του διαλόγου.

Σαν ιδιαίτερης σπουδαιότητας προσόν εκτιμώ την ιδεολογική συγκρότηση, διότι διασφαλίζει την αλληλοκατανόηση και, διαπίστωση της παρέας υπήρξε ότι τη διαθέτεις εις το ακέραιον.

Βέβαια, είχαμε διαφωνίες σε κάποια θέματα κι αυτό το βρίσκω θετικό, γιατί, αλλιώς, δεν θα υπήρχε βάση διαλόγου, ο οποίος, ως γνωστόν, πορεύεται δι' αντιπαράθεσεων, οξυτάτων κάποτε.

Ο εβραϊκός "επεκτατισμός".

Αρχίζω με τη γνώμη σου ότι το εβραϊκό ιερατείο μας σέρβιρε τη θρησκεία του για να κατακτήσει, μέσω αυτής, τους άλλους λαούς κι ότι κύριος μοχλός της

προσπάθειας αυτής υπήρξε ο Παύλος, τον οποίο, γι' αυτό, νομιμοποιούμε να βλέπουμε, περίπου, σαν εκθρό του πολιτισμού και του γένους μας, αν κατάλαβα σωστά το σκεπτικό σου.

Φρονώ ότι το ιουδαϊκό ιερατείο στόχο είχε να κάνει περιορισμένο προσπλутισμό στους άλλους λαούς, ώστε, μέσω των προσπλутών, να ασκεί κάποιου είδους και κάποιας έκτασης επιρροή εκτός των ορίων της Παλαιστίνης και ότι δεν ήταν στις προθέσεις του η καθολική διάδοση της θρησκείας του, όπως, περίπου, γίνεται στις μέρες μας με τις μασονικές οργανώσεις, οι οποίες έχουν εκεί την προέλευσή τους και στις οποίες δεν γίνεται δεκτός, ως μέλος, ο καθένας, αλλά εκείνος που θα είναι ικανός να επηρεάσει αποφάσεις κι ο οποίος, άλλωστε, ενισχύεται και προωθείται, γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό. Την άποψή μου αυτή ενισχύει η σκέψη ότι, η καθολική διάδοση του Ιουδαϊσμού, Δε συνέφερε στο ιερατείο του, διότι θα είχε ως συνέπεια έναν ηγετικό πολυκεντρισμό, τ.ε. απώλεια του μονοπωλίου κι επίσης απώλεια του πλεονεκτήματος του περιούσιου λαού.

Νομίζω, ακόμα, ότι ένα από τα βασικά κίνητρα της εκθρότητας του ιερατείου προς τον Ιησού κι αργότερα προς τους αποστόλους και τον Παύλο, ειδικότερα, ήταν η καθολικότητα του κυρήγματός τους, αφού ο Χριστός, αν και "υιός Δαυίδ", έλεγε "ουδέ εν τω Ισραήλ τοσαύτην πίστιν εύρον" και συνιστούσε στους μαθητές: "... μαθητεύσατε πάντα τα έθνη...", ήταν, μ' άλλα λόγια, ανοιχτός στους αλλοεθνείς, πράγμα που φανέρωσαν και τα λόγια ικανοποίησης, όταν του ανήγγειλαν ότι "κάποιοι Έλληνες ζητούν να τον ιδούν", ενώ οι ομοεθνείς του τον ανέμεναν σαν εθνικό τους αποκλειστικά ηγέτη - ελευθερωτή. Ο Παύλος, πάλι, αν και πρώην φανατικός φαρισαίος, αν και, αρχικά, σ' όποια πόλη επισκεπτόταν,

απευθυνόταν πρώτα στη συναγωγή, ενδιαφερόμενος για την εν Χριστώ σωτηρία των ομοεθνών του, δεν άργησε να γίνει "απόστολος των εθνών", επισφραγίζοντας τη στροφή του προς τα άλλα έθνη με το κήρυγμα "δεν υπάρχει Ιουδαίος ή Έλλην" εν Χριστώ Ιησού. Συμπέρασμα: το ιερατείο, αλλά και ο σύνολος Ιουδαϊσμός, σαν φύσει κλειστό σύστημα, ακολουθεί πολιτική απομονωτισμού.

Αλλά, πέρ' απ' αυτό, και ο Ιουδαϊσμός νομιμοποιείται, μέσα στο πλαίσιο του φυσικού και καθημερινού ανταγωνισμού των ιδεών, θρησκειών, κοσμοθεωριών, να επιδιώκει την εξάπλωσή του σε άλλους λαούς, όπως και κάθε άλλο έθνος και κάθε άλλη ιδεολογία κ.λπ. Δηλαδή, ουδέν παράδοξον ή μεμπτόν ως προς την τάση αυτήν καθ' εαυτήν. Βέβαια, ο αντισημιτισμός έχει άλλη οπτική του πράγματος, η οποία δε μ' ευρίσκει σύμφωνο. Αλλωστε, και ο ίδιος δέχτηκε ξένες επιρροές ("Η ελληνική ιουδαϊκή παράδοση" Μ. Φούγιας). Αρκεί να θυμηθούμε ότι η μετάφραση της Π. Διαθήκης από τους Εβδομήκοντα ελληνομαθέστατους Ιουδαίους απευθυνόταν προς τους ομοεθνείς τους και ομοθρήσκους τους που δεν γνώριζαν εβραϊκά και μιλούσαν, ως μητρική τους γλώσσα, την κοινή Ελληνική της εποχής.

Από την άλλη, αν δεχθούμε ότι το ιερατείο "κατασκεύασε" το Χριστιανισμό (πράγμα ακατανόητο για κάθε χριστιανό) για να τον χρησιμοποιήσει σαν δούρειο ίππο για την εξάπλωση της θρησκείας του, θα ρέπει να δεχθούμε, επίσης, ότι το "έργο του" λειτούργησε ως μπουμεραγκ εναντίον του, αφού οι Εβραίοι καταδιώχτηκαν τόσους αιώνες από έθνη "χριστιανικά", κυρίως. Αλλά, εδώ, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν ότι, της συμπεριφοράς αυτής, προηγήθηκε η εκθρική, εξ' αρχής, στάση των Εβραίων έναντι των Χριστιανών, που επιβεβαιώνει ότι αυτός δεν τους "πήγαινε", ήταν μη δικός τους.

Τούτων ούτως εκόντων, το γεγονός ότι το τελετουργικό της εκκλησίας μας περιλαμβάνει τυπικά στοιχεία όμοια εκείνου της ιουδαϊκής (κάποια ήταν κοινά και της ειδωλολατρικής) πρέπει να αναζητηθεί στην εκ του Ιουδαϊσμού προέλευση της ιδρυτικής της ηγεσίας και του χώρου της εμφάνισής της.

Εξάλλου, το ιστορικό γεγονός ότι η ιουδαϊκή θρησκεία υπήρξε η πρώτη μονοθεϊστική εξηγή, όχι μόνο την εύλογη πεποίθηση ή και έπαρση των Ιουδαίων περί πριουσιού λαού, αλλά και τον αναπόφευκτο δανεισμό των ακολουθησάντων μονοθεϊστικών θρησκειών (Χριστιανισμού, Μωσαμεθανισμού) μέρους του περιεχομένου τους από την Ιουδαϊκή. Χωρίς καμιά σκοπιμότητα, κανενός ιερατείου, νομοτελειακά - θα έλεγε κανείς συνέβη τούτο, όπως, ακριβώς, πλήθος στοιχείων του ελληνικού πολιτισμού πέρασε στην κουλτούρα των ευρωπαϊκών λαών και όχι μόνο. Ας μη βλέπουμε, επομένως, κανενός

είδους συνωμοσία σε συνήθη ιστορικά - πολιτιστικά φαινόμενα, όπως βλέπουμε, εύλογα, τέτοια διάθεση στις κρυφές συνωμοτικές οργανώσεις, τύπου μασονίας.

Ο Ελληνισμός.

Άλλο σοβαρό θέμα, που, όμως, δεν συζητήσαμε με εννοιολογικούς προσδιορισμούς, αν και υπονοούσαμε κάποιες παραμέτρους του, ήταν ο Ελληνισμός. Φαίνεται πως υπάρχουν σοβαρές διαφορές στο πως τον αντιλαμβάνονται οι αναφερόμενοι σ' αυτόν. Έχω την εντύπωση ότι κάποιοι τον ταυτίζουν με την ιδεώδη μορφή που είχε προσλάβει ένα περιορισμένο τοπικά, χρονικά και αριθμητικά τμήμα του. Εννοώ την Αθήνα του Περικλή. Αλλά φυσικά, ο Ελληνισμός δεν είναι μόνο εκεί, ούτε μόνο τότε. Έχει διαστάσεις πολλές: γεωγραφικές, ιστορικές, πολιτιστικές και μόνο μία εν εξελίξει θέασή του παρέχει την, κατά το δυνατόν, πλήρη εικόνα του. Είχε διάφορες εξάρσεις, είχε πτώσεις, αλλά δεν είχε διακοπές, εξαφανίσεις. Μπορεί να άλλαξε πολλές φορές μορφή, αλλά "δεν άλλαξε ψυχή" κατά τον ποιητή, δηλαδή τα στοιχεία του παραμένουν τα ίδια. Είναι ο ίδιος που μιλούσε με το στόμα του Λεωνίδα, του Περικλή, του Μεταξά της 28ης Οκτωβρίου του Ομήρου, του Λιχρόνους, με καιρούς..., εκείνων που βροντοφώναξαν το "ελευθερία ή θάνατος", του Σολωμού κ.λπ. Αρα, ο Ελληνισμός είναι πέρα από συγκυρίες, μορφές πολιτικονομικής κατάστασης του φορέα λαού - έθνους. Είναι αυτός φορέας, άσχετα από το αν μεγαλουργεί, είναι σε παρακμή ή σε δουλεία. Απλώνεται σε χιλιάδες χρόνια και, όχι μόνο σήμερα, σ' όλη την οικουμένη.

Το Βυζάντιο.

Μετά το αναγκαίο - νομίζω - αυτό ξεκαθάρισμα, είναι δυνατό ν' αντιμετωπισθεί κι άλλο ένα σοβαρό θέμα, που απετέλεσε αντικείμενο στις συζητήσεις μας και στο οποίο οι Έλληνες διχονοούν κι αντιπαρατάσσονται, γιατί το χρησιμοποιούν ιδεολογικοποιημένα και κομματικοποιημένα: το Βυζάντιο.

Αποτελεί το Βυζάντιο, όπως κι αν το δούμε, μέρος της τρισεκατοστής ιστορίας μας; Έχει σχέση με τον Ελληνισμό; Έχει (του δίνουμε;) τη θέση που δικαιούται στην εθνική συνείδησή μας; Μήπως παραγνωρίστηκε, μήπως υποτιμήθηκε και παραγκωνίστηκε, μήπως αδικήθηκε σαν ιστορική περίοδος;

Σχημάτισα την εντύπωση, από τα όσα είπες και από τον τρόπο που τα είπες, ότι ανήκεις στους πιστεύοντες ότι δεν έχει σχεδόν καμιά σχέση με τον Ελληνισμό. Δεν θα δυσκολευόμουν καθόλου να προσχωρήσω σ' αυτή την γνώμη, αν δεχόμουν ότι Ελλάδα και Ελληνισμός ση-

μαίνουν, μόνο, Αθήνα του χρυσού αιώνα. Αλλά, κατά τα προεκτεθέντα, η άποψη αυτή δεν ευσταθεί και, άρα, ούτε ότι το Βυζάντιο δεν έχει σχέση με τον Ελληνισμό.

Αν θέλουμε να ξεφύγουμε από απαράδεκτους και παραπλανητικούς περιορισμούς, οφείλουμε να έχουμε υπόψη και τον παγκόσμιο Ελληνισμό των αποικιών και των ελληνιστικών χρόνων και τον παγκόσμιο Ελληνισμό των αποικιών και των ελληνιστικών χρόνων και τον Ελληνισμό της Ρωμαιοκρατίας και εκείνον της Τουρκοκρατίας κ.λπ. Συνεπώς, είναι αυτονόητο ότι και το Βυζάντιο αποτελεί μέρος της ιστορίας μας. Αλλά πόσο... μας; Μα ...στο μέτρο που ο Ελληνισμός μεταλλάχτηκε εν τω μεταξύ (μέχρι να συσταθεί το Βυζάντιο ως κρατικό μόρφωμα) και στο βαθμό και την έκταση που αυτό είχε χαρακτηριστικά διαχρονικά του Ελληνισμού: Γλώσσα, θρησκεία (μήπως, στο μεταξύ, δεν είχε γίνει θρησκεία των Ελλήνων ο Χριστιανισμός;) ο βασικός λαϊκός κορμός (δεν επικρατούσαν οι Έλληνες μέσα στα όρια του Βυζαντινού κράτους ως πλειονότης πληθυσμιακή;) και ό,τι άλλο φέρει αυτός ως πολιτιστικό όχημα. Εξάλλου, αν ξένοι ιστορικοί (π.χ. St. Runciman) αναγνωρίζουν την πολυεθνική αυτή αυτοκρατορία ως, κατά βάση, ελληνική, ποια δικαιολογία μπορεί να διαθέτει μια δική μας άρνηση;

Το κύριο, όμως, δεν είναι η ταυτότητα του Βυζαντινού, αλλά το γεγονός ότι το όνομά του σημαδεύει ένα ξεχωριστό πολιτισμό, κατά τις εκτιμήσεις ερευνητών, όπως οι Κρουμβάχερ, Κάρολος Ντηλ, Βασίλειφ, Ράνσιμαν και μια πλειάδα άλλων, για να περιορισθώ μόνο στους ξένους.

Ειδικά, το μικρής έκτασης, αλλά σημαντικής μαρτυρίας πόνημα του Ράνσιμαν με τίτλο: "Η τελευταία βυζαντινή αναγέννηση" ικανοποιεί τον Πόντιο αναγνώστη, καθώς σπουδαίοι λόγιοι, που παρουσιάζονται σ' αυτό, είναι ποντιακής καταγωγής.

Μέτρα της αξίας του βυζαντινού πολιτισμού δεν συνιστούν, μόνο, οι κρίσεις των μεγάλων ερευνητών του, δεν είναι ούτε, μόνο, ο θαυμασμός κι ο φθόνος που ενέπνευσε προς όλα τα σημεία του ορίζοντα, αλλά είναι και το μέγα ιστορικό γεγονός της διάδοσής του στους λαούς της Β. Ανατολικής Ευρώπης.

Αν, τώρα, θελήσουμε να εξηγήσουμε το γιατί οι Νεοέλληνες ή τουλάχιστον, κάποιοι από αυτούς υπερθεματίζουν την ευεξήγητη, εκ των υστέρων, προσπάθεια των δυτικών "ιστορικών" να συκοφαντήσουν, για να υποβαθμίσουν, το Βυζάντιο, αυτό έχει, επίσης, την εξήγησή του. Και αυτή συνάγεται, όπως συμβαίνει σε ανάλογες περιπτώσεις, από τη γνώση της αλληλουχίας των ιστορικών γεγονότων, οριζόντια και κάθετα. Κύρια στοιχεία αυτής της αλληλουχίας υπήρξαν: 1. Η υπεροχή και λάμψη, για μεγάλη περίοδο της ιστορίας του, του Βυζαντινού

ντίου έναντι της αθλιότητας της Δύσης, μετά τη "Μεγάλη Μετανάστευση των Λαών" και την, συνέπεια ταύτης, κατάρρευση του Δυτικού Ρωμαϊκού Κράτους. 2. Η μετά τον Καρλομάγκκο άνοδος της ισχύος της Δύσης και ο ανταγωνισμός της πολιτικο-στρατιωτικο-θρησκευτικής ηγεσίας της μ' εκείνην του Βυζαντίου, με κίνητρα το φθόνο, τη βουλιμία του Πάπα, που στόχευε στη μονοκρατορία, τις επεκτατικές διαθέσεις των δυτικών ηγετών, που ορέγονταν τα μυθώδη πλούτη της Ανατολής, όπως αποκάλυψαν οι σταυροφορίες.

Ρωμαιοκρατία, Βυζάντιο και ιστορικοί εθνικοί χαρακτηρισμοί.

Δεν είναι τυχαίο που το κράτος του Κωνσταντίνου, του Ιουστινιανού, του Ηράκλειου... οι δυτικοί "ιστορικοί" το ονόμασαν Βυζάντιο, ενώ είχε επίσημο όνομα και μάλιστα ένδοξο: "Ανατολική Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία". Το όνομά του, κατ' αυτούς, δεν έπρεπε να φέρει το χαρακτηρισμό "Ρωμαϊκό", για να μπορούν, μόνο και αποκλειστικά, οι δυτικοί ηγεμόνες για τα κράτη τους. Π.χ. "Αγία Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία του Γερμανικού Έθνους". Υπενθυμίζεται ότι και κράτος της Βαλκανικής έχει από και το όνομά του (Ρουμανία). Το όνομα της πρωτεύουσας του Ανατολικού κράτους δεν έπρεπε να ακούγεται, γιατί παρέπεμπε στο μεγάλο ιδρυτή της (Κων/νο) και, τότε, δεν μπορούσε να αποφευχθεί ούτε το "Ρωμαϊκό".

Το "Ρωμαίος" το οικειοποιούνταν (το σφετερίζονταν) όλοι, γιατί συμβόλιζε τον ισχυρό, το μεγαλείο. Εται, αφού κι ένας φανατικός πρώην φαρισαίος (Παύλος) επαίρονταν αυτοαποκαλούμενος Ρωμαίος: "Ρωμαίος πολίτης ειμί" δεν είναι παράξενο που κι οι Έλληνες αυτοαποκλήθηκαν "Ρωμιοί" οι Δε Πόντιοι "Ρωμαίοι", ενώ, λόγω και της βυζαντινής παράδοσης, οι χώρες, που απλωνόταν το Βυζάντιο, ονομάστηκαν, στο σύνολό τους, "Ρωμανία": "Η Ρωμανία κι αν πέρασεν..."

Κάτι παρόμοιο δεν παρατηρήθηκε, μήπως, και με τον τίτλο Καίσαρ; Τι άλλο σημαίνουν τα: Κάιζερ και Τσάρος;

Αλλά, δεν χωρεί η παραμικρή αμφιβολία ότι οι Έλληνες όταν έλεγαν Ρωμιοί ή Ρωμαίοι, δεν εννοούσαν παρά Έλληνες και μόνο, όπως ακριβώς το εννοεί ο Κόντογλου στο "πονεμένη Ρωμιοσύνη" κι ο Ρίτσος στο "Ρωμιοσύνη". Επειδή, λοιπόν, χρησιμοποιούσαν εθνικό όνομα που προερχόταν από τη βυζαντινή παράδοση, δεν σημαίνει, αυτό, ότι ένιωθαν λιγότερο Έλληνες ή ότι το Βυζάντιο ήταν λιγότερο ελληνικό από όσο πράγματι ήταν, κατά τα προλεχθέντα.

Ιδεολογικές επιπτώσεις από την καθιέρωση της Αθήνας ως πρωτεύουσας του κράτους.

Κατά συνέπεια, βρίσκω ορθή την παρατήρηση της Αρβελέρ ότι οι Έλληνες είναι ο μόνος Βαλκανικός λαός

που δεν απελευθέρωσε το εθνικό του κέντρο (Κων/πολη) με την ίδρυση κράτους και ότι η καθιέρωση ως πρωτεύουσας, το 1830, της Αθήνας, ενός χωριού, τότε, η οποία ουδέποτε στο παρελθόν διετέλεσε πρωτεύουσα της Ελλάδας, σε συνδυασμό με το ιστορικό και πολιτιστικό παρελθόν της και με την άνθιση του κλασικισμού την εποχή εκείνη, τον οποίο μετέφεραν στον τόπο μας οι τότε Γερμανοί κυβερνήτες μας, συνετέλεσε, μαζί με την υποτίμηση του Βυζαντίου που προηγήθηκε, στην εσφαλμένη στάση μας απέναντι στην περίοδο εκείνη της ιστορίας μας.

Επίσης, κρίνω ως ορθή την παρότρυνση του Χρ. Γιανναρά, ο οποίος, σε κάθε ευκαιρία, επαναλαμβάνει ότι "επι τέλους, ας αποφασίσουμε τι θα κάνουμε με το Βυζάντιο".

Ποιο πολίτευμα είναι το καλύτερο;

Όσον αφορά τα πολιτεύματα – γιατί μιλήσαμε και γι' αυτά – όταν λειτουργεί ομαλά κι αποδοτικά ένα πολίτευμα, δεν κινδυνεύει ποτέ ν' ανατραπεί και ν' αντικατασταθεί από άλλο. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα και περισσότερο για την κοινοβουλευτική δημοκρατία, επειδή χαρακτηρίζεται από ξεχωριστές ευαισθησίες και, γι' αυτό, απαιτεί όχι μόνο πιο υπεύθυνους πολίτες, αλλά, κυρίως, πιο υπεύθυνους λειτουργούς – πολιτικούς. Συνεπώς, οποιαδήποτε συζήτηση για πλεονεκτήματα ή μη ενός πολιτεύματος οφείλει να το δει σε μορφές ακμής ή παρακμής προς εκείνο με το οποίο συγκρίνεται. Αρα, επιβάλλεται να τα δούμε διαχρονικά και εν εξελίξει κι όχι στατικά.

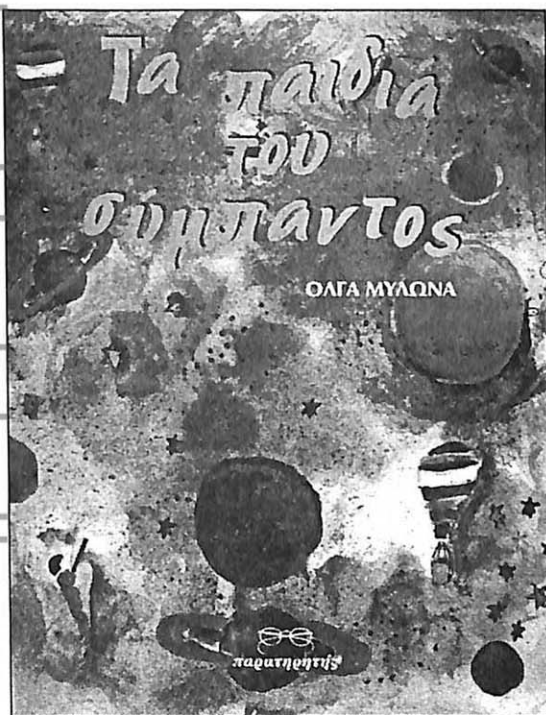
Η ανωτερότητα στην αυτοθυσία.

Και το τελευταίο που θίξαμε; Λεωνίσας ή Διάκος; Ποιανού η θυσία υπήρξε ανώτερη και γιατί; Υποστήριξες ότι του Διάκου ήταν ποιοτικά ανώτερη, διότι προϋπόθεσή της είχε την πλήρως εθελούσια προσφορά της ζωής,

ενώ ο Λεωνίδας παρέμεινε στο πεδίο της θυσίας και της τιμής "τοῖς κείνων ρήμασι πειθόμενος", εκτελώντας, δηλαδή προσταγή της Σπάρτης, πράγμα που ίσχυε, άλλωστε, και για κάθε Σπαρτιάτη, αφού εντολή της κάθε Σπαρτιάτισσας μάνας ήταν το "ταν ἢ ἐπὶ τας". Φρονώ ότι το βασικό κίνητρο για τη θυσία είναι η βαθιά συνείδηση του χρέους κι ότι αυτή ενέπνευσε και τους δύο, άσχετα από το εάν, στο Λεωνίδα, όπως και σε κάθε Σπαρτιάτη, μπορεί να συνετέλεσε στη διαμόρφωσή της η διαδικασία εσωτερικοποίησης της εντολής. Μήπως παρόμοια διαδικασία Δε λειτουργεί, βαθμιαία κι ανεπαίσθητα, σ' όλους εκείνους που, οποτεδήποτε εκπληρώσουν το οποιοδήποτε χρέος, ως συνάρτηση της ωρίμανσης και της συγκρότησης της προσωπικότητας; Θεωρώ ότι, και στο Διάκο, η θυσία υπήρξε ο αγλαός καρπός αυτής της διαδικασίας, στην εμφάνιση της οποίας συνετέλεσε, καθοριστικά, η όλη αγωγή που είχε λάβει. Κοντολογίς, έχω τη γνώμη ότι, και στις δύο περιπτώσεις, πρόκειται για αυτοθυσία, ποιοτική, δηλαδή, και μη μετρήσιμη κατηγορία, για την οποία αρμόζει το λεχθέν και για τα ὅρη: Από ορισμένο ύψος και πάνω είναι γυμνά και χιονισμένα ὅλα. Αλλωστε, πως θα εξηγηθεί, διαφορετικά, η θέση που πήραν στην ιστορία – κι όχι μόνο στην ελληνική – η θυσία του Λεωνίδα κι οι θερμοπύλες, αν θεωρηθεί μη πλήρως ηθελημένη ή, σε κάποιο βαθμό, επιβληθείσα σ' αυτόν; Πως θα ήταν, συνεπώς, ύψιστο υπόδειγμα αυτοθυσίας χάριν της πατρίδος; Αν εκτιμηθεί ότι η ιστορική τιμή συναρτάται, κατά το πλείστον, προς το βασιλικό αξίωμα, δεν δικαιούμαστε να παραβλέψουμε το πλήθος των ηγετών που δείχτηκε ανάξιο των κρίσιμων περιστάσεων. Μ' άλλα λόγια, στον ηρωισμό και την αυτοθυσία δεν οδηγεί, ασφαλώς, το αξίωμα.

Θα μου είναι ευχάριστη η συνέχιση του διαλόγου επ' αυτών και άλλων θεμάτων, σε κάθε ευκαιρία.

Παιδικό βιβλίο

Τα παιδιά του σύμπαντος

Η Ολγα Μυλωνά
γράφει και εικονογραφεί
το πρώτο βιβλίο της

Πλούσιος είναι ο τόπος, και ευλογημένος, που μεγαλώνει στους κόλπους της τέχνη πλούσια σε αισθήματα, σε φαντασία εργώδη, σε αθωότητα. Τέτοιος είναι ο τόπος μας που καίρεται να καλλιεργεί παιδικά φτερουγίσματα στις καρδιές των μεγάλων. Πλούσια, άρα, και η «παραγωγή» ταλαντούχων νέων, τους τελευταίους καιρούς, που ως πλημμυρίδα κατακλύζει τους περισσότερους χώρους του Πνεύματος και της Τέχνης: στο θέατρο, στη μουσική, στην έρευνα, στο βιβλίο. Και, για πρώτη ίσως φορά, κάνει την εμφάνισή του, πολυσύνθετο ένα Παιδικό Βιβλίο από παιδί του τόπου μας, την Ολγα Μυλωνά. Λίγο καιρό πριν, τύπωσε όχι μόνο τα ταλέντα της στη ζωγραφική και στο γράψιμο (το πρώτο της μας ήταν γνωστό, το δεύτερο μας ξάφνιασε ευχάριστα), αλλά τόλμησε να εκφραστεί ξεδιπλώνοντας κι αποκαλύπτουσα τον πλούσιο εσωτερικά διακοσμημένο εαυτό της, με μια πιο αδόλευτη δε γίνεται – βουτιά στην ονειρική διάσταση του κόσμου των μικρών ανθρώπων, των παιδιών. Με τη γραφίδα και με το πινέλο της δίνει σε μια Τρίτη, δύο Τέχνες μαζί, στην υψηλόφρονα κατάληξή τους και σκοπό: την κατανόηση και την κατάκτηση του κόσμου των παιδιών, της φαντασίας, του παραμυθιού. Το τελευταίο αν για τα παιδιά λειτουργεί κεντρικά, συμβάλλοντας στη διαμόρφωση ευγενικού και ολοκληρωμένου χαρακτήρα, για τους μεγάλους είναι παρηγοριά και αφαίρεση, λύτρωση δηλαδή. Ετσι και για την Όλγα Μυλωνά, λειτούργησαν τα παραπάνω, απελευθέρωσαν δυνάμεις που έγιναν μύθος και ζωγραφιές, μικρές εκστάσεις στον πολυδιάστατο, χρωματιστό, υπερεαλιστικό παραμυθόκοσμο των παιδιών.

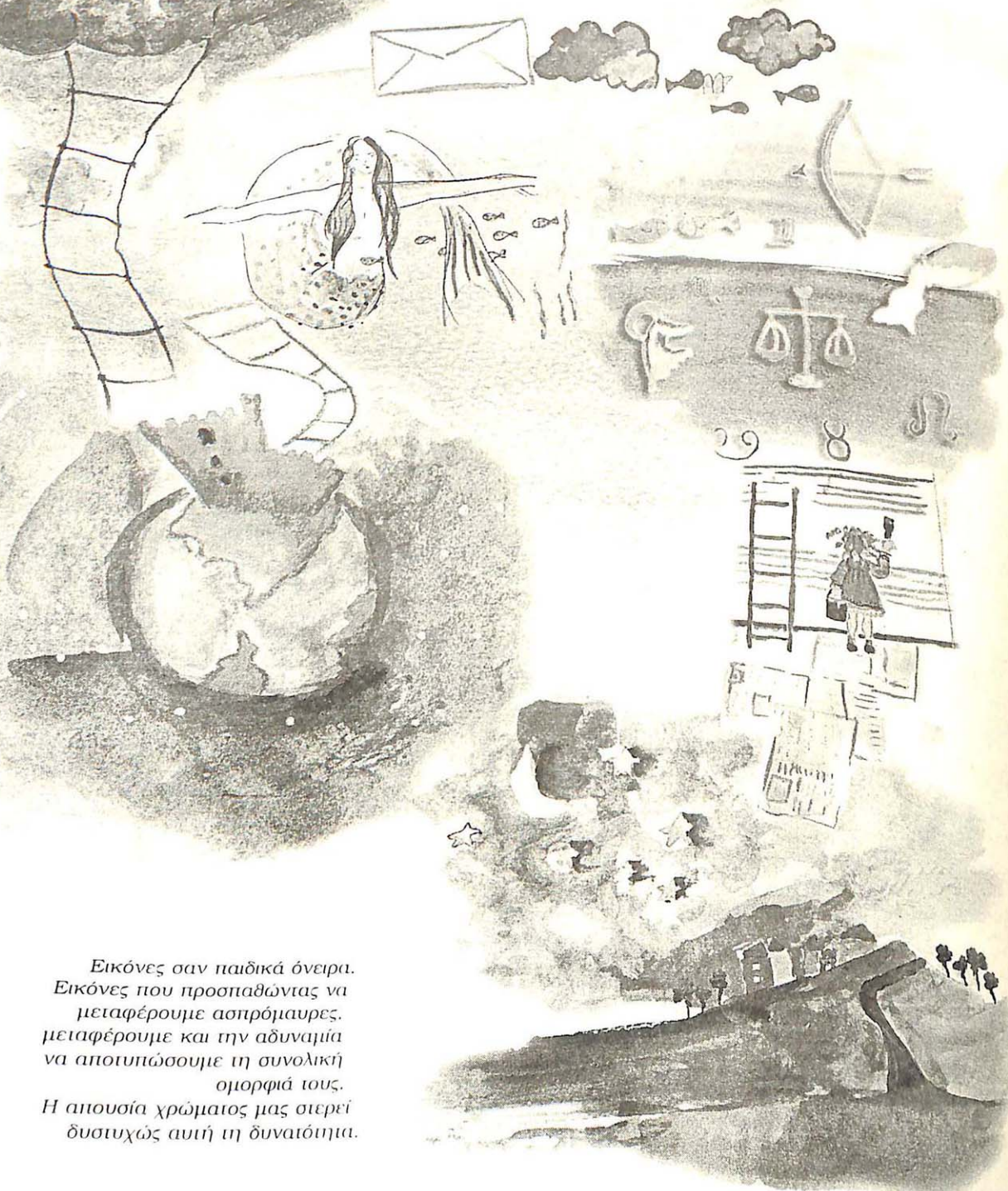
«Τα Παιδιά του Σύμπαντος» υπόσχονται εξίσου όμορφες συνέχειες. Θα τα βρείτε σε όλα τα βιβλιοπωλεία. Το βιβλίο κυκλοφόρησαν οι εκδόσεις «Παρατηρητής».

...Από την ώρα που τα παιδιά σκαρφάλωσαν το αστροκονηγητό, δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτε άλλο, γιατί η σκέψη να έχεις ένα δικό σου αστέρι τους δημιουργούσε ένα γαργαλιτό στην κοιλίτσα τους και ένα ροζ ενθουσιασμό.
Πήγαν όλοι μαζί στην ακροθαλασσιά, μήπως και ξεχαστούν για λίγο. Οι φίλοι τους τα δελφίνια κατάλαβαν αμέσως πως κάτι απασχολούσε τα παιδιά και έβλεπαν ότι κώπη ήξεραν, για να τους τραβήξουν την προσοχή.
Πράγματι το κατάφεραν. Μόνο τον Ερμή δεν μπόρεσαν τα δελφινάκια να ξεσηκώσουν.
Ξάπλωνε πάνω στην άμμο με το ροδακινί μαγιό του και φανταζόταν το αστερί του...

Η Όλγα Μυλωνά γεννήθηκε το 1974 στη Βέροια. Με το πέρασμα του χρόνου, ανακάλυψε ότι το παραμύθι μπορεί να λειτουργήσει ως αντίβαρο της συμβατικής ζωής. Αποτέλεσμα: «Τα παιδιά του Σύμπαντος». Έτσι η εικόνα, οι σκέψεις και τα όνειρά της έγιναν επιτέλους... πορτοκαλί.

Τα παιδιά του σύμπαντος

Εικόνες σαν παιδικά όνειρα.
Εικόνες που προσπαθώντας να
μεταφέρουμε ασπρόμαυρες,
μεταφέρουμε και την αδυναμία
να αποτυπώσουμε τη συνολική
ομορφιά τους.
Η απουσία χρώματος μας στερεί
δυστυχώς αυτή τη δυνατότητα.

Η ατομική μου ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ...

Γράφει η Ειρήνη Αναγνώστου
Ψυχολόγος

Υπεύθυνη του Συμβουλευτικού Κέντρου
Για Γονείς και Εφήβους – Νέους της Δ.Ε.Π.

Κάτι τέτοιο ακούγεται πολλές φορές από το στόμα των εφήβων.

Αναρωτηθήκαμε άραγε ποτέ, τι ακριβώς κρύβεται πίσω από αυτή τη φράση; Είναι μόνο μια επιθυμία, μια απασχόληση αυτής της ηλικίας, είναι μόνο μια αναζήτηση ή άραγε είναι μια ζωτική ανάγκη για την ολοκλήρωση της προσωπικότητας του ανθρώπου;

Η ατομική ταυτότητα είναι απλά ακριβώς αυτό που ακούγεται δηλαδή η εικόνα η οποία αποκαλύπτει τα χαρακτηριστικά μιας προσωπικότητας. Δεν υπάρχει στατιστική πιθανότητα να βρεθούν δύο παρόμοιες ταυτότητες - δύο όμοιες προσωπικότητες.

Ο κάθε άνθρωπος είναι μια ατομική οντότητα (Rogers)

Το στάδιο ανάπτυξης της εφηβείας (από 11+19+ χρονών περίπου) είναι ένας δρόμος με πολλές διακλαδώσεις. Αυτό το γεγονός από μόνο του δημιουργεί δυσκολίες στα παιδιά την ώρα των κρίσιμων αποφάσεων.

Τα παιδιά αυτών των ηλικιών κατέχουν την νοητική επεξεργασία δεδομένων - πληροφοριών, έχουν τη λογική - συναισθηματική σκέψη και μια πλούσια

συλλογή ιδεών, αναγκών, επιθυμιών. Αυτό βέβαια που δεν έχουν είναι εμπειρίες από τη ζωή. Ετσι, βρίσκονται πολύ εύκολα στη δύσκολη θέση όταν καλούνται να αποφασίσουν. Η κάθε απόφαση σέρνει μαζί της και μια συνέπεια, θετική ή αρνητική.

Όταν ένας άνθρωπος δεν είναι σε θέση να προβλέψει την συνέπεια μιας απόφασης συνήθως αποφεύγει να την πάρει.

Η συμμετοχή στην καθημερινότητα είναι η σπουδαιότερη διαδικασία η οποία προσφέρει εμπειρίες. Όταν το παιδί συμμετέχει, συγχρόνως καλείται να αποφασίζει. Μέσα από αυτή την αλυσίδα αποκτά μια εικόνα για τον εαυτό του. Όταν αυτή η εικόνα περιέχει αυτοεκτίμηση και αυτοπεποίθηση είναι σίγουρο ότι το παιδί θα αναπτύξει μια υγιή ταυτότητα.

Η αυτοεκτίμηση, που προϋποθέτει την αυτοπεποίθηση, είναι η εικόνα που έχει ο κάθε άνθρωπος για τον εαυτό του, και δημιουργείται από τις σκέψεις και τα συναισθήματά του. Π.χ.

Θετικά

- Είμαι όμορφος (n)
- Είμαι έξυπνος (n)
- Πιστεύω ότι μπορώ να τα καταφέρω
- Είμαι ωραίος τύπος (διασκεδαστικός ευχάριστος)

Αρνητικά

- Είμαι άσχημος (n)
- Είμαι ανόητος (n)
- Φοβάμαι την αποτυχία
- Είμαι ανιαρός (n), βαρετός (n)

Τα παιδιά με χαμηλή αυτοεκτίμηση συχνά έχουν λίγη εμπιστοσύνη στις ικανότητές τους. Μπορεί ίσως να νομίζουν ότι είναι καταδικασμένα να αποτύχουν ξανά, επειδή απέτυχαν πριν.

Ετσι δημιουργείται το συναίσθημα της έλλειψης αυτοπεποίθησης. Για να διατηρήσει ένα παιδί την αυτοπεποίθησή του, βασική προϋπόθεση είναι να πιστεύει ότι μπορεί να κάνει κάτι ή πολλά. Η ολόψυχη προσπάθεια, βοηθά στη βελτίωση της κάθε προσπάθειας.

Πολλοί γονείς προβληματίζονται: γιατί τα παιδιά τους δεν έχουν αυτοεκτίμηση; Γιατί η εικόνα του εαυτού τους είναι αρνητική; Έχει αποδειχθεί πολύ συχνά από έρευνες ότι η εικόνα που έχουν διαμορφώσει οι γονείς για τα παιδιά τους, επηρεάζει σημαντικά τη δημιουργία της εικόνας που σχηματίζουν τα ίδια τα παιδιά για τον εαυτό τους. Στη διαδικασία της "συναρμολόγησης" της ατομικής ταυτότητας το παιδί πρέπει να μάθει να σκέφτεται θετικά για τον εαυτό του με το να γίνει ο καλύτερος φίλος του εαυ-

τού του. Αυτό σημαίνει να δίνει στον εαυτό του:

Αποδοχή
Ενθάρρυνση
Επιβράβευση
Βοήθεια
Χρόνο
Εμπιστοσύνη
Σεβασμό
Αγάπη

Βέβαια, τα ίδια «συστατικά» καλούνται να προσφέρουν και οι γονείς στα παιδιά τους.

Η ατομική ταυτότητα κυρίως αναπτύσσεται και διαμορφώνεται στην εφηβική ηλικία και ολοκληρώνεται με την ενηλικίωση.

Είναι μια αναζήτηση που έχουν όλοι.

Εδώ δεν ισχύει το γνωστό "χάσμα των γενεών..."

Και μια συμβουλή...

ΑΓΑΠΑ ΤΟΝ ΕΑΥΤΟ ΣΟΥ

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

Οι ώρες λειτουργίας του Συμβουλευτικού Κέντρου είναι:
Δευτέρα, Τρίτη, Πέμπτη από τις 5.30-8.30 μ.μ.
Τηλ.: (για πληροφορίες) 62548 πρωινές ώρες
28277 απογευματινές ώρες

Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια

ΕΝΟΤΗΤΑ: Β 1, 1-3 (1103a 14-26)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΤΙΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΕΥΔΑΙΜΟΝΙΑ - ΑΡΕΤΗ
ΣΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΜΙΑΣ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗΣ ΔΙΔΑΚΤΙΚΗΣ
ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Παναγιώτης Γ. Παπαδημητρίου

Β' ΜΕΡΟΣ

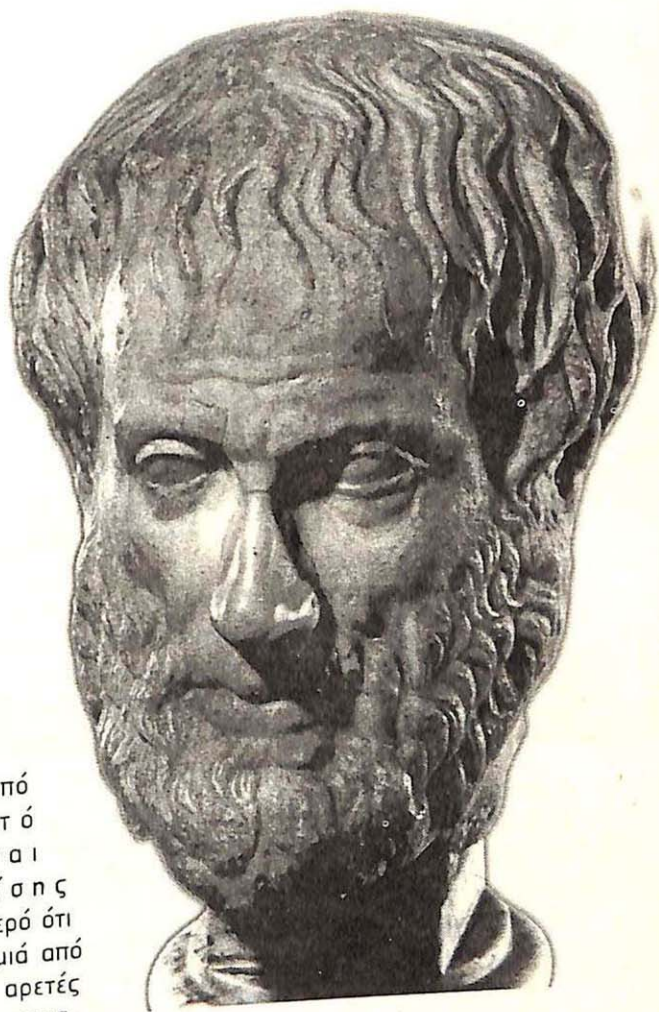
II. Κείμενο

Αριστοτέλους Ηθικά Νικομάχεια, Β1, 1-3 (1103a 14-26)

Διττής δὴ τῆς ἀρετῆς οὐσῆς, τῆς μὲν διανοητικῆς τῆς δὲ
ἠθικῆς, ἡ μὲν διανοητικὴ το πλείον ἐκ διδασκαλίας ἔχει
καὶ τὴν γένεσιν καὶ τὴν αὐξάνειν, διόπερ ἐμπειρίας δέεται
καὶ χρόνου, ἡ δὲ ἠθικὴ ἐξ ἔθους περιγίνεται, ὅθεν καὶ
τοῦνομα ἔσχηκε μικρὸν παρεκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους. Εἰς
οὐ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ἠθικῶν ἀρετῶν φύσει
ἡμῖν ἐγγίνεται· οὐθὲν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθί-
ζεται, οἷον ὁ λίθος φύσει κάτω φερόμενος οὐκ ἀν ἐθι-
σθεῖται ἄνω φέρεσθαι, οὐδ' ἀν μυριάκις αὐτὸν ἐθίσῃ τις
ἄνω ριπτῶν, οὐδέ το πυρὶ κάτω, οὐδ' ἄλλο οὐδὲν τῶν
ἄλλως πεφυκότων ἄλλως ἀν ἐθισθεῖται. Οὐτ' ἄρα φύσει
οὔτε παρὰ φύσιν ἐγγίνονται αἱ ἀρεταί, ἀλλὰ πεφυκόσαι
μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειούμενοις δὲ δια τοῦ
ἔθους.

Απόδοση του κειμένου στη νεοελληνικὴ

Επειδὴ βεβαίως ἡ ἀρετὴ εἶναι δύο ειδῶν, ἡ ἀρετὴ τοῦ
νοῦ καὶ ἡ ἀρετὴ τοῦ χαρακτῆρα, ἡ ἀρετὴ τοῦ νοῦ, κατὰ
κύριο λόγο, καὶ γεννιέται καὶ αὐξάνεται μετὰ τὴν διδασκα-
λίαν, γι' αὐτὸ χρειάζεται ἐμπειρία καὶ χρόνος, ἀντίθετα, ἡ
ἀρετὴ τοῦ χαρακτῆρα (ἡ ἠθικὴ) γεννιέται ἀπὸ τὸν ἐθισμό
(ἔθος), ἀπὸ ὅπου καὶ πήρε τὸ ὄνομά της, ποὺ μικρὴ πα-
ρουσιάζει διαφορὰ ἀπὸ τὸ ἔθος.

Ἀπὸ
αὐτὸ
εἶναι
ἐπίσης
φανερὸ ὅτι
καμμία ἀπὸ
τῶν ἀρετῶν
τοῦ χαρα-
κτῆρα δὲν
υπάρχει μέ-

σα μας ἐκ φύσεως. Γιατί κανένα ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ
υπάρχουν ἐκ φύσεως δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκτήσῃ με ἐθι-
σμό μιαν ἄλλη ιδιότητα, ὅπως γιὰ παράδειγμα ἡ πέτρα,
ποὺ ἐκ φύσεως κινεῖται πρὸς τὰ κάτω, δὲ θὰ μπορούσε
νὰ ἀποκτήσῃ με ἐθισμό τὴν ιδιότητα νὰ κινεῖται πρὸς τὰ
πάνω, οὔτε καὶ ἀν κανεὶς προσπαθεῖ χιλιάδες φορές, ρί-
χνοντάς τὴν πρὸς τὰ πάνω, νὰ τὴν κάνει νὰ συνηθίσῃ (ἀ-
αὐτὸ), οὔτε καὶ τὴ φωτιά πρὸς τὰ κάτω, οὔτε κανένα ἄλ-
λο ἀπὸ τὰ πράγματα ποὺ γεννιούνται ἀπὸ τὴ φύση με
μιαν ὁρισμένη ιδιότητα θὰ μπορούσε νὰ συνηθίσῃ σὲ
κάτι διαφορετικόν. Ἐπομένως, οὔτε ἀπὸ τὴ φύση οὔτε
ἐναντία στὴ φύση υπάρχουν σὲ ἐμᾶς οἱ ἀρεταί, ἀλλὰ
ἐμεῖς ἔχουμε ἀπὸ τὴ φύση τὴν ιδιότητα νὰ τῶν δεχτούμε,
ολοκληρωνόμεστε, ὅμως, μετὰ τὴ συνήθεια.

III. ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΑΣ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΝΟΤΗΤΑΣ: Διανοητικὴ καὶ ἠθικὴ ἀρετὴ. Ται-
ριάζει στὴ φύση μας ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ;

ΜΕΘΟΔΟΣ: Ερμηνευτική

ΠΟΡΕΙΑ: Ανάλυση- Σύνθεση

ΜΟΡΦΗ: Διαλογική

Α' ΦΑΣΗ: Προϊδεασμός

1. Σύνδεση με τα προηγούμενα
2. Αφόρμηση
3. Στόχοι της νέας διδακτικής ενότητας

Β' ΦΑΣΗ: Πρώτη Προσέγγιση

1. Ανάγνωση του κειμένου από τον καθηγητή
2. Προσδιορισμός του νέου στοιχείου της ενότητας του περιεχομένου της
3. Διάρθρωση του κειμένου:
 - α. υποενότητες
 - β. αντίστοιχα θεματικά κέντρα/πυρήνες
 - γ. ο βασικός θεματικός άξονας
4. Τμηματική επεξεργασία (κατά υποενότητα/περίοδο)
 - α. λεξιλογική και σημασιολογική (ενδεικτικά)
 - β. μορφοσυντακτική (γραμματική-συντακτική) επιλεκτικά
5. Απόδοση του κειμένου σε νεοελληνικό λόγο
6. Ολική μετάφραση της ενότητας από τον καθηγητή
7. Νοηματική απόδοση
8. Τίτλος της ενότητας

Γ' ΦΑΣΗ: Εμβάθυνση/ερμηνεία

1. Επεξεργασία των στοιχείων της δομής:
 - α. υπόμνηση των θεματικών κέντρων της ενότητας
 - β. οργάνωση του λόγου
 - γ. πορεία σκέψης

2. Ερμηνευτική προσέγγιση

α) Ερμηνεία/ σχολιασμός φράσεων - Είδος επιχειρημάτων

β) ανάπτυξη γνώμων, ιδεών και αξιών (συσχετισμός με το παρόν/διαχρονικά στοιχεία)

3. Αισθητική του λόγου

α) τρόπος επικοινωνιακού πλαισίου

β) μορφή του λόγου

γ) εκφραστικά μέσα

4. Γενική αποτίμηση της ενότητας

5. Διακειμενική προσέγγιση

6. Κριτήριο αξιολόγησης.

IV. ΔΙΔΑΚΤΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Α' ΦΑΣΗ: προϊδεασμός

1. Σύνδεση με τα προηγούμενα.

Ο Αριστοτέλης έχει εξαρτήσει την ευδαιμονία, την ανώτατη επιδίωξη και το υπέρτατο αγαθό της ανθρωπότητας από την δράση της ανθρωπίνης ψυχής σε μία ανώτατη βαθμίδα (αρετή). Στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου βιβλίου ο Αριστοτέλης, με βάση τη διαίρεση της ψυχής σε δύο κύρια μέρη, διέκρινε τις αρετές σε διανοητικές και ηθικές.

2. Αφόρμηση.

Έμμεση απόρριψη των αριστοκρατικών θεωριών για τον έμφυτο χαρακτήρα της αρετής και παρουσίαση της δικής του θέσης.

3. Στόχοι της νέας διδακτικής ενότητας.

* Να κατανοήσουν οι μαθητές τη βασική θέση του Αριστοτέλη ότι η ανθρωπίνη αρετή στο σύνολό της δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο, ωστόσο είναι έμφυτη η ιδιότητα να τη δεχτούμε. Έμφαση δίνεται στην ηθική αρετή, που είναι το θέμα των βιβλίων 2-5.

* Να κατανοήσουν και να αξιολογήσουν τα αποδεικτικά επιχειρήματα με τα οποία ο Αριστοτέλης προσπαθεί να στηρίξει τη θέση του.

Β' ΦΑΣΗ:

1. Ανάγνωση του κειμένου από τον καθηγητή

2. Το νέο δομικό στοιχείο της ενότητας:

Ο χαρακτήρας των διανοητικών και ηθικών αρετών και η προσπάθεια του Αριστοτέλη να αποδείξει ότι οι άνθρωποι δεν έχουν από τη φύση την ηθική αρετή, είναι όμως έμφυτα δεκτικοί σ' αυτή.

3. Διάρθρωση του κειμένου.

α. υποενότητες- β. αντίστοιχα θεματικά κέντρα/πυρήνες
* Κύριο γνώρισμα της διανοητικής αρετής και τρόπος μετάδοσής της.

* Κύριο γνώρισμα της ηθικής αρετής και τρόπος απόκτησής τους.

* Απόδειξη, μέσω συλλογισμού, ότι καμιά από τις ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο.

* Παράθεση τεκμηρίων για την ενίσχυση του συλλογισμού του.

* Προβολή της θέσης ότι οι ηθικές αρετές ταιριάζουν στη φύση μας και οι άνθρωποι μπορεί να ολοκλη-

ρωθούν με τον εθισμό.

γ. ο βασικός θεματικός άξονας:

Υποστήριξη της βασικής σκέψης ότι καμμία από τις ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτη στον άνθρωπο

4. Τμηματική κατά υποενότητα/περίοδο επεξεργασία.

α. Λεξιλογική και σημασιολογική (ενδεικτικά)

διττός, αττικός τύπος του επιθ. δισσός= δύο ειδών

Παράγεται από το επίρρημα «διανοητικός» αυτός που ανήκει στη σκέψη ή το νου

Ομόρριζα της νεοελληνικής: διάνοια, διανοούμαι, άνοια, διάνοηση, διανόημα, διανοητής, διανοούμενος...

ήθος χαρακτήρας. Ο LSJ, παραπέμποντας στο αριστοτελικό χωρίο, το ετυμολογεί ως εκτεταμένη βαθμίδα της λέξης έθος.

Ομόρριζα της νεοελληνικής: ήθη, έθιμα, ηθική, ηθικό...

φύσις Ως φιλοσοφικός όρος είναι η δύναμη που δίνει την αρχή ή τη γέννηση.

Ομόρριζα: φυτόν, φυσικός, φυτικός, φυτεύω, φυσιολόγος, φυσιογνωμία, φυλή, έμφυτος, ευφυής...

β. μορφολογική- συντακτική:

Οι τύποι της μετοχής του ρήματος ριπτέω στην οριστική ενεστώτα ενεργητικής φωνής: ριπτών, ριπτούσα, ριπτούν.

εθίζεται, εθίζει, αν εθισθεί. Αναγνώριση των εγκλίσεων και επισήμανση των διαφορών ως προς τη σημασία. Οίον... ριπτών Αναγνώριση και λειτουργία της δευτερεύουσας πρότασης.

5. Απόδοση του κειμένου σε δόκιμο νεοελληνικό λόγο (μετάφραση).

6. Ολική μετάφραση της ενότητας από τον καθηγητή.

7. Νοηματική απόδοση.

8. Τίτλος της ενότητας.

Γ' Φάση: Εμβάθυνση και Ερμηνεία

1. Επεξεργασία των στοιχείων της δομής.

α. Υπόμνηση των θεματικών κέντρων της ενότητας

β. Οργάνωση του λόγου

Η ενότητα δομείται σε δύο παραγράφους:

Η πρώτη παράγραφος απαρτίζεται από μία περίοδο, όπου:

* Είναι φανερό η αντιθετική παρατακτική σύνδεση με τη χρήση του αντιθετικού ζεύγους μεν- δε.

* Είναι έντονη η διάκριση, συντακτική και σημασιολογική, των δύο διαφορετικών μελών της αρετής: τη

διανοητική αρετή- ηθική αρετή. Η σημασιολογική αντιδιαστολή αφορά στα γνωρίσματά τους, κυρίως όμως, στον τρόπο απόκτησης: με διδασκαλία η πρώτη, με εθισμό και εξάσκηση η δεύτερη.

Η δεύτερη παράγραφος απαρτίζεται από τρεις περιόδους στις οποίες είναι εμφανής:

* Η πολλαπλή αποφαιτική συμπλοκή που τονίζει το αδύνατο της μεταβολής.

* Η επανάληψη του ρήματος εθίζω σε δυνητική έγκλιση, η οποία, σε συνάρτηση με τη συσσωρευση των αρνήσεων, λειτουργεί επίσης εμφιατικά. Εμφιατική είναι και η επανάληψη του επιρρηματικού προσδιορισμού «φύσει» σε συνάρτηση με το έθος - τέλος.

* Το σχήμα άρσης-θέσης ουτ\ άρα φύσει... αλλά πεφυκόσι μεν... τελειούμενοι δε.

Ο λόγος στο σύνολο του αποσπάσματος είναι κυρίως αντιθετικός και αιτιολογικός.

γ. Πορεία σκέψης:

Στην ενότητα έχουμε την υποστήριξη μιας βασικής θέσης με βάση κυρίως το ακόλουθο συλλογιστικό σχήμα: Προκείμενες:

Η ηθική αρετή είναι εξ ορισμού αποτέλεσμα συνήθειας. Καμία φυσική οντότητα δεν είναι αποτέλεσμα εθισμού. Συμπέρασμα:

Η ηθική αρετή δεν είναι φυσική οντότητα

Ο συλλογισμός είναι επαγωγικός, έγκυρος, ωστόσο έχει μειωμένη αποδεικτική ισχύ, αφού η κρίση της πρώτης προκείμενης βασίζεται σε μία φιλοσοφική θέση που δεν ήταν μία αλήθεια γενικά αποδεκτή. Ο Αριστοτέλης βασίζει την κρίση της πρώτης προκείμενης στον ορισμό και την ετυμολογία της λέξης ηθικός, ωστόσο ξέρουμε ότι η σχέση μορφής και σημασίας στις λέξεις είναι συμβατική. Για την περαιτέρω υποστήριξη του επιχειρήματος προσκομίζει και το τεκμήριο της συμπεριφοράς των ψυικών στοιχείων.

2. Ερμηνευτική προσέγγιση:

Ο Αριστοτέλης, απορρίπτει την αριστοκρατική διδασκαλία που ήθελε την αρετή έμφυτο προνόμιο των ευγενών λόγω της καταγωγής τους και προβάλλει μία νέα θέση, συνθέτοντας τις προγενέστερες θεωρίες σχετικά με την προέλευση της αρετής, τις οποίες, ωστόσο, χρησιμοποιεί διαφορετικά, με βάση τη διαίρεση των αρετών, τη φύση τους και τις λειτουργίες τους: αλλά μην αγαθοί γε και σπουδαίοι γίνονται δια τριών τα τρία δε ταύτα εστί φύσις έθος λόγος.²³ Έτσι η συνήθεια καθίσταται τρόπος απόκτησης μόνο της ηθικής αρετής. Υποστηρίζει δηλαδή ο Αριστοτέλης ότι οι ηθικές αρετές δεν είναι έμφυτες στον άνθρωπο, ωστόσο, επειδή κατέχουμε από τη φύ-

ας μας ως υπόβαθρο την αληθινή ευγένεια, ήθος τ' ευγενές και ως αληθώς φιλόκαλον, μπορούμε να τις αποκτήσουμε μετά από συνεχή εξάσκηση και εθισμό. Η διανοητική αρετή, από την άλλη, είναι σε ένα μεγάλο ποσοστό αποτέλεσμα της διδασκαλίας, επειδή διαθέτουμε από φυσικού μας τη δεινότητα, που μπορεί να εξελιχθεί σε διανοητική αρετή με τη διδασκαλία (λόγος). Τέλος η φύση διατηρείται μεν ως πηγή της αρετής, αποκτά, όμως, όπως συνάγεται από τα παραπάνω, μία άλλη διάσταση. Στο εξής θα θεωρείται ως η έμφυτη δεκτικότητα για τις διανοητικές και τις ηθικές αρετές που είναι κοινή σε όλους τους ανθρώπους.

Ζηττής δη της αρετής ούσης, της μεν διανοητικής της δε ηθικής.

Με τη χρήση της επιρρηματικής αιτιολογικής μετακτής ο Αριστοτέλης μας εισάγει (βλ. και τη χρήση του βεβαιωτικού μορίου δη στη διαίρεση της αρετής σε διανοητική και ηθική. Προηγουμένως:

α) Έχει ορίσει τις αρετές, ως έξεις της ψυχής που είναι αξιόπαινες 1103 α 9-10: των έξεων δε τας επαινετάς αρετάς λέγομεν.

β) Έχει διαιρέσει την ψυχή σε δύο κύρια μέρη, και αντίστοιχα τις αρετές σε δύο κατηγορίες, ανάλογα με το αν η έξις έχει διαμορφωθεί στο έλλογο στοιχείο (διανοητική αρετή) ή στο ενδιάμεσο παρορμητικό στοιχείο (ηθική αρετή). Οι ηθικές αρετές είναι αρετές του χαρακτήρα, του ήθους και συνδέονται στενά με τα συναισθήματα και τις επιθυμίες. Ανήκουν στο συναισθηματικό μέρος της ψυχής, το οποίο ο Αριστοτέλης θεωρεί ότι δεν είναι αυτό που γεννά τη σκέψη, αλλά είναι ικανό να υπακούει στο έλλογο μέρος. Το δρων υποκείμενο, κάτω από την εποπτεία του νου, θα αναπτύξει τις ηθικές αρετές και θα συμπεριφέρεται από συνήθεια με βάση τις αρχές που επιδοκιμάζει η υγιής κοινή γνώμη. Δε θα διαμορφώνει ο ίδιος τις αρχές των πράξεών του. Η ηθική αγαθότητα του θα είναι έλλογη και συνειδητή στο βαθμό που θα κατανοεί, θα ακολουθεί και θα υπακούει, δε θα προέρχεται όμως από δικό του στοχασμό, ούτε θα είναι σε θέση να δικαιολογήσει τη συμπεριφορά του. Παρόμοια και στον Πλάτωνα, οι ηθικές αρετές του χαρακτήρα συνιστούν το απαραίτητο υπόβαθρο για την πραγματική αγαθότητα του φιλοσόφου. Ο πολίτης πρέπει αρχικά να ασκηθεί, ώστε να ζει και να συμπεριφέρεται με βάση ορισμένους κανόνες, να πράττει τακτικά και με ευχαρίστηση ό,τι είναι σωστό. Αργότερα, όταν ωριμάσει ο νους του, με τον δικό του αυτοδύναμο νοητικό στοχασμό, θα αιτιολογήσει τα ιδανικά με τα οποία ρύθμιζε τη ζωή του. Οι αρχικές "κοινωνικές και πολιτικές" ηθικές αρετές, που βασίζονταν στην ορθή δόξα, θα αναχθούν τελι-

κά σε φιλοσοφική αρετή. Ωστόσο, συνιστούν το πρώτο στάδιο, απαραίτητο σε όλους τους ανθρώπους, στο δρόμο τους για την τέλεια και ολοκληρωμένη αρετή.

Τις διανοητικές αρετές τις πραγματεύεται αναλυτικά ο Αριστοτέλης στο 6ο βιβλίο. Οι βασικές είναι δύο, η σοφία και η φρόνησις. Με αυτές ο γνωστικός άνθρωπος, έχοντας διδαχθεί από την εμπειρία της ζωής και τον φιλοσοφικό στοχασμό, θα μπορεί να αναπτύσσει κρίσεις για το τι είναι σωστό, να καθοδηγεί και να ελέγχει τη συμπεριφορά. Υπάρχει και εδώ μία έμφυτη φυσική προδιάθεση. Είναι η δεινότης, η εξυπνάδα, η οποία μπορεί να εξελιχθεί σε φρόνηση. Η ολοκληρωμένη αρετή είναι η τέλεια ανάπτυξη του συναισθηματικού αλλά και του διανοητικού στοιχείου, ο συνδυασμός ηθικών και διανοητικών αρετών και το ολοκληρωμένο ηθικό υποκείμενο είναι ο σπουδαίος ή ο φρόνιμος.

η μεν διανοητική το πλείον εκ διδασκαλίας έχει και την γένεσιν και την αύξησιν.

Η διανοητική αρετή γεννιέται και αναπτύσσεται με τη διδασκαλία. Γενικά η διδασκαλία επιδιώκει να καταστήσει το μαθητή ικανό να δίνει τις σωστές απαντήσεις, να κατασκευάζει το επιθυμητό προϊόν (στην περίπτωση των τεχνών), να κατανοεί τις αιτίες, να εφαρμόζει τις αρχές που μαθαίνει σε νέες περιπτώσεις, να μπορεί ο ίδιος να δίνει εξηγήσεις. Είναι φανερό πως εδώ ο Αριστοτέλης υιοθετεί τη σωκρατική θέση ότι η αρετή είναι γνώση, την περιορίζει όμως στη σφαίρα του έλλογου στοιχείου. Με την αιτιατική του ποσού (το πλείον), ο Αριστοτέλης θέτει περαιτέρω έναν περιορισμό στη σημασία της διδασκαλίας για την ανάπτυξη της διανοητικής αρετής. Η διανοητική αρετή χρειάζεται στην πραγματικότητα, εκτός από τη διδασκαλία, μία φυσική προδιάθεση, και στην περίπτωση της σοφίας, τις ηθικές αρετές, βλ. ΗΘ. Νικ. 1144a 28: η δ' έξις τω όματι τούτω γίνεται της ψυχής ουκ' άνευ αρετής. Ο Ασπάσιος υπομνηματίζει το χωρίο ως εξής²⁷: διανοητικά δε εισί σοφία και φρόνησις, η μεν ουν σοφία επιστήμη εστίν, πάσα δε επιστήμη εκ διδασκαλίας. Είναι φανερό ότι για την απόκτηση των αρετών αυτών το βάρος πέφτει στο διδάσκοντα. γένεσις και αύξησις είναι στοιχείο της μεταβολής από έναν αρνητικό όρο στον αντιφατικό του, ενώ η αύξησις είναι στοιχείο της μεταβολής μεγέθους (ποσοτικό φαινόμενο). Και οι δύο έννοιες είναι στοιχεία της κίνησης, η οποία δηλώνει γενικά τη μετάβαση από μία κατάσταση σε μία άλλη. Ο Αριστοτέλης ορίζει την κίνηση ως την πραγμάτωση του δυνάμει, η του δυνάμει όντος εντελέχεια η τοιούτον. Δηλαδή, αν υπάρχει κάτι που είναι ενεργεία χ και δυνάμει ψ, κίνηση είναι η μετατροπή του χ σε ψ.

Η δημιουργία και η ανάπτυξη των διανοητικών αρετών με τη διδασκαλία δεν είναι φυσική σύμφωνα με τον Αριστοτέλη και αντιτίθεται λχ. στη βιολογική δημιουργία και την ανάπτυξη που συναντούμε στα έμψυχα όντα ή στην σταθερή και αμετάβλητη κίνηση ορισμένων άψυχων όντων.

διότι η εμπειρία δέχεται και χρόνο

Η εμπειρία είναι το πρώτο στάδιο προς την απόκτηση της επιστήμης Μεταφ. Α1, 980b 26-981a5, και στα Αναλυτικά Υστερα, Β 19, 100a 3-5, διαβάζουμε τα εξής: Εκ μεν ουν αισθήσεως γίνεται μνήμη, ὡς περ λέγομεν, εκ δε της μνήμης του αυτού γινομένης εμπειρία. αι γαρ πολλάι μνήμαι τω αριθμῷ εμπειρία μια ἐστίν. Η διδασκαλία των διανοητικών αρετών χρειάζεται το χρόνο της εμπειρίας, ωστόσο ο Αριστοτέλης θα συμφωνούσε ότι και στην περίπτωση των ηθικών αρετών είναι απαραίτητος ο χρόνος για την άσκηση και τον εθισμό. Έτσι θα πρέπει να υποθέσουμε πως εδώ ο Αριστοτέλης εννοεί ότι οι διανοητικές αρετές χρειάζονται χρόνο και εμπειρία πριν την έναρξη της διδασκίας με την οποία αναπτύσσονται αυτές οι ιδιότητες. Αυτό ίσως υποδηλώνει ότι ο Αριστοτέλης υπονοεί την παρουσία στο άτομο θεωρητικών ικανοτήτων και δεξιοτήτων. Δες λχ. Ηθικά Νικομάχεια 1142a12-15, όπου αναφέρει ότι «φρόνιμος δε φαίνεται ότι μπορεί να γίνει ο νέος, διότι η φρόνηση, ως γνώση, αφορά στις επιμέρους περιπτώσεις, οι οποίες γίνονται γνωστές από την εμπειρία, νέος όμως έμπειρος δεν υπάρχει, γιατί η εμπειρία είναι αποτέλεσμα πολλού χρονικού διαστήματος».

η δ' ηθική εξ έθους περιγίγνεται

Σε αντίθεση με τις διανοητικές αρετές, οι ηθικές αρετές περιγίγονται εξ έθους, οι άνθρωποι, δηλαδή, διαμορφώνουμε τις πράξεις μας και το χαρακτήρα μας με την άσκηση και τη συνήθεια. Είναι φανερό πως στην περίπτωση αυτή το βάρος πέφτει κατά κύριο λόγο στο ίδιο το άτομο που ενδιαφέρεται για την απόκτηση αυτών των αρετών, αφού, σε τελευταία ανάλυση, αυτή εξαρτάται από τη δική του αδιάκοπη άσκηση. Ανάλογη διδασκαλία συναντούμε στον Πλάτωνα, βλ. Νόμ. 792e. Την αναγκαιότητα και την επίδραση του εθισμού στο βουλευτικό μέρος της ψυχής μάς την περιγράφει το ψευδεπίγραφο αριστοτελικό έργο ως εξής: διο καλώς ωνόμασται το ήθος. ἐστὶ μὲν γὰρ, ὡς τύπῳ εἰπεῖν, ποιότης τοῦ αλόγου τοῦ ήθος. ωνόμασται δὲ, ὅτι τὴν πλότητα ταύτην καὶ τὴν διαφορὰν ἔθει λαμβάνει. το ἄλογον ὑπὸ τοῦ λόγου πλαττόμενον, οὐ βουλομένου το πάθος ἐξαιρεῖν παντάπασιν (οὔτε γὰρ δυνατόν οὔτε ἀμεινον) ἀλλὰ ὅρον τινὰ καὶ τάξιν ἐπιτιθέντος αὐτῷ, καὶ τὰς ηθικὰς ἀρετὰς, οὐκ ἀπαθείας οὐσας, ἀλλὰ συμμετρίας παθῶν καὶ με-

σότητας ἐμποιοῦντος. ἐμποιεῖ δὲ τὴ φρονήσει τὴν τοῦ παθητικοῦ δύναμιν εἰς ἕξιν ἀσθεῖαν καθιστάς.²⁸ Ἀν ὁμως η συνήθεια, ο εθισμός είναι πρωταρχικός για την απόκτηση της ηθικής αρετής, ο Αριστοτέλης αναγνωρίζει ότι και η φύση παίζει κάποιο ρόλο, αφού οι άνθρωποι έχουμε από τη φύση την ιδιότητα να τις δεχτούμε.

ὅθεν καὶ τὸν οἶον ἐσχέκε μικρὸν παρεκκλίνον ἀπὸ τοῦ ἔθους.

Ο Αριστοτέλης ετυμολογεί το ήθος από το έθος. Το ρήμα παρεκκλίνειν σημαίνει εδώ "τροποποιούμαι ελαφρά ως προς τη μορφή. Ανάλογη σημασία και στα σχόλια του Αριστοφάνη, Ιππείς 954, όπου αναφέρεται σε σχέση με τις λέξεις δήμος και δημός. Ωστόσο, με την παρατήρηση αυτή, φαίνεται πως τίθεται το γενικότερο ζήτημα της σχέσης των λέξεων με τα πράγματα. Το θέμα έχει μακρά παράδοση. Ο Κρατύλος, στον ομώνυμο διάλογο του Πλάτωνα, έχει την πεποίθηση ότι είναι δυνατό να αποσπάσουμε, με την ετυμολογία των λέξεων, τη φύση των πραγμάτων. Αντίθετα, το άλλο πρόσωπο του διαλόγου, ο Ερμογένης, υποστηρίζει ότι η σχέση ανάμεσα στη μορφή και τη σημασία είναι αυθαίρετη και συμβατική. Ο Αριστοτέλης φαίνεται να στηρίζει εδώ την άποψη της σχέσης της μορφής και περιεχομένου, αλλού, όμως, ακολούθησε την άποψη που συμφωνούσε με τους οπαδούς της συμβατικής προέλευσης.

ἐξ οὗ καὶ δῆλον ὅτι οὐδεμία τῶν ηθικῶν ἀρετῶν φύσει ἡμῖν ἐγγίγνεται οὐθέν γὰρ τῶν φύσει ὄντων ἄλλως ἐθίζεται.

Τις λογικές συνέπειες του ορισμού των ηθικών αρετών ο Αριστοτέλης θα τις συναγάγει αμέσως από την αρχή:

Ἀν οἱ ηθικὲς ἀρετὲς γεννιούνται ἀπὸ τὴ συνήθεια, ἀπὸ τὸν εθισμό τότε:

Καμιά από τις ηθικές αρετές δεν υπάρχει μέσα μας εκ φύσεως, αφού κανένα φυσικό στοιχείο δεν μπορεί να συνηθίσει σε κάτι διαφορετικό, δεν μπορεί να αποκτήσει με εθισμό μίαν άλλη ιδιότητα. Ωστόσο οι ηθικές αρετές είναι αποτέλεσμα εθισμού.

Ο συλλογισμός του Αριστοτέλη στηρίζεται εδώ σε μία έντονη αντίθεση. Από τη μια, τα πράγματα που υπάρχουν από τη φύση, και από την άλλη τα μη φυσικά. Τα πρώτα διαφοροποιούνται από τα δεύτερα, γιατί διαθέτουν μια εγγενή παρόρμηση για αλλαγή ή εξέλιξη (αυτό συμβαίνει πχ. στα έμψυχα όντα), που δε μεταβάλλεται ούτε μπορεί να τροποποιηθεί. Αντίθετα, τα μη φυσικά πράγματα μπορούν να τροποποιηθούν με διάφορους τρόπους (λχ. διδασκαλία ή συνήθεια), και η δημιουργία τους ή η εξέλιξή τους είναι αποτέλεσμα μιας μεταβολής που εισάγεται στην ύλη τους εξωγενώς. Η αντίθεση φυ-

Η δευτερεύουσα αναφορική παραβολική πρόταση εισάγει τεκμήρια για την ενίσχυση του συλλογισμού. Τα απλά φυσικά σώματα, όπως η φωτιά ή η πέτρα, διαθέτουν από τη φύση τους (φύσει, δοτ. επιρρηματική του τρόπου) μία αέναη ροπή για κίνηση προς τα πάνω ή κάτω (από και προς το κέντρο) Η φωτιά κινείται προς την περιφέρεια, η πέτρα προς το κέντρο. Διαθέτουν, σύμφωνα με τον Αριστοτέλη, μία αμετάβλητη και σταθερή φυσική και εγγενή πηγή τοπικής κίνησης προς μία ορισμένη κατεύθυνση. Η φύση τους είναι μία άλογη δύναμη τοπικής κίνησης (αρχή κινήσεως κατά τόπον). Οι άλογες αυτές δυνάμεις των άψυχων όντων πραγματώνονται πάντοτε με ένα ορισμένο τρόπο. Η πραγμάτωση της συγκεκριμένης δυνατότητας λ.χ. της πέτρας να κατευθύνεται προς τα κάτω, είναι προκαθορισμένη και αμετάβλητη. Η συσσώρευση των αρνήσεων τονίζει εμφατικά την αδυναμία οποιασδήποτε μεταβολής.

οὐτ' ἄρα φύσει οὐτέ παρὰ φύσιν ἐγγίγγονται αἱ ἀρεταί,
ἀλλὰ πεφυκόσι μὲν ἡμῖν δέξασθαι αὐτάς, τελειουμένοις
δὲ διὰ τοῦ ἔθους

κουν σε μας από τη φύση. Ωστόσο έμφυτοι είναι η δυνατότητα για την ολοκλήρωσή τους, λόγω της ανθρωπίνης φυσικής (εγγενούς) δεκτικότητας. Αυτή η ικανότητά μας πρέπει να αναπτυχθεί με την άσκηση ή τον εξισμό σε μία διαμορφωμένη μόνιμη έξιν, που είναι αρετή. Η απόκτηση της αρετής δεν είναι μεταβολή, αλλά μια ολοκλήρωση της φύσης μας. Όταν μία ουσία αποκτά μία καινούργια ιδιότητα, αυτό συμβαίνει, γιατί έχει μεταβληθεί, πράγμα που σημαίνει ότι μια νέα ιδιότητα αποκτήθηκε στη θέση μιας άλλης. Η νέα κατάσταση δεν αντικαθιστά το θετικό αντίθετο του εαυτού της αλλά τη δυνατότητα για μια νέα θετική κατάσταση. Έχουμε λοιπόν, όσον αφορά την αρετή, μία δυνατότητα που είναι φυσική. Η ίδια όμως η αρετή, που έχει ανάγκη την παρέμβαση της συνήθειας, δεν είναι πια πράγμα έμφυτο, ωστόσο ταιριάζει στη φύση μας. Η αρετή δεν είναι παρά η ολοκλήρωση της έμφυτης δυνατότητας του ανθρώπου. Ο εθισμός δεν υπάρχει στη φύση, όμως συμπληρώνει και την υπηρετεί, βοηθώντας να αναπτυχθεί η προδιθέση.

Η θεωρία σχετικά με τον μη έμφυτο χαρακτήρα των αρετών ισχύει και σήμερα. Από την νηπιακή ηλικία, χωρίς να το συνειδητοποιούμε πάντοτε, υιοθετούμε και εσωτερικεύουμε ιδέες, αξίες και τρόπους συμπεριφοράς των ανθρώπων γύρω μας. Οι βιολογικές μας ικανότητες ενεργοποιούνται και αναπτύσσονται σε κοινωνικό πλαίσιο, και η ανθρώπινη συμπεριφορά, καλή ή κακή, στη συντριπτική της πλειοψηφία είναι κοινωνικά προσδιορισμένη. Η επιτυχής κοινωνικοποίηση του ατόμου επιτυγχάνεται, όταν το άτομο υιοθετεί τα πρότυπα συμπεριφοράς και σκέψης που είναι αποδεκτά και επιθυμητά από την κοινωνία του. Μέσα από τη θετική αλληλεπίδραση με το σύνολο των φορέων της κοινωνικοποίησης, αλλά και την ύπαρξη του κοινωνικού ελέγχου, η συμπεριφορά των ατόμων προσανατολίζεται προς μία ορισμένη κατεύθυνση. Και στο σημείο αυτό η συνήθεια, αλλά και η ενεργητική βουλευτική καθώς και η νοητική συμμετοχή του υποκειμένου παίζουν καθοριστικό ρόλο.

Ο λόγος είναι αποδεικτικός, αφού στο μεγαλύτερο μέρος του περιέχει κρίσεις, συλλογισμούς και τεκμήρια. Μορφολογικά είναι μονόλογος, γιατί προέρχεται από μία φιλοσοφική πραγματεία σε μορφή διάλεξης, όπου εξ ορισμού στην επικοινωνιακή διαδικασία δίνεται έμφαση στο ρόλο του πομπού. Οργανώνεται με βάση το τρίτο πρόσωπο.

Ως προς τα εκφραστικά μέσα θα μπορούσε κανείς να παρατηρήσει:

μορφολογικά τον μεταγενέστερο τύπο ουθέν (δημιουργεί την αίσθηση παρήκησης πρβλ όθεν, έθος, ουθέν), τον ποιητικό τύπο πλείον, το emphaticό ριπτών.

Τα εξής σχήματα λόγου:

Τη μετάθεση του επιρρήματος μυριάκις στην αρχή για να προσδώσει έμφαση.

Την αναδίπλωση της δυνητικής ευκτικής του ρήματος εθίζω που σε συνάρτηση με τη συσσώρευση των αρνήσεων υπογραμμίζει το αδύνατο της μεταβολής.

Το ετυμολογικό σχήμα ήθους έθους για την ενίσχυση του συλλογισμού.

Κυρίαρχο σχήμα συνιστούν οι αντιθέσεις, αφού ο λόγος είναι αντιθετικός.

Οι εκφραστικοί αυτοί τρόποι ενισχύουν την αποδεικτική διαδικασία.

4. Γενική αποτίμηση της ενότητας

Δίνεται βαρύτητα στην απόδειξη της κύριας θέσης της ενότητας. Η αποδεικτική διαδικασία στηρίζεται στα λογικά επιχειρήματα και την ενίσχυσή τους με τα τεκμήρια. Ο λόγος είναι πειστικός με μειωμένη όμως αποδεικτική ισχύ.

5. Αναφορά σε παράλληλα κείμενα

α. Ηθικά Ευδήμεια Β. 1220a38- 1220b 7:

Είναι λοιπόν φανερό πως η ηθική αρετή σχετίζεται με την ευχαρίστηση και τον πόνο. Κι επειδή το ήθος, όπως δείχνει και τ' όνομά του, προέρχεται από το έθος, τη συνήθεια δηλαδή, κι η συνήθεια σχηματίζεται σιγά σιγά με την επανάληψη, με μία κίνηση δηλαδή που γίνεται πολλές φορές, μία κίνηση που υποχρεώνει την ίδια τη φύση σε υποταγή, μία κίνηση που γίνεται τελικά δεύτερη φύση, έτσι η συνήθεια χαρακτηρίζει τόσο τις πράξεις μας όσο και το χαρακτήρα μας κι είναι σε μεγάλο βαθμό η δύναμη που τα διαμορφώνει. Στα άψυχα ποτέ δεν παρατηρούμε αυτό το φαινόμενο, (γιατί όσες φορές κι αν πετάξεις μία πέτρα προς τα πάνω, ποτέ δε θα σηκωθεί από μόνη της χωρίς την ανθρώπινη επέμβαση. Το ήθος, ο ηθικός χαρακτήρας της ψυχής δηλαδή, βρίσκεται πάντα σε σχέση υποταγής προς το λογικό. Αποτελεί ιδιότητα του τμήματος εκείνου της ψυχής που δεν είναι ικανό παρά να υπακούει στο λογικό.

Αριστοτέλους, Ηθικά Ευδήμεια, Κάκτος, Αθήνα 1993, 92.

β. Αριστοτέλους, Μετ. 1047b 31-35: Απασών των δυνά-

μεων ουσών των μεν συγγενών οίον των αισθήσεων, των δε έθει οίον της του αυλείν, των δε μαθήσει οίον της των τεχνών, τας μεν ανάγκην προενεργήσαντες έχουν, όσαι έθει και λόγω.

6. Κριτήριο για ολιγόλεπτη εξέταση (20')

Α. Κείμενο: Δίνεται το κείμενο της ενότητας.

Β. Παρατηρήσεις

1. «Διττής δη... του έθους: Να μεταφράσετε το απόσπασμα.

Μονάδες 6

2. Ο Αριστοτέλης υποστηρίζει ότι η ηθική αρετή αποκτιέται με τη συνήθεια. Ποια είναι η δική σας άποψη; Μονάδες 5

3. Τι εννοεί ο Αριστοτέλης, όταν αναφέρει ότι οι διανοητικές αρετές έχουν ανάγκη από εμπειρία και χρόνο; Μονάδες 5

4. α. άνοια, έθιμα, σχήμα, επώνυμο. Να συνδέσετε τις λέξεις που σας δίνονται με ομόρριζες λέξεις του κειμένου.

β. πλείον μικρόν. Να σχηματίσετε τα παραθετικά τους Μονάδες 4

Υ. Υποστηρικτικό υλικό

Απόσπασμα από το βιβλίο του Ingemar Duering, Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του. Μετάφραση Α. Γεωργίου-Καταιβέλα. ΜΙΕΤ, Αθήνα, 1994, σελ. 244-246.

«Η δομή της ηθικής πράξης»

«...Επομένως, η δομή της ηθικής πράξης είναι η ακόλουθη. Ο ενορατικός νους, που μας υπηρετεί στην πρακτική ζωή, αναγνωρίζει κάτι ως καλό. Έπειτα, ενεργοποιείται το επιθυμητικό και μεταβάλλει την κρίση 'αυτό είναι καλό' σε επιθυμία και τη γνώση του αγαθού σε επιδίωξη για την κατάκτηση του αγαθού ως στόχου. Ο νους διατάσσει και όταν αυτή η διαταγή βρεί ανταπόκριση, η βούληση λαμβάνει την απόφαση: 'Αυτό το θέτω ως στόχο μου'. Το επόμενο βήμα είναι να αναζητήσουμε τα μέσα για την επίτευξη του στόχου. Ο πρακτικός νους επαναδραστηριοποιείται. Το ζήτημα τώρα είναι να αναπτυχθεί η ηθική ευαισθησία. Αν και υπάρχει κίνητρο για το πράττειν, πρέπει- σταθμίζοντας τα πραγματικά δεδομένα- να εξασφαλίσουμε ότι η πράξη γίνεται στο

σωστό χρόνο, σε σχέση με σωστές περιστάσεις και ανθρώπους, για το σωστό σκοπό και με το σωστό τρόπο.

Στο ερώτημα πώς μπορούμε να γνωρίζουμε ότι η κρίση 'αυτό είναι καλό' είναι ορθή, ο Αριστοτέλης δίνει πάντοτε την ίδια απάντηση, έστω κι αν η διατύπωση αλλάζει: Ο γνωστικός άνθρωπος, έχοντας διδαχτεί από την πείρα της ζωής και από τον φιλοσοφικό προβληματισμό και κατέχοντας απόλυτα την σωφροσύνη, είναι γνώμονας και μέτρο. Η απόφαση που παίρνει με βάση τη γνώση του, είναι κάτι καλό. Η αρετή του θέτει το στόχο. Σε σχέση με το σχετικισμό των σοφιστών, όσον αφορά την αξία και την απαξία, η αριστοτελική απάντηση τελεί προσεκτικά αιτιολογημένη αντίθετη θέση. Ο σπουδαίος είναι το ορθό μέτρο, εφόσον είναι σοβαρός και γνωστικός και μετατρέπει σε πράξη αυτή την αξιολόγηση του. Στον Αριστοτέλη τη θέση του δήθεν αντικειμενικού, υπερβατικού γνώμονα του Πλάτωνα δεν την καταλαμβάνει ένας υποκειμενισμός. Ο Αριστοτέλης αναλύει σε βάθος τη δομή του ηθικού πράττειν και καθορίζει κάτω από ποιες συνθήκες ένας αξιολόγος άνθρωπος μπορεί να θεωρείται πρότυπο και γνώμονας. Ό,τι εμείς ονομάζουμε ηθικό καθήκον στον Αριστοτέλη φέρεται ως το δέον, αυτό που πρέπει να κάνουμε. Παρά τις προσπά-

θειες του Gauthier να εντοπίσει στον Αριστοτέλη την έννοια του καθήκοντος, μπορούμε να διαπιστώσουμε ότι η έννοια αυτή στον Αριστοτέλη παίζει δευτερεύοντα ρόλο. Μεγαλύτερη σημασία έχει η προαίρεσις, η κατάσταση της ηθικής επιλογής. Στους προκατόχους του, οι οποίοι δε χρησιμοποιούν ποτέ τη λέξη υπό την αριστοτελική έννοια, η επιλογή του τρόπου της πράξης βασίζεται είτε σε μία επιδίωξη είτε σε μία γνώμη. Ο Ηρακλής πείστηκε από την Αρετή να ακολουθήσει το σωστό δρόμο. Πρώτος ο Αριστοτέλης ανέλυσε τη δομή μιας κατάστασης ηθικής επιλογής και εξακρίβωσε το ρόλο της αγαθής βούλησης. Μπορούμε να αξιολογήσουμε ηθικά μία πράξη μόνο υπό την προϋπόθεση ότι ο πράττων γνωρίζει τι πράττει. Πρέπει να προβεί σε μία εκλογή και πρέπει να επιλέξει αυτή την πράξη για χάρη αυτής της ίδιας. Επιπλέον, η πράξη του πρέπει να προκύπτει από ένα σταθερό φρόνημα. Πρέπει να αποτελεί συστατικό της ουσίας του το να θέλει να πράττει το καλό, γιατί η εξωτερική τιμιότητα δεν αξίζει πολύ. Όλα βασίζονται στην αγαθή βούληση. Ο Snell λέει: «το ηθικό δεν είναι η αγαθή βούληση αλλά η επιλογή του καλού». Μπορούμε να το πούμε αυτό, αλλά χωρίς κάποιον ο οποίος επιλέγει δε γίνεται καμιά επιλογή...».

VI. ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΓΕΝΙΚΑ ΕΡΓΑ

- Adkins, A.W.H. Merit and Responsibility. A study in Greek Values. 1962. Oxford.
Barnes, J. 1995. The Cambridge Companion to Aristotle. Cambridge.
Douglas, C. 1993. Aidos, The Psychology of Ethics of Honour and Shame in Ancient Greek Literature. Oxford.
Duering, I. 1994. Ο Αριστοτέλης. Παρουσίαση και ερμηνεία της σκέψης του. MIET Αθήνα.
Havelock, E. 1978. The Greek Concept of Justice: From its shadow in Homer to its Substance in Plato. Harvard.
Huby, P. 1967. Greek Ethics. London
Prior, W.J. 1991. Virtue and Knowledge: An Introduction to Ancient Greek Ethics. London
Ross, W.D. 1993. Αριστοτέλης. MIET Αθήνα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ, ΣΧΟΛΙΑ

- Bywater, I. 1894. Aristotelis Ethica Nicomachea. Oxonii.
Commentaria in Aristotelem Graeca vol. XIX., εκδ. Heylbut, 1889. Berlin.
Gauthier R. A., Jolif, O.P et J.Y. 1958. L' Ethique a Nicomaque. Louvain
Joachim, H.H. 1951. Aristotle. The Nicomachean Ethics. Oxford.
Stewart, J.A. 1892. Notes on the Nicomachean Ethics of Aristotle. Oxford.
Susemihl, F. 1912. Aristotelis Ethica Nicomachea. Teubner, Lipsiae.

ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ ΕΡΓΑ

- Broadie, S. 1991. Ethics with Aristotle. Oxford- New York.
Δραγώνα-Μονάχου, Μ. 1981 "Ανθρώπινο και πολιτικό αγαθό στον Αριστοτέλη" ΕΕΠΑΣΠΕ, 11-24.
Kenney, A. 1992. Aristotle on The Perfect Life. London.
Λυπουρλής, Δ. 1986. Αριστοτελικά Μελετήματα. Θεσσαλονίκη.
-----, 1996. "Εισαγωγή στην Ηθική φιλοσοφία του Αριστοτέλη", Φιλολογος 84, 219-244.
Σκαλτσάς, Θ. 1993. Ο χρυσός αιώνας της αρετής: Αριστοτελική Ηθική. Αθήνα
Stark, R. 1972. Aristoteles Studien. Philologische Untersuchungen zur Entwicklung der Aristotelischen Ethik. Muenchen.
Urmson, J.O. 1988. Aristotle's Ethics. Oxford.
Φιλολογος, 19-20, (1980).

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ

Επιμέλεια ΒΟΥΛΑ ΚΟΤΣΑΛΟΥ-ΠΑΠΑΡΗ

Πρόσωπα στη ζωή μου

ΕΥΘΑΛΙΑΣ ΣΙΩΜΟΥ-ΒΟΥΛΓΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

Το πρώτο βιβλίο της Ευθαλίας Σιώμου Βουλγαροπούλου. Γραμμένο στην δημοτική με άμεση γλώσσα, που μιλάει στην καρδιά, απλή, κατανοητή. Ένα βιβλίο γραμμένο σε 7 κεφάλαια που θα μπορούσαν να αποτελέσουν και 7 ξεχωριστά διηγήματα. Επτά κεφάλαια που ζωγραφίζουν σχεδόν όλα περιστατικά και ανθρωπίνους χαρακτήρες του χωριού στο οποίο μεγάλωσε και γεννήθηκε η συγγραφέας -τη Λόγμη Γρεβενών. Όλα τα κεφάλαια παίρνουν ζωή και κίνηση από τη νοσταλγία της για τα άδολα παιδικά χρόνια. Η νοσταλγία αυτή είναι το βασικό και το μόνιμο στοιχείο του βιβλίου, η δύναμη και η αδυναμία του. Ένα ελεύθερο σκιτσαρισμά χαρακτήρων μα ταυτόχρονα πέρα από το ηθογραφικό της υποβάθρο έχει συλλάβει μερικά βασικά και όχι τόσο ευκολοσυλληπτα χαρακτηριστικά του νεοελληνικού χαρακτήρα. Τα παιδικά χρόνια στο χωριό, τα ήθη, τα έθιμα, τα τραγούδια, τα κάλαντα, τα πασχαλιάτικα κλπ. οι αγροτικές εργασίες, ο σύνδεσμος με τ' αδέρφια, σκιαγράφηση του πατέρα, της μάνας, η πονεμένη ανταρσία - αν μπορεί να ονομαστεί έτσι η δίψα για μάθηση για σχολείο, για σπουδές. Η ίδια η συγγραφέας γράφει: «Τα παιδιά τότε ήξεραν μόνο μια λέξη, αλλά την ήξεραν καλά. Η λέξη ήταν: ΥΠΑΚΟΗ. Υπάκουαν και υπέκυπταν αμέσως. Αν μερικά είχαν ζήλο για γράμματα και ύψωναν φωνή ή όρθωναν το ανάστημα, γρήγορα το μετάνιωσαν και υπέκυπταν.» και παρακάτω:

«Στην επιθυμία μου να συνεχίσω το σχολείο με σκοπό να πάω στο γυμνάσιο, η οικογένεια απάντησε σαν τον Μεταξά: ΟΧΙ. Τόσο μικρή λέξη με τόσο μεγάλο πόνο...» «Όσο έκλαιγα, τόσο θύμωνε η μάνα. Όσο ήθελα διάλογο, τόσο περιφρονούσε. Είχα γίνει παιδί της οργής. Δεν ζητούσα κακό! Σχολείο και διάβασμα ζητούσα. Ήταν μια σιωπηλή, βουβή, πονεμένη επανάσταση. Δεν μπορούσα να ζήσω έτσι...» Δίψα για μάθηση για σπουδές. Η καταδίκη ενός κοριτσιού από την ίδια την φύση. Η κοινωνική ανισότητα σ' όλο της το μεγαλείο. Ο φόβος των γονέων για παραστράτημα, τα έξοδα πολλά, αλλά πάνω απ' όλα τι θα πει ο κόσμος. Η προκαθορισμένη τύχη του κοριτσιού να γίνει μοδιστράκι. Ζηλευτή τύχη... Όλα αυτά και η συνέχεια στα επόμενα κεφάλαια του βιβλίου.

Το έντονο λαογραφικό ενδιαφέρον για τα έθιμα της εποχής που χάθηκαν και μένουν έντονα χαραγμένα στην μνήμη αναφέρονται στα τελευταία κεφάλαια που ακολουθούν: Κάλιαντα, ρουγκατσιάρια δίστιχα, κάλαντα και δημοτικά τραγούδια με πολλές φωτογραφίες. Γραμμένα για να θυμούνται οι παλιότεροι και να μαθαίνουν οι νέοι. Πραγματικά αξιόλογο βιβλίο που αξίζει να διαβαστεί.

Το Τυχερό της Θάλειας ΘΕΤΗΣ ΧΟΡΤΙΑΤΗ

Αυτό το έργο της πολυγραφότατης και πολυβραβευμένης συγγραφέως είναι το πρώτο της μυθιστόρημα για ενήλικους. Ήδη βρίσκεται στην δεύτερη έκδοση. Η υπόθεσή του καθημερινή από τις ιστορίες που συναντούμε στην διπλανή μας πόρτα. Οι ήρωές της αληθινοί και όχι αληθοφανείς. Η Θάλεια και ο Θαλής. Η Θάλεια έβαλε και ο Θαλής την ήθελε και ήταν θέλημα θεού να παντρευτούν. Ο Θαλής ήθελε πάντα και ήθελε τα πάντα! Φαντάζονταν ότι μέσα στο σπίτι του μπορούσε να βρει αυτά που ζητούσε απ' τη ζωή. Κι ήθελε, ούτε λίγο ούτε πολύ ζωντανεμένα τα όνειρα που πάσαραν βάνουσα οι γυαλιστερές βιτρίνες, οι φανταχτερές αφίσες, οι διαφημίσεις, τα φωτομοντέλα των περιοδικών, οι βεντέτες του κινηματογράφου και της «τσόντας», οι ερεθιστικοί θηλυκοί δαίμονες που περπατούν και τρεμουλιάζουν, μεταδίδοντας την τρεμούλα γύρω τους....

Η Θάλεια με αρκετή σεμνότητα, δεν «ήθελε» πάντα και ούτε μπορούσε να είναι συνέχεια καμουφλαρισμένη με το γυαλιστερό βερνίκι που την ήθελε ο Θαλής. Δεν έφταιγε καθόλου που στην προ-

σπάθεια της δεν έφτανε τις κούκλες στις ωραίες βιτρίνες και τα εξώφυλλα των εκθαμβωτικών περιοδικών. Ένας αμνός προς σφαγή ήταν. Ξεγελασμένη από τις αντιλήψεις του σπιτιού της από την επιφανειακή γυαλάδα του νέου, αναδεύτηκε και ξύπνησε η γυναίκα στην ιδέα της επαφής του αρσενικού και δέχτηκε την «αποκατάσταση», όπως το ονόμασαν οι γονείς της και γρήγορα γρήγορα την κουκούλωσαν... Η Θάλεια θεριεύει και παλεύει στο μεταίχμιο δύο εποχών. Στην εποχή όπου το δίδυμο αγάς-ραγιάς, με αγά τον άντρα, στην θέση του πατέρα, στη θέση του συζύγου, και ραγιά τη γυναίκα ως κόρη και ως σύζυγο είχε φέρει την υποκριτικότητα στις ανθρώπινες σχέσεις. Ο πατέρας αγάς που εύκολα εξασφαλίζει τη δική του ελευθερία : να μπορεί να σηκώνει το δάχτυλο όπως ο θηριοδασαστής το μαστίγιο, να δίνει την παράσταση του εγωισμού του δαμάζοντας τη συντρόφισσά του να υπακούει στο παράγγελμά και να εκτελεί το γύμνασμα...Και έπετε συνέχεια τη θέση του θηριοδασαστή θα καταλάβει ο σύζυγος. Αυτός που φέρνει τα χρήματα στο σπίτι και έχει την δύναμη, την εξουσία.. Δενδέχετε συζήτηση. Το παιχνίδι σκληρό κι εκείνη ανίδεη, όμως πρέπει να το μάθει, για να μην χαθεί η παρτίδα της ζωής της. Έχει χρέος να προστατέψει τον εαυτό της μαθαίνοντας να μάχεται. Η δόθεν αποκατάσταση με το γάμο, και η παράδοση άνευ όρων, το τσαλαπάτημα της προσωπικότητας από άνθρωπο σε άνθρωπο χωρίς χειροπιαστό αντίκρισμα για το χρόνο για το μόχθο και το όνειρο του άλλου. Όλοι οι λαοί υμνούν την ειρήνη, αλλά ποια ειρήνη, όταν μέσα στα σπίτια μαίνεται και λουφάζει ο πόλεμος...

Την Τετάρτη 21 Μαρτίου παρουσιάστηκε το βιβλίο της Ευθαλίας Σιώμου - Βουλγαροπούλου.

Τη Δευτέρα 2 Απριλίου η συγγραφέας Θέτη Χορτιάτη μίλησε για την παγκόσμια ημέρα παιδικού βιβλίου.

Οι εκδηλώσεις πραγματοποιήθηκαν στο χώρο της Δημοτικής Βιβλιοθήκης «Θ. Ζωγιοπούλου».

ΤΑ ΒΙΒΛΙΑ ΠΟΥ ΠΑΡΟΥΣΙΑΖΟΝΤΑΙ ΜΠΟΡΕΙΤΕ ΝΑ ΤΑ ΒΡΕΙΤΕ
ΣΤΗΝ ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «ΘΕΑΝΩ ΖΩΓΙΟΠΟΥΛΟΥ».

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

πρόεδρος
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΑΣΛΑΝΟΓΛΟΥ
αντιπρόεδρος
ΣΤΕΡΓΙΟΣ ΖΥΓΟΥΛΙΑΝΟΣ
μέλη
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΟΥΡΣΟΥΖΙΔΗΣ
ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΣΟΦΙΑΝΙΔΗΣ
ΙΩΑΝΝΗΣ ΜΕΛΕΤΙΔΗΣ
ΜΙΧΑΛΗΣ ΣΟΥΜΕΛΙΔΗΣ
ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΕΩΡΓΙΑΔΗΣ
ΠΑΥΛΟΣ ΔΡΑΓΚΟΛΑΣ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ

διευθυντής
ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΟΥΡΗΣ
διεύθυνση οικονομικού
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΤΑΡΑΤΣΙΔΗΣ
διεύθυνση προγραμματισμού
ΧΑΡΟΥΛΑ ΟΥΣΟΥΛΤΖΟΓΛΟΥ
διεύθυνση παραγωγής
ΑΝΤΩΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΟΠΟΥΛΟΣ
ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ ΣΤΑΝΤΖΟΣ
διεύθυνση εκπαιδευτικού-τεκμηρίωσης
ΣΟΦΙΑ ΧΙΟΝΙΔΟΥ
διεύθυνση τεχνικού
ΝΙΚΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ
γραμματεία
ΟΛΓΑ ΜΥΛΩΝΑ
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΒΕΡΡΟΣ
βιβλιοθηκονόμος
ΒΟΥΛΑ ΚΟΤΣΑΛΟΥ-ΠΑΠΑΡΗ
γενικών καθηκόντων
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΤΕΡΓΙΟΠΟΥΛΟΣ

Πολιτιστικά δράμενα

Υπεύθυνος έκδοσης
Γιάννης Καμπούρης

Υπεύθυνος Σύνταξης
Μιχάλης Κουρόγλου

ΕΝΙΑΙΟΣ ΦΟΡΕΑΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΔΗΜΟΥ ΒΕΡΟΙΑΣ

Παύλου Μελά και Μπιζανίου
Τηλ. κέντρο: (0331) 22967, 62948 Fax: 27914

Δημοτική Επιχείρηση Πολιτισμού
Δημοτικό Περιφερειακό Θέατρο
Κέντρο Πολιτιστικών Πρωτοβουλιών και Επικοινωνίας

ΧΩΡΟΣ ΤΕΧΝΩΝ

Παύλου Μελά & Μπιζανίου

ΑΝΤΩΝΙΑΔΕΙΟΣ ΣΤΕΓΗ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ & ΤΕΧΝΩΝ

Αντωνιάδη 19

ΔΗΜΟΤΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ «ΘΕΑΝΩ ΖΩΓΙΟΠΟΥΛΟΥ»

Θ. Ζωγιοπούλου 3, τηλ. (0331) 24879

ΑΙΘΡΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ «Όλγανος»

Όλγάνου 19, τηλ. (0331) 28277

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ

Ιεραρχών 4, τηλ. (0331) 23880

ΘΕΡΙΝΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΘΕΑΤΡΟ «Μελίνα Μερκούρη»

Άλσος Παπάγου, τηλ. (0331) 72654